

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Ιούλιος - Αύγουστος 2002 • τεύχος 102 • € 4

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Ίούλιος - Αύγουστος 2002
τεύχος 102 • 4 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη

Έτήσια (12 τεύχη): 50 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:
Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)
ή
μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Αθήνα 11472
τηλ. 6470079 & fax: 6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Έκτύπωση: Αφοί Χρυσόχοϋ
Στυμφαλίας 8,
Περιστέρι, τηλ. 5719937

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Άγγελος Έλεφάντης, Έκκλησία και ιδεολογία5
Μαριάννα Τόλια, Η τόλμη, ή φούσκα
κι ό όρκος του Μπούς7
Συνοδοιπόρα του Μάρκο Πόλο, Ούτε
ό Μάρκο Πόλο10

Νίκος Θεοτοκάς, Ποιός διαλύει τά ΑΕΙ;11
Άγγελος Έλεφάντης, Τό φάντασμα
της 17ης Νοέμβρη14
Άγγελος Έλεφάντης, Μιά εποχή τέλειωσε17
Άγγελος Έλεφάντης, «Έκλεκτικές συγγένειες»:
Μάρξ - Λεπέν - Μπίν Λάντεν!20
Κώστας Σταμάτης, Ηγεμονία και
κοινωνικές τάξεις24
Όμέρ Λατινέρ, Κλείσιμο ή άνοιγμα27
Άντύπας Καρίπογλου, Ημέρες έθνικής άμνησίας32
Θανάσης Άλεξίου, Η έργατική τάξη ως αντικείμενο
μικρο-κοινωνιολογικών προσεγγίσεων38
Άρμάν Ματελάρ, Η έπικοινωνία ενάντια
στην κουλτούρα44
Νάσος Βαγενάς, «Στίς φυλακές»48

Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις50

Πίνακας έξωφύλλου: Ό Οιδίποδας και ή Σφίξ
του Τσάρλς Ρίκετς, 1891.

Ἐκκλησία καί ἰδεολογία

«Ὅταν ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας μεταβάλλεται σέ ἰδεολογία τότε παρουσιάζονται κάθε εἶδους προβλήματα...».

Ἀρχιεπίσκοπος κ. Χριστόδουλος

Ἡ δήλωση αὐτή τοῦ ἀρχιεπισκόπου, σέ ξένη ἐφημερίδα, γίνεται μέ ἀφορμή τήν ἐμπλοκή θρησκευομένων καί «λευιτικοῦ» γένους ἀτόμων στήν τρομοκρατική ὀργάνωση τῆς 17ης Νοέμβρη. Σέ παρόμοιο πνεῦμα ἔγραψαν ὁ μητροπολίτης Ναυπακτίας κ. Ἱερόθεος καί ὁ καθηγητής θεολογίας κ. Φειδᾶς. Καί στίς τρεῖς ἀναλύσεις-τοποθετήσεις ὑπάρχουν τά ἐξῆς κοινά σημεῖα, τά ὁποῖα θά ἤθελα νά ἐπισημάνω καί νά σχολιάσω ἐν τάχει.

1ο. Ἡ ἐκκλησία, ἡ ὀρθοδοξία καί γενικῶς ὁ χριστιανισμός δέν ἔχουν ἀπολύτως καμιά σχέση μέ οἰουδήποτε εἶδους τρομοκρατική ἰδεολογία καί πρακτική. Ἀγάπα τόν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. Ἀνεξάρτητα ἀπό παλαιότερες ματωθήμενες πρακτικές τῆς Χριστιανοσύνης (Ἱερά Ἐξέταση, βίαιος ἐκχριστιανισμός Ἰνδιάνων Ν. Ἀμερικῆς, Σταυροφορίες, «νίκας τοῖς εὐσεβεῦσι κατά βαρβάρων δωρούμενος» συμπόρευση Βατικανοῦ καί ναζισμοῦ, φρανκισμοῦ καί καθολικῆς ἐκκλησίας, Στρατιωτικῆς Δικτατορίας καί Ἐκκλησίας κλπ., κλπ. — ὁ κατάλογος μπορεῖ νά μακρύνει —) προσωπικά θά συμφωνοῦσα ὅτι ἀπό τή σημερινή δράση καί ὑπαρξη τῆς Ἐκκλησίας δέν προκύπτει τρομοκρατία. Οἱ Ἐηροὶ δέν εἶναι κἀν σύμπτωμα, στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας δέν ἐπιάζεται τρομοκρατία.

2ο. Λένε ἐπίσης, ὅτι ὁ χριστιανισμός δέν εἶναι ἰδεολογία. Εἶναι ἄμεση σχέση θέωσης πρὸς τό θεῖο, δέν εἶναι κοσμική (ἐξ ἀνθρώπων) ἰδεολογία. Ἡ Ἐκκλησία «ἀπλῶς», διαμορφώνει τήν εὐχαριστιακή κοινότητα καί διά τῶν μυστηρίων, θείας προέλευσης αὐτά, ὀργανώνει τήν πίστη τῶν πιστῶν, τήν ἐναρμονίζει μέ τοὺς θείους κανόνες.

3ο. Ἀλλά, ἄνθρωποι εἴμαστε. Ἀκόμη καί οἱ ἐνάρετοι καί οἱ εὐσεβεῖς πιστοὶ προσβάλλονται ἀπό τίς (κοσμικές) ἰδεολογίες, ὅπως προσβάλλονται καί ἀπό τήν ἁμαρτία. Ὅθεν ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό ἀνάχωμα κατά τῶν ἰδεολογιῶν, κατά τῆς ἁμαρτίας καί ὡς ἐκ τούτου ὄχι μόνον δέν ἔχει σχέση μέ τίς ἰδεολογίες ἀλλά ἀντίθετα τίς καταπολεμᾷ.

Ἐδῶ θά διαφωνήσουμε μέ τοὺς Ἁγίους Πατέρες. Ἡ χριστιανική πίστη καί γενικά ἡ θρησκεία εἶναι ἡ κατ' ἐξοχήν ἰδεολογία, ἡ μήτρα ὅλων τῶν ἰδεολογιῶν πού παρέχει, σὺν τοῖς ἄλλοις, τό μοντέλο. Τά βασικά δόγματα τῆς θρησκευτικῆς ἰδεολογίας εἶναι ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθειες, δηλαδή μὴ ἐπαληθεύσιμες ἀλήθειες καί πολὺ περισσότερο μὴ ἐπαληθεύσιμες γνώσεις. «Ἄν δέν πιστεύεις στήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί πράττεις ὅλα τά ἄλλα δέν εἶσαι χριστιανός», ἔλεγε ὁ ἀπό-

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

στολος Παῦλος, θέτοντας ἔτσι τήν ἀπαράγραφτη ἀρχή τοῦ χριστιανισμοῦ. Καί ὁ ἐπίσκοπος Τερτυλιανός, ὅταν ἄρχισαν οἱ τριβές («πίστευε καί μή ἐρεῦνα», «ἐρεύνα καί πίστευε») ἐδογματίσε ἀπολύτως ἀπόλυτα: *credo quiam absurdum* (πιστεύω γιατί εἶναι παράλογο).

Ἔτσι, μέ τήν ἐκκοσμικευμένη γνώση ἢ ἔστω ἐγκόσμια ἀλήθεια τῶν ἀνθρώπων μπορεῖ νά ὑπάρξει συζήτηση, μπορεῖ νά ὑπάρξει ἐπαφή τοῦ πιστοῦ μέ τόν ἄπιστο. Ὅχι ὅμως τοῦ πιστοῦ μέ τόν ἄπιστο σέ θέματα πίστεως. Διότι, ἀκριβῶς, ἡ πίστη εἶναι ἰδεολογία ἄπευθος, μή ἐλέγξιμη. Ὅταν οἱ πιστοί, οἱ ὅποιοι πιστοί, κουβεντιάζουν ὡς ἄνθρωποι γιά τά ἐγκόσμια καί ἀνθρώπινα μπορεῖ νά ὑπάρξει ἐπαφή μέ τούς μή πιστούς καί καί μέ τούς πιστούς ἄλλων θρησκειῶν.

Λέγοντας αὐτά δέν ἐννοῶ ὅτι ἡ θρησκευτική ἰδεολογία, καίτοι ἄπευθος στή θεωρητική της μορφή, εἶναι ἀπάτη, τό ψεῦδος πού κατασκεύασαν οἱ παπάδες γιά νά κοροϊδεύουν τόν κόσμο καί ἐπομένως, μαζί μέ τούς, ὅπωςδήποτε, πιστούς ἡγεμόνες νά κυριαρχοῦν. Ἐννοῶ ὅτι ἡ θρησκευτική ἰδεολογία εἶναι κι αὐτή, ὡς ἀνθρώπινη ἐνέργεια καί παραγωγή, μιᾶ ἀναπαράσταση τοῦ κόσμου καί τῶν ἐγκοσμίων ἀντικαθρεπτιζόμενη στόν καθρέπτη τοῦ ὑπερέραν ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ τήν ἀπολυτότητά της. Αὐτή ὅμως ἡ ἀπολυτότητα δεσμεύει μόνον ὅσους τήν πιστεύουν ὄχι ἄλλους. Καί ἡ αἰώνια συζήτηση-σύγκρουση ἀνοιχτή, καί θά μένει γιά πάντα ἀνοιχτή.

Νά προσθέσω μόνον δύο πράγματα. Τό πρῶτο: ὁ πιστός προσεύχεται. Ἄπευθύνεται δηλαδή νοερά καί συναισθηματικά, σιωπηλά, στό Θεό. Ἄν ὅμως αὐτή ἡ ἀπεύθυνση διά τῆς προσευχῆς στό Θεό παρέμενε στήν προσωπική προαίρεση τοῦ πιστοῦ τό πράγμα δέν θά πῆγαινε μακριά. Ἐνας ἕνας πιστός, μέ τόν ἑαυτό του καί τό Θεό δέν φτιάνουν σύνολο, δέν φτιάνουν θρησκεία, δεσμό. Religio στά λατινικά σημαίνει δεσμός κι ὕστερα σήμαινε τή θρησκεία. Τόν δεσμό αὐτό τῆς θρησκείας ὑπηρετεῖ ἡ Ἐκκλησία, ὀργανώνει δηλαδή τή συλλογική προσευχή διά τῶν ἱερουργιῶν, τίποτε δέν ἀφήνει στήν τύχη, ἀκόμη καί τήν ἀνομβρία ἢ τή στεριότητα τῶν γυναικῶν (ὄχι ὅμως καί τῶν ἀνδρῶν). Ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ ὡς ἕνας γιγαντιαῖος καί ἐξαιρετικά λεπτοεργημένος ἰδεολογικός μηχανισμός, ἄνευ τοῦ ὁποίου δέν ὑπάρχει θρησκεία.

Τό δεύτερο: Τί εἶναι τάχα ἡ «ιερά» ἑλληνορθοδοξία; Ὁ ἑλληνισμός, κάποιος ἑλληνισμός, τέλος πάντων, προϋπάρχει τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ ὀρθοδοξία πάλι θεωροῦσε τόν ἑλληνισμό καί τούς Ἑλληνες εἰδωλολάτρες, ἐθνικούς. Διά τῶν Πατέρων, καί μετά ἀπ' αὐτούς, τούς πολέμησε σκληρά ὡσπου ἤρθαν καί οἱ μεγάλοι αὐτοκράτορες (Θεοδόσιος ὁ Μέγας, Ἰουστινιανός) καί δέν ἄφησαν ἑλληνικόν λίθον ἐπί λίθου. Ὑστερα ἤρθε ἡ ἑλληνική ὀρθόδοξος ἐκκλησία τέλος σχεδόν τοῦ 19ου αἰώνα καί κατασκεύασε τό ἰδεολόγημα τῆς ἑλληνορθοδοξίας, ἐπί τοῦ ὁποίου βασίστηκε καί τό ἄλλο, κοσμικό αὐτό ἰδεολόγημα, τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἄν αὐτά, ἅγιοι πατέρες, δέν εἶναι ἰδεολογία, πεῖτε μας τί εἶναι ἡ ἰδεολογία.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ἡ τόλμη, ἡ φούρκα κι ὁ ὄρκος τοῦ Μπούς

*Ἵσχυρίζομαι ὅτι θά εἶμαι καλό παιδί
Καί δέν θά ξαναγράψω ψεύτικα νούμερα στόν ἰσολογισμό μου...
Θά βρῶ κάποιο ἄλλο κολπάκι νά σᾶς τά πάρω, χι, χι, χι...*

*Ἐπόσπασμα ἀπό ἐσωτερικό μονόλογο
«τολμηροῦ» Ἄμερικανοῦ μάνατζερ*

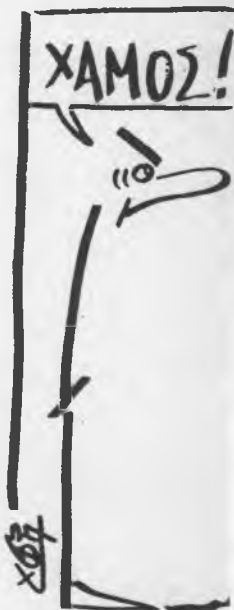
Στίς ἀρχές τοῦ χρόνου ἦταν ἡ πτώχευση τῆς Enron. Μιάς μεγάλης ἐταιρείας, πετρελαϊκῆς ἄλλοτε, πού εἰσῆλθε στούς κλάδους τῆς ὑψηλῆς τεχνολογίας, ἔγινε ἐν μέσῳ τῆς ἔκρηξης τῶν χρηματιστηριακῶν ἀγορῶν κολοσσός, γνώρισε ἀλματώδη ἀνάπτυξη, μισό πραγματική, μισό ὑποτιθέμενη, προσέφυγε σταδιακά σέ ὅλο καί τολμηρότερες λογιστικές ἀλχημείες γιά νά κρατηθεῖ ψηλά ἡ μετοχή της, ἐμφάνισε πλασματικούς ἰσολογισμούς μέ εἰσορές πού ποτέ δέν ὑπῆρξαν ὥσπου κατέληξε στή χρεοκοπία. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι γνωστό: χιλιάδες μικρομέτοχοι τῆς Enron βρέθηκαν σέ μιά νύχτα μέ χαμένα τά λεφτά τους κι ἄλλοι τόσοι ἐργαζόμενοι σέ αὐτήν βρέθηκαν μέ χαμένα τά πάντα, ὄχι μόνον δουλειές ἀλλά καί ἀσφαλιστικές εἰσφορές, ἀφοῦ χάρη στό εὐρέως διαδεδομένο στίς ΗΠΑ σύστημα τῶν ταμείων ἀνά ἐπιχείρηση πού «ἐπενδύει» στή φήρμα — ἕναν μηχανισμό μεταφορᾶς τῶν ἀσφαλιστικῶν εἰσφορῶν στά ταμεία τῶν ἐπιχειρήσεων κατ' οὐσίαν — χάθηκαν κι ὅλες οἱ ἐργατικές εἰσφορές. Οἱ φιλικές σχέσεις καί ὁ κοινός κύκλος πού συνέδεαν τά ἀφεντικά τῆς Enron μέ τούς ἐπικεφαλῆς τῆς ἀμερικανικῆς κυβέρνησης, Μπούς καί Τσέιι — πετρελαιάδες ὅλοι τους — εἶχε ὀδηγήσει, θυμόμαστε, τότε τόν ἀμερικανικό Τύπο νά διατυπώσῃ ἄν ὄχι κατηγορίες, πάντως σοβαρά ἐρωτηματικά γιά διαπλοκή καί κρατική διαφθορά. Ἡ λέξη δημιουργική λογιστική εἶχε φτάσει τίς μέρες ἐκεῖνες γιά πρώτη φορά στό αὐτιά τοῦ πολύ κόσμου πού ρωτοῦσε νά μάθει τί σημαίνει. Οἱ συζητήσεις ἄναβαν καί πολλοί κατανοοῦσαν ὅτι γιά τό στήσιμο καί τό ξέσπασμα ἐνός σκανδάλου τύπου Enron ἀπαιτοῦνταν πολλοί συνεργοί: διευθύνοντες σύμβουλοι, τραπεζίτες, ἀναλυτές, λογιστές, δικηγόροι, ἀκόμη καί κρατικοί λειτουργοί γιά νά κάνουν τά στραβά μάτια. Ἡ συγγένεια τῆς τάξης καί τῶν συμφερόντων ἦταν ἄλλωστε πασιφανῆς καί μεγάλη ἀμερικανική ἐφημερίδα ὑπαισιστόταν ὅτι δέν πῆγαιναν πολλά χρόνια πού ὁ πρόεδρος τῶν ΗΠΑ σήμερα, Μπούς ὁ νεότερος, διευθυντικό στέλεχος πετρελαϊκῆς ἐταιρείας παλιότερα, εἶχε βγάλει

πολλά λεφτά, πουλώντας μετοχές στήν κατάλληλη ὥρα, χάρη στήν ἐσωτερική πληροφόρηση πού τοῦ ἐξασφάλιζε ἡ θέση του.

Τήν ἀνοιξη ἦταν ἡ ἔκθεση τῆς Price Waterhouse Coopers (βλ. *Ἡ φούσκα μᾶς πολυδιαφημισμένης τόλμης, Πολίτης*, τεῦχ. 99, Ἀπρίλιος 2002). Ἡ ἔκθεση αὐτή ἔθιγε μιάν ἄλλη ὄψη, τοῦ ἴδιου ζητήματος ἐν τούτοις. Μέ λίγα λόγια, ἐπισήμαινε ὅτι οἱ «μάνατζερ τοῦ κόσμου», οἱ «τολμηροί» ἥρωες πού ἐν μέσῳ τῶν ἐπίμωνων παραλληληματικῶν ἐπευφημιῶν τοῦ οικονομικοῦ Τύπου εἶχαν ἀναλάβει νά μᾶς ὀδηγήσουν στή «νέα χρυσή παγκόσμια ἐποχή», (ἡ πλειοψηφία γιά τήν ἀκρίβεια ἐνός δείγματος 590 διευθυνόντων συμβούλων καί ἀνώτατων στελεχῶν πολυεθνικῶν κολοσσῶν γιά τή συγκεκριμένη ἔρευνα) ἔβγαιναν καί δήλωναν στήν Price Waterhouse Coopers πώς ὅλα ἦσαν φούσκα. Ἡ «ἥρωική» πράξη τους νά ἀναλάβουν τό κόστος ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀπολύσεων μέ στόχο τήν ἐνίσχυση τῆς ἀνάπτυξης εἶχε μείνει χωρίς κανένα οικονομικό ἀντίκρουσμα, τό ἕνα ἑκατομμύριο τῶν μαζικῶν ἀπολύσεων πού ἀποφάσισαν τό 2001 σαρώνοντας τίς τάξεις τῶν ἐργαζομένων ἔγιναν «γιά ἐντυπωσιασμό καί ἀπό ἀπλό μιμητισμό», ἡ ὅλη κατάσταση, ἀντί νά συντείνει θετικά, δυναμίτισε κάθε προοπτική μακροχρόνιας ἀνάπτυξης. Γιατί εἶχαν πράξει ἔτσι; Ἐφταιγε ἡ πίεση τῶν μετόχων, τοῦ χρηματιστηριακοῦ κλίματος, καί τοῦ πλαισίου τῆς ἀγορᾶς ἐν γένει πού ἀπέβλεπε μόνο στό κυνήγι τοῦ βραχυπρόθεσμου κέρδους, ἔλεγαν τώρα. Ἐφταιγε ἡ σύγχρονη χρηματιστηριακή ἐκδοχή τοῦ «ἀόρατου χεριοῦ τῆς ἀγορᾶς» δηλαδή. Ἀποσιωποῦσαν ὅμως τό προσωπικό τους κέρδος ἀπό τήν ὑπόθεση: λέξη ἀκόμη γιά τίς ἀμοιβές τῶν stock options, πού συνδέονταν καί μέ τά μαζέματα τῶν ἰσολογισμῶν, καί μέ τά χρηματιστηριακά παιχνίδια, καί μέ τίς ἀπολύσεις, καί εἶχαν γεμίσει μέ ἱλιγγιώδη ποσά — δεκάδες κι ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια δολάρια — τίς τσέπες τῶν μάνατζερ ὡς νά σκάσει ἡ φούσκα τους. Τό θέμα τῶν stock options θά συζητοῦνταν τρεῖς μῆνες ἀργότερα, στό τρίτο χτύπημα — τρίτο καί φαρμακερό.

Ἦταν τό καλοκαίρι. Τό καλοκαίρι εἶδαμε διαδοχικά τήν πτώχευση τῆς Worldcom, τό χρηματιστηριακό σκάνδαλο τῆς Qwest, τήν ἀναγνώριση, ἀκολούθως, ἀπό τήν συντριπτική πλειοψηφία τῶν ἀμερικανικῶν ἐπιχειρήσεων ὅτι νάί, χρησιμοποιοῦν τή δημιουργική λογιστική, ὅτι δηλαδή, νάί, ἡ παραποίηση τοῦ ἰσολογισμοῦ, ἡ ἀπάτη, ἦταν ὁ κανόνας τῆς σύγχρονης ἀμερικανικῆς οικονομικῆς ζωῆς τά τελευταῖα χρόνια, καί, νάί, ὅλα ἔγιναν γιά τό Χρηματιστήριο, καί φυσικά, σαφῶς κάποιοι ἐπωφελήθηκαν ἔτσι καί κάποιοι ἔχασαν — ὁ διευθύνων σύμβουλος τῆς Qwest Τζόζεφ Νάτσιο, φερ' εἰπεῖν, ἔβγαλε 227 ἑκατομ. δολάρια μέ τά stock options πρὶν παυθεῖ. Τό καλοκαίρι ἄρχισαν ἐπίσης νά ἐμφανίζονται κι οἱ πρῶτες ἐπιπτώσεις τῶν σκανδάλων καί τῆς φούσκας στήν πραγματική οἰκονομία — ἔπεσαν οἱ δεῖκτες ἐπιχειρηματικῆς καί καταναλωτικῆς ἐμπιστοσύνης, ἐνῶ ὁ Τύπος διατύπωσε πλέον ἀνοικτά κατηγορίες γιά ἐπιχειρηματική διαφθορά καί πολιτική διαπλοκή. Μέ συνέπεια ἡ κυβέρνηση Μπούς νά ἀποφασίσει τήν κάθαρση προχωρώντας σέ μιὰ μεταρρύθμιση κατά τό ἥμισυ κωμική. Τί ἀκριβῶς ἔκανε; Πρῶτον, ζήτησε ἀπό

τούς ἀνθρώπους τῶν ἐπιχειρήσεων νά ὀρκιστοῦν ὅτι οἱ ἰσολογισμοί εἶναι εἰλικρινεῖς καί δεύτερον, μετέτρεψε σέ κακούργημα τήν παραποίηση ἰσολογισμοῦ προβλέποντας αὐστηρές ποινές γιά τό μέλλον. Ὅ,τι ὅμως ἔχει ἤδη συντελεστεῖ φυσικά δέν τιμωρεῖται — οὔτε θά μπορούσε νά γίνει διαφορετικά, ἀφοῦ οἱ νόμοι δέν ἔχουν ἀναδρομική ἰσχύ. Πού σημαίνει ὅτι ὁ Νάτσιο τῆς Qwest κι ὅλα τά ἄλλα ἀνώτατα στέλεχη τῆς Enron, τῆς Worldcom — ἀπατεῶνες βαρυνόμενοι μέ κακούργημα ὑπό τό νέο καθεστώς — ὄχι μόνο δέν θά διωχθοῦν ἀλλά θά κρατήσουν ὡς κύριοι τά ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια δολάρια πού ἔβγαλαν μέσα σέ λίγους μῆνες χάρη στίς ἀπάτες τους τήν ὥρα πού χιλιάδες ἄλλοι ἐξαιτίας αὐτῶν βρίσκονται στόν δρόμο.

Ἡ κυβερνητική ἀπόφαση γιά τήν εἰσαγωγή ἑνός «ὄρκου ἐντιμότητας» τῶν μάνατζερ στήν ἐπιχειρηματική Ἀμερική μεταφέρει ἕνα κρίσιμο πρόβλημα διαφθορᾶς σύμφυτο μέ τή βασική ἀρχή τοῦ καπιταλισμοῦ τῆς πάση θυσία ἐπιδίωξης τοῦ κέρδους, καί μάλιστα τοῦ βραχυπρόθεσμου κέρδους στό χρηματιστηριακό πλαίσιο, σέ ἕνα ἀσαφές διάτρητο ἠθικό-νομικό ἐπίπεδο κι ἐμφανίζει μιά ἀξιοσημείωτη ἀστείότητα. (Ὅπως μοῦ ἔλεγε μιά μέρα μάλιστα φίλος οἰκονομικός συντάκτης γελώντας ἡ εἰλικρίνεια ἐπί τοῦ ἰσολογισμοῦ συνιστᾶ σέ τέτοιο βαθμό ἀκρογωνιαῖο λίθο τοῦ ἀμερικανικοῦ τύπου καπιταλισμοῦ, στόν ὁποῖο πρωταγωνιστές εἶναι οἱ πολυμετοχικές ἐπιχειρήσεις μέ εὐρεία βάση μετόχων, ἔναντι τῶν ὁποίων ἡ διοίκηση τῆς ἐπιχείρησης ὀφείλει νά παρουσιάζει τήν ἀληθῆ καί ἀκριβή εἰκόνα, ἀφοῦ αὐτοί, μαζί μέ τίς τράπεζες, τή χρηματοδοτοῦν, πού τό νά βάζει ὁ Μπούς τούς μάνατζερ νά ὀρκίζονται εἰλικρίνεια στούς ἰσολογισμούς τώρα εἶναι σά νά βάζει ὁ Πάπας τούς καρδινάλιους νά ὀρκίζονται ὅτι πιστεύουν στόν Θεό!)

Ὁ ὄρκος τῶν μάνατζερ ὅτι δέν θά παραποιῦν τούς ἰσολογισμούς τους στό ἐξῆς κι ἡ ὑποτιθέμενη ἐπιχειρηματική μεταρρύθμιση πού εἰσήγαγε τό καλοκαίρι ἡ κυβέρνηση Μπούς γιά τήν κάθαρση στίς ἐπιχειρήσεις, ἔρχεται ἀπλῶς νά ἀπαγορεύσει ἕναν τρόπο κλοπῆς ἄλφα ἀπό αὔριο, ὁ ὁποῖος ἀπέδωσε ἤδη τά μέγιστα στούς ἔξυπνους πού ἐπωφελοῦνταν ἀπό αὐτόν ὡς χτές. Τρόποι κλοπῆς θά βρεθοῦν σύνομα ἄλλοι, νέοι, ἡ ἀνθρώπινη ἐπινοητικότητα, ὅταν τῆς δοθεῖ κίνητρο, δέν γνωρίζει ὅρια. Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ Μπούς δέν ἀγγίζει κάτι ἄλλο καί προπαντός καθόλου τίς ρίζες τοῦ φαινομένου. Ὁ λόγος γιά τήν σύγχρονη καπιταλιστική ἐπιδίωξη τῆς μεγιστοποίησης τοῦ βραχυπρόθεσμου κέρδους, τόν ἄγριο τζογαδόρικο καπιταλισμό τῶν σημερινῶν χρηματιστηριακῶν ἀγορῶν, ὅλο αὐτό τό συνονθύλευμα τῶν νέων χρηματιστηριακῶν προϊόντων, πράξεων, παραγῶγων, κλπ., τό ἀσαφές τῶν ἄυλων πόρων τῆς νέας οἰκονομίας, τούς μηχανισμούς πού στήνουν ψεύτικες ἀξίες, τροφοδοτοῦν χρηματιστηριακές φοῦσκες σάν αὐτή τῆς δεκαετίας τοῦ '90 — ὅλα αὐτά πού ἀπαιτοῦν ρύθμιση. Δέν ἀγγίζει ἐπίσης τή μέθοδο ἀμοιβῆς τῶν stock options, ἀπό τούς σημαντικότερους μηχανισμούς δημιουργίας διαφθορᾶς πού λειτουργεῖ ὡς κίνητρο ἐξαπάτησης γιά τόν μάνατζερ. Ἡ κατ' ὄνομα μόνον μεταρρύθμιση τοῦ Μπούς δέν ἀγγίζει κατ' οὐσίαν τίποτα. Γιατί;

Πέραν τῶν βαθύτερων, πολύπλοκων αἰτίων πού συνδέονται μέ τή σύνολη λει-

τουργία τῆς σύγχρονης χρηματιστηριακῆς οἰκονομίας — κι εἶναι δουλειά τῶν οἰκονομολόγων νά τά ἀναλύσουν — ἐγὼ βλέπω κι ἓναν ἀκόμη λόγο γι' αὐτό, πολύ ἀπλό, ἀπλοϊκό σχεδόν: ποτέ δέν ὑπῆρξε στίς ΗΠΑ τὰ τελευταῖα χρόνια κυβέρνηση τόσο στενά συνδεδεμένη μέ τήν ἐλίτ τῶν ἐπιχειρήσεων, τήν περίφημη κάστα τῶν μάνατζερ, ὅσο τούτη ἐδῶ, τοῦ Μπούς τοῦ νεότερου. Ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν μελῶν τῆς καί ἔχει κάνει καριέρα στίς ἐπιχειρήσεις, καί συνδέεται μαζί τους ἀκόμη. Ὑπάρχει ἐκτεταμένη σύμπτωση συμφερόντων καί ἀκόμη μεγαλύτερη ταύτιση ἀπόψεων, θέσεων, ἀκόμη καί ταυτότητας μεταξύ τῆς ἐπιχειρηματικῆς ἐλίτ τῶν μάνατζερ καί τῆς κυβέρνησης τῶν ΗΠΑ σήμερα, πιο ἐκτεταμένη ἀπό κάθε ἄλλη φορά. Σέ βαθμό πού πραγματικά ἡ τελευταία νά ἀγνοεῖ ἐπίμονα τίς συστάσεις πολλῶν Ἀμερικανῶν οἰκονομολόγων. Αὐτοί ἐπισήμαιναν τό καλοκαίρι ἀνοικτά πώς τό σχῆμα ἔχει χάσει τήν ἰσορροπία του, πώς δέν πρέπει νά παραβλέπεται ὅτι ἡ βάση νομιμοποίησης τῆς καπιταλιστικῆς ἐπιχείρησης στά μάτια τοῦ κόσμου εἶναι ἡ παραγωγή ἀξίας πρὸς ὄφελος ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας, καί πώς αὐτή ἡ πασιφανῆς ἀπομύζηση τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου πρὸς ὄφελος μιᾶς ἐλίτ, ὅπως παρατηρήθηκε κατά κόρον μέ τή τελευταία χρηματιστηριακή φούσκα, ἂν δέν τεθοῦν ἀποφασιστικοί φραγμοί στήν ἀτιμωρησία καί τόν ὑπέρμετρο πλουτισμό τῶν στελεχῶν, ἴσως ἀποδειχτεῖ ἱκανή νά προκαλέσει σοβαρή κρίση ἐμπιστοσύνης, ὀδηγώντας καί σέ ἐσωτερικό κλυδωνισμό. Ἐπιβράδυνση, παρατεταμένη ὕφεση, κρίση, τίποτα δέν ἀπέκλειαν. Ὅμως δέν τούς ἄκουσε κανεῖς.

Μαριάννα Τόλια

Οὔτε ὁ Μάρκο Πόλο

«**Θ**ά πρέπει [οἱ λουόμενοι] ἐκτός ἀπό τὰ 24 μέτρα τῆς λεωφόρου νά διασχίσουν καί 10 μέτρα δρόμου γιά τό τράμ».

Ἀπό ἀνακοίνωση τῆς ἐπιτροπῆς γιά τήν προστασία τῆς ἀκτῆς τοῦ Σαρωνικοῦ πού καλοῦσε σέ συγκέντρωση περιοίκων τῆ Δευτέρα 2 Σεπτεμβρίου. Ὑπῆρχαν κι ἄλλα σημεῖα ἀντιρρήσεων τῆς ἐν λόγω ἐπιτροπῆς, ἐνδεχομένως συζητήσιμα. Ἀλλά αὐτή ἡ τρομερή ταλαιπωρία τῶν 34 μέτρων, πού πρέπει νά περπατήσουν οἱ λουόμενοι ὡς τῆ θάλασσα, μᾶς ἔκανε νά σκεφτοῦμε ὅτι οὔτε ὁ Μάρκο Πόλο δέν περπάτησε τόσο ἀπό τήν Ἴταλία ὡς τήν Κίνα.

Συνοδοιπόρα τοῦ Μάρκο Πόλο

ΠΟΙΟΣ ΔΙΑΛΥΕΙ ΤΑ ΑΕΙ;

του Νίκου Θεοτοκά

ΜΕΡΑ ΜΕ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑ συνέρχονται στα πανεπιστήμια και στις σχολές οι Γενικές Συνελεύσεις του Διδακτικού και Έρευνητικού Προσωπικού και αποφασίζουν τη συνέχιση των κινητοποιήσεων. Όλα δείχνουν ότι το άπεργιακό κλίμα στα ΑΕΙ είναι πλέον δύσκολα ανασχέσιμο. Έπειτα από πολλά χρόνια, ο κλάδος των πανεπιστημιακών βρίσκεται συσπειρωμένος στα συνδικάτα του και δίνει τη μάχη για το δημόσιο πανεπιστήμιο και για την αξιοπρέπεια των λειτουργών του. Θά έλεγα, με τη βεβαιότητα ότι δεν προδίδω την πραγματικότητα, πώς ήδη, από τα τέλη του Αύγουστου, διαθέτουμε τα τεκμήρια της ευρύτητας και συνειδητής στράτευσης των πανεπιστημιακών στον αγώνα τόν καλό.

Περισσότερο από μιά δεκαετία τώρα, το ελληνικό πανεπιστήμιο και τα έρευνητικά ιδρύματα δέχονται απανωτά πλήγματα στην ακαδημαϊκή τους φυσιογνωμία και εκδιάζονται να στρέψουν τα έπιστημονικά τους ενδιαφέροντα σε εφήμερης σημασίας δραστηριότητες πού, στην έκαστοτε συγκυρία, οι κυβερνώντες εκτιμούν ότι προτίθεται να χρηματοδοτήσει τό φάντασμα της «αγοράς». Περισσότερο από μιά δεκαετία τώρα, οι κνανοπράσινοι νεοφιλελεύθεροι «σουφλιακοντογιαννοπουλοαρσενοευθυμοχριστοδουλάκηδες», όσο προλαβαίνουν κάθε φορά, πού έναλλάσσονται στό γκουβέρνο, άπονευρώνουν τούς δημόσιους μηχανισμούς της εκπαίδευσης και της έρευνας, καταλύουν τή συνταγματικά κατοχυρωμένη άυτονομία και άυτοτέλεια των ΑΕΙ, εκποιοούν τά δημόσια έρευνητικά ιδρύματα και ινστιτούτα, διαλύουν τούς θεσμούς της στοιχειώδους και βασικής μάθησης, ύπαγορεύουν τή μετάλλαξη του Λυκείου από ζωντανό όργανισμό (έπαρκή και άντιφατικό ή όχι - αυτό είναι άλλη κουβέντα) άναπαραγωγής της γενικής μόρφωσης σε κέντρο διαγωνισμών για τή πιστοποίηση της παπαγαλίας, της έθελοδοουλίας, της άγραμματοσύνης, της ιδιώτευσης και της άποβλάκωσης.

Άσφαλώς, ύπάρχουν άντιστάσεις. Τόσο σημαντικές, πού άναδύονται στην έπιφάνεια της έπικαιρότητας και, ένίοτε, τήν καταλαμβάνουν. Οι καταλήψεις των μαθητών στα σχολεία, των σπουδαστών στα ΤΕΙ ή στα πανεπιστήμια είναι δείγματα μιάς άναρθρης σ' άφτιά μας γλώσσας, μιάς άπροσδιόριστης μέ βάση τούς κώδικες πού συμμεριζόμαστε διαμαρτυρίας, πού πασχίζουμε να τήν έννοήσουμε και να τήν έγγραψουμε στα δεδομένα της σκέψης μας για τό αύριο.

Ύπάρχει, βέβαια, και ή δυναμική της ένσωμάτωσης. Μέ τό άζημίωτο μάλιστα για μερικούς. Τό σύνολο σχε-

δόν των ευρωπαϊκών πόρων για τήν «άναδιάρθρωση» της ελληνικής δημόσιας εκπαίδευσης έχει επενδυθεί σε «κίνητρα» για τούς «έθελοντές πιονιέρους» της νεοφιλελεύθερης «μεταρρύθμισης». Αυτοί οι «όνοματισμένοι» πόροι (στά ΑΕΙ τουλάχιστον, πού γνωρίζουμε πάνω κάτω τούς άριθμούς) έχουν ύποκαταστήσει πλήρως τις «δημόσιες επενδύσεις». Κι έπειδή οι ευρωπαϊκοί πόροι δέν είναι άνεξάντλητοι (καθ' ό,τι «όνοματισμένοι»), οι δημόσιες επενδύσεις στα ΑΕΙ έχουν συρρικνωθεί στό 50% περίπου σε σχέση με τά τελευταία χρόνια. Τό Έλληνικό Δημόσιο έχει, δηλαδή, παραιτηθεί από κάθε σχετική δική του ύποχρέωση. Καί, άς τό σημειώσουμε, ακόμα και ό «τακτικός προϋπολογισμός για τήν τριτοβάθμια εκπαίδευση» πόρρω απέχει από τό να παρακολουθεί στοιχειωδώς ακόμα και τούς έπίσημους (ό,τι καταλαβαίνει ό καθένας από αυτό) δείκτες του πληθωρισμού. Δέν είναι άχρηστο να θυμίσει κανείς ότι, από τις πρώτες εβδομάδες των κινητοποιήσεων του ΔΕΠ, ή κυβέρνηση φρόντισε να κοινολογήσει τά «άμύθητα» για τά νοικοκυριά της πλειονότητας των πανεπιστημιακών ποσά πού προβλέπει τό Τρίτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για τήν έρευνα στα ΑΕΙ, προβάλλοντας τα ως «άντιστάθμισμα» στις πιέσεις για έξασφάλιση αξιοπρεπών μισθών και συντάξεων. «Φάτε τα, μοιράστε τα όπως νομίζετε» και μήν ζητάτε «άξιοπρέπειες», δήλωσαν, άυτολεξεί περίπου, οι κυβερνητικοί παράγοντες στους Πρυτάνεις.

Μόνο πού οι Πρυτάνεις, ή άτυπη «Σύνοδος» τους δηλαδή (πού κάποιιοι, μάλιστα, θέλουν να τήν άναβαθμίσουν σε άναγνωρισμένη «έταιρεία» ιδιωτικού δικαίου), άποδείχθηκαν άνίσχυροι να «μοιράσουν» στις πανεπιστημιακές τους πελατείες τά λεφτά για τήν έρευνα. Καθώς ρητά ξεκαθάρισε ή Όμοσπονδία των Συλλόγων ΔΕΠ (ΠΟΣΔΕΠ), οι πόροι για τήν έρευνα είναι δημόσια ύπόθεση, δέν είναι όροι έξαγοράς συνειδήσεων. Καί κανένας, ούτε κι ό πιο διεφθαρμένος «προγραμματάκιος», δέν τόλμησε να άμφισβητήσει (άρα να θέσει σε ψηφοφορία στις Γενικές Συνελεύσεις) αυτή τή θέση της ΠΟΣΔΕΠ. Άς τό βάλουμε, όμως, κι αυτό στην συζήτηση: καταστατικός όρος για τή συμμετοχή του καθενός στην πανεπιστημιακή κινότητα είναι ή άνάληψη της ευθύνης της θέσης και του λόγου πού εκφέρει. Κι όποιος στις συνελεύσεις του ΔΕΠ επιλέγει τή σιωπή ή τή λούφα, άποποιείται ένσυνείδητα τήν ιδιότητα του πανεπιστημιακού. Οι συνελεύσεις του ΔΕΠ, δηλαδή, άποφάσισαν ότι οι άρχές λειτουργίας του δημοσίου πανεπιστημίου είναι άδιαπραγμάτευτες.

Βεβαίως, άπέναντι σ' αυτήν τήν πραγματικότητα δέν

έχουμε κανέναν λόγο να κρύψουμε ότι στις αποφάσεις της πλειοψηφίας έγγραφεται είτε η απουσία είτε η ένοχη σιωπή – είτε ακόμα και η πλειοδοσία ορισμένων «καρεκλάκηδων», μπάς και κάποιοι από αυτούς, στην προοπτική των κινητοποιήσεων, καταφέρουν να διασφαλίσουν την παραδοσιακή νομιμοποίηση της αυθεντίας τους στους δουλολάροικους – την εργασία των οποίων έμπορεύονται. Θέλω να πω ότι οι κατά πλειοψηφία ή και οι όμοφωνες αποφάσεις των Γενικών Συνελεύσεων δεν αποκλείουν την πιθανότητα να ένοσωματώνουν τις στοχεύσεις ιδιοτελέστατων υποκειμένων πού, χρόνια τώρα, επενδύουν μικρά ή μεγάλα δοσίματα στη χρηματική ή στην πολιτική απόδοση της καριέρας τους. Τό λέω ρητά και καθαρά διότι, σε κάποια πολύ πρόσφατη συζήτηση, κάποιοι άριστεροι φοιτητές έβαλαν στο τραπέζι «όνόματα» γνωστών πανεπιστημιακών «εργολάβων» ή «εργοδηγών» για να δικαιολογήσουν την αντίθεσή τους με τις κινητοποιήσεις του ΔΕΠ, για να εξηγήσουν την αντίθεσή τους με την πιθανότητα απώλειας του εξαμήνου από τό γεγονός πώς «δέν άνέχονται ότι οι «διεφθαρμένοι» καθηγητές τους τους χρησιμοποιούν ως ομάδες πίεσης για να αυξήσουν τις αποδοχές τους ή για να εξασφαλίσουν τή μισθοδοσία των υποτακτικών τους». Αυτοί οι θυμωμένοι φοιτητές έχουν δίκιο. Μόνο πού, περιγράφοντας ύπαρκτες «διαπλεκόμενες» μειονότητες (σε κάποιους χώρους, μάλιστα, περιγράφοντας τό άθλιο φαινόμενο πού τείνει να γίνει «καθεστώς»), χάνουν από τά μάτια τους τό μείζον θέμα πού εγείρει ή κινητοποίηση του ΔΕΠ των έλληνικών ΑΕΙ. Τήν υπεράσπιση του δημοσίου χαρακτήρα του Πανεπιστημίου. Περιγράφοντας τις άθλιότητες πού, σε κάποια ιδρύματα, γεμίζουν ασφυκτικά τή φοιτητική ζωή τους, ταυτίζουν τό κίνημα των πανεπιστημιακών με τις ιδιοτελείς επιδιώξεις «άκαδημαϊκών» παραγόντων οι οποίοι, σε κάποια τμήματα ή σε κάποιες σχολές ή και σε κάποια ΑΕΙ, έτυχε να ήγemonεύουν εκβιάζοντας τους όμόβαθμους ή απειλώντας τους χαμηλόβαθμους συναδέλφους τους να «συναινέσουν» στα άγοραία «κελεύσματα των καιρών». Βλέπουν, ως πούμε, κάποιον από τους εργολάβους πού χρεώθηκαν τά άλήστου μνήμης ΠΣΕ, να δγαίνει στα κανάλια και να υπερασπίζεται τήν άπεργία. Και, με τό δίκιο εκείνου πού βαριέται να σκεφτεί λίγο πέρα από τήν πραγματικά δεινή κατάσταση πού περιβάλλει τή μύτη του, ταυτίζουν τήν κινητοποίηση του ΔΕΠ μ' αυτό τό υποκείμενο ή με τους όμοίους του. Θέλω να πω, δέν είναι, αναμφίβολα, όλα τά πράγματα καθαρά. Ωστόσο, τά κριτήρια για τήν αποτίμησή τους είναι δεδομένα και γνωστά. Κι όποιος, χωμένος στις συστάδες των θάμνων πού τόν περιβάλλουν, χάνει τό δάσος από τό όπτικό του πεδίο, δέν έχει παρά να υποβληθεί στη βάσανο να κάνει λίγο πίσω ή λίγο μπρός και να δει τά πράγματα όπως έχουν, όπως φτιάχτηκαν κι όπως προοιωνίζονται για αύριο. Δύσκολα πράγματα, αλλά άπολύτως αναγκαία.

Από τόν Μάιο πού ξεκίνησε ή κινητοποίηση των μελών ΔΕΠ στα ΑΕΙ, ή κυβέρνηση έχει γεμίσει τόν κό-

μο ψέματα. Τραβάει τό σκοινί, λές κι επιθυμεί τή σύγκρουση. Νομίζω ότι ή κυβέρνηση Σημίτη έχει επιλέξει ν' άναμετρηθεί με τους πανεπιστημιακούς μέχρι τέλους. Γιατί άραγε; Η ΠΟΣΔΕΠ, δδομάδες τώρα, πήρε πίσω τό αίτημα για αύξησης στους μισθούς. Δέν ζητά πλέον παρά μία σαφή δέσμευση ότι θά συζητηθεί τό κεντρικό της αίτημα: *Ένωμάτωση των επιδομάτων στον βασικό μισθό*. Κι ακόμα, τό συνδικάτο αποφάσισε (κι έγινε δεκτό από τις ΓΣ των Συλλόγων) εν μέσω τής άπεργίας να συμπληρωθούν τά μαθήματα σε όσα τμήματα δέν ολοκληρώθηκαν οι διδασκαλίες του έαρινού εξαμήνου και να πραγματοποιηθούν οι εξετάσεις των επί πτυχίω φοιτητών. Κι έτσι γίνεται. Κι ακόμα παραπάνω, ή ΠΟΣΔΕΠ δεσμεύτηκε να εισηγηθεί στους συλλόγους τήν άναστολή των κινητοποιήσεων, αν ή κυβέρνηση δεχθεί έστω και τώρα να συστήσει μία επιτροπή πού θά επεξεργαστεί προτάσεις για τή διευθέτηση των επίδικων ζητημάτων.

Παρά ταύτα ή Κυβέρνηση άρνεϊται κάθε διάλογο. «Από τά πέντε αίτήματα των πανεπιστημιακών ικανοποιήσαμε τά τέσσερα», λέει και ξαναλέγει διά στόματος Υπουργού Παιδείας. Ψέματα! Τά τρία αίτήματα πού επικαλούνται άφορούν σε, από έτους τουλάχιστον, συμπεφωνημένες ρυθμίσεις πού είχαν περιληφθεί ως τροπολογίες στο σχέδιο Νόμου για τόν *Όργανισμό Σχολικών Κτιρίων*, κατατεθειμένες στη Βουλή προς ψήφιση πολύ πριν να ξεκινήσει ή άπεργία. Οι σχετικές τροπολογίες άποσύρθηκαν με τό ξέσπασμα τής κινητοποίησης για να ξαναέρθουν στο τραπέζι τής διαπραγμάτευσης. Τό τέταρτο «αίτημα» άφορά στην προφορική ύπόσχεση του Υπουργού Παιδείας ότι θά προμετρηθεί στις συντάξιμες αποδοχές τό έπίδομα «έξω-διδασκτικής άπασχόλησης», ποσόν πού αντιπροσωπεύει λιγότερο από τό μισό του συνόλου των έπιδομάτων και πού, υπό τις καλύτερες συνθήκες, ανεβάξει τό ποσοστό τής σύνταξης στο 60% περίπου των μηνιαίων αποδοχών των εν ενεργεία μελών ΔΕΠ. Άνεβάξει, λοιπόν τις συντάξεις κατά 15-18% σε σχέση με τό σημερινό καθεστώς, μένει όμως ένα 20%, για να φθάσουν οι συντάξεις των πανεπιστημιακών στο ποσοστό πού ισχύει για τους λοιπούς κλάδους εργαζομένων.

Οι πανεπιστημιακοί, στην πλειονότητα των ιδρυμάτων δέν κήρυξαν άπεργία αλλά άποχή από τά διδακτικά τους καθήκοντα (ας θυμίσω, εν προκειμένω, ότι οι ώρες τής διδασκαλίας ή τής διεξαγωγής των εξετάσεων δέν αντιπροσωπεύουν παρά μικρό μέρος τής έκ του νόμου άπαιτούμενης άπασχόλησης των μελών ΔΕΠ στα ΑΕΙ). «Κινητοποίηση με τό άζημίωτο», άποφαινεται ή Κυβέρνηση παίζοντας τό παιγνίδι των έντυπώσεων. «Πληρώνεστε και κλείνετε τά πανεπιστήμια».

Ψέματα! Η άλήθεια είναι ότι, είτε πρόκειται για «άπεργία» είτε για «άποχή από τά διδακτικά καθήκοντα», ή καταβολή ή ή περικοπή των μισθών άφορά σε άπόφαση τής Κυβέρνησης. Δέν τό έχει κάνει ως τώρα κι έχει τους λόγους της. Μπορεί όμως, αν θέλει, να τό πράξει αύριο τό πρωί. Νομίζω μάλιστα ότι θά τό κά-

νει αύριο μεθαύριο. Στο ΕΜΠ, γιά παράδειγμα, τὰ μέλη ΔΕΠ δηλώνουν ότι άπεργούν. Στο Πάντειο δηλώνουν ότι άπέχουν από τή διδασκαλία. Οι μισθοί καταβάλλονται κανονικά και στά δύο ιδρύματα. Όταν ή κυβέρνηση δέν έχει πάρει ακόμα τήν εύθύνη νά «κόψει» τίς άποδοχές τών άπεργών ή εκείνων πού άπέχουν από τό εκπαιδευτικό έργο, είναι εύθύνη τών άπεργών πού δέν πετάνε αυτόβούλως τούς μισθούς τους στό πηγάδι; Γιά νά καταλάβω, δηλαδή. Η πολιτεία, ως έργοδότης, έχει επιλέξει νά σταματήσει τίς πληρωμές όταν θά θεωρήσει ότι τό μέτρο αυτό θά άποδώσει στό σπάσιμο τής κινητοποίησης. Και στό όνομα τής «ήθικης» ζητάει από τούς άπεργούς νά άρνηθούν τόν μισθό πού συνεχίζει νά τούς καταβάλλει. Όποτε θέλει άς κόψει ή ίδια τή μισθοδοσία τών μελών ΔΕΠ πού μετέχουν τής κινητοποίησης, όπως έκ του νόμου δικαιούται. Δέν μπορεί όμως νά κατηγορεί τό συνδικάτο ότι συνεχίζουν νά πληρώνονται τὰ μέλη του πού «άπέχουν» ή πού «άπεργούν». Άν θέλει νά κόψει τίς πληρωμές είναι δική της άρμοδιότητα και δική της εύθύνη. Άς τό κάνει! Δέν θά τό άπαιτήσουν αυτό οι ίδιοι οι εργαζόμενοι.

Πού τό πάνε; Γιατί άρνούνται κάθε διάλογο; Γιατί κάνουν σάν νά μήν άκούνε τίς συμβιβαστικές προτάσεις τής ΠΟΣΔΕΠ γιά διάλογο; Φοβᾶμαι ότι ή κυβέρνηση έχει επιλέξει τόν δρόμο τής σύγκρουσης. Μέ άπόφαση του συνδικάτου οι πανεπιστημιακοί, έν μέσω τής κινητοποίησης, φρόντισαν νά πραγματοποιήσουν τίς διδασκαλίες πού προϋποθέτει ή ολοκλήρωση τών προγραμμάτων σπουδών και νά διεξαγάγουν τίς εξετάσεις τών επί πτυχίω φοιτητών. Μένουν οι εξετάσεις τών υπολοίπων έτών. Δέν υπάρχουν λοιπόν «χαμένα εξάμηνα». Οι εξετάσεις, μέ άποφάσεις τών Συγκλήτων τών ΑΕΙ μπορούν νά διεξαχθούν μιά μέρα άφ' ότου ή κυβέρνηση άποφασίσει νά καθίσει στό τραπέζι του διαλόγου. Αύριο, μεθαύριο, ακόμα και στίς διακοπές τών Χριστουγέννων. Άν οι εξετάσεις δέν γίνουν, τήν εύθύνη τήν έχει εκείνος πού άρνείται τόν διάλογο. Η ουσία του διδακτικού εξαμήνου έχει νά κάνει μέ τή σωστή και πλήρη διεξαγωγή τών μαθημάτων. Κι ό κύκλος τών μαθημάτων έχει ή σύντομα θά έχει ολοκληρωθεί σέ όλα τὰ ΑΕΙ. Οι εξετάσεις, μέ άποφάσεις τών άρμοδίων διοικητικών όργάνων, μπορούν νά πραγματοποιηθούν αύριο, μεθαύριο, αντιμεθαύριο, όποτε τέλος πάντων ή κυβέρνηση άποφασίσει ή πιεστεί νά άνοιξει τή συζήτηση. Άν οι εξετάσεις δέν γίνουν τελικά, τότε ή εύθύνη θά άφορα άποκλειστικά στήν άδιαλλαξία τής κυβέρνησης.

Πού τό πάνε; Γιατί άρνούνται κάθε διάλογο; Γιατί κάνουν σάν νά μήν άκούνε τίς συμβιβαστικές προτάσεις τής Όμοσπονδίας και τών συλλόγων ΔΕΠ; Φοβᾶμαι ότι στήν κυβέρνηση πρωτανεύουν πιά «δεύτερες σκέψεις». Κι αυτό θά πρέπει κι έμεις νά τό μετρήσουμε στίς οικονομίες τής κινητοποίησής μας. Μετά τήν «έπιτευχθείσα» διάλυση του Λυκείου, μετά τίς άλλες στόν Νόμο Πλαίσιο γιά τήν έρευνα, ό κ. Σημίτης προσωπικά και ή κυβέρνησή του έχουν αναλάβει δε-

σμεύσεις γιά τήν πραγματοποίηση μιās ριζικά νεοφιλελεύθερης «μεταρρύθμισης» και στήν άνώτατη εκπαίδευση. Τραβούν, λοιπόν, τήν αντιπαράθεση ώπου νά χαθεί τό έαρινό εξάμηνο του 2002, νά χαθεί ακόμα και τό χειμερινό (τό τρέχον δηλαδή). Νομίζουν ότι έχουν τρόπο νά κεφαλαιοποιήσουν τήν εύλογη λαϊκή δυσaréσκεια γιά νά νομιμοποιήσουν μιά όλοκληρη δέσμη μέτρων πού έχουν στό πρόγραμμα γιά νά περάσουν. Άπαριθμῶ μερικά: Τήν αξιολόγηση, τήν επιλεκτική χρηματοδότηση, τήν ανάπτυξη, τό κλείσιμο ή τή σύμπτυξη τών πανεπιστημιακών τμημάτων και σχολών μέ βάση τὰ άποτελέσματα τής επιχειρηματικής δραστηριότητας. Τή διάλυση τών έπιστημονικών αντικειμένων και τή συγκρότηση μιās «μεταπτυχιακής» βαθμίδας «σπουδών ειδίκευσης» πού θά λειτουργεί μέ γνώμονα τίς «ανάγκες τής αγοράς». Τή σύνδεση του μισθού τών πανεπιστημιακών μέ έξωπανεπιστημιακές δραστηριότητες. Τή νεοφιλελεύθερη άναθεώρηση του Νόμου Πλαίσιο γιά τὰ ΑΕΙ. Τήν πλήρη ύπαγωγή τής πανεπιστημιακής έρευνας στή χρηματοδότηση τών επιχειρήσεων. Και άλλα και άλλα. Άν χαθεί ένα εξάμηνο (δύο, ακόμα καλύτερα) πού θά μείνει τόπος αντίστασης στίς νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις; Στάχτη νά γίνει. Αυτή είναι ή στάση τής κυβέρνησης.

Καλά τό σκέφτονται από τή μεριά τους. Και ρίχνουν λάδι στή φωτιά. Μετά τό τέλος τών πτυχιακών εξετάσεων θά κόψουν και τούς μισθούς τών άπεργών. Και πριν τό τέλος του χρόνου θά φέρουν στή Βουλή τὰ Νομοσχέδια γιά τήν πλήρη ιδιωτικοποίηση τών ΑΕΙ. Η κυβέρνηση σπρώχνει τὰ πράγματα έτσι ώστε να «χαθούν» οι εξεταστικές περιόδοι. Διότι, υπό τήν πίεση του «χαμένου εξαμήνου», ποιός θά τολμήσει νά πάρει πάνω του τό κόστος μιās νέα κινητοποίησης; Ποιός θά σταθεί άπέναντι στά πλήθη τών «άγανακτισμένων πολιτών»; Καλά τό σκέφτονται από τή μεριά τους. Μόνο πού από τή μεριά τούς ή θέα είναι περιορισμένη. Δέν μπορούν νά έννοήσουν τί πάει νά πεί ότι ένα κίνημα βρίσκει ξανά τὰ ύλικά νά σαρκωθεί. Πώς κουβεντιάζει και μετράει τό μπόι του. Σέ πρόσφατη συνέντευξή του στήν έφημερίδα του εργοδότη του, ό Υπουργός Παιδείας αντιπαρέβαλε τήν κακομοιριασμένη «άποχή» μας στήν «ήρωική» άπεργία τών 100 ημερών. Δέν κατάλαβε τίποτα ό κ. Εύθυμιου ή άνασύρει ό,τι τόν βολεύει από τὰ παλιωμένα έντυπα του Συγκροτήματος πού του είναι εύκαιρα. Άν θέλει νά δει στ' αλήθεια πόσο άντέχουμε, δέκα μέρες, πενήντα, εκατό, αύριο τό πρωί άς άνασκουμπωθεί νά δάλει τὰ πράγματα στή θέση τους. Κι άς κόψει, ως όφείλει, τούς μισθούς τών άπεργών ή εκείνων πού άπέχουν από τό εκπαιδευτικό έργο, τραβώντας ως τίς έσχατες συνέπειες τό θατσερικό όραμα τής κυβέρνησης γιά ένα πανεπιστήμιο παράρτημα τής αγοράς, ένα πανεπιστήμιο πού παράγει άμορφωσιά και σκοταδισμό. Άποδεικνύεται ότι ή πανεπιστημιακή κοινότητα δέν συμμερίζεται αυτή τήν εύλογή. Κι ότι είναι διατεθειμένη, μέ κάθε κόστος, νά τήν ανατρέψει.

Τά κείμενα πού ακολουθοῦν, *Τό Φάντασμα τῆς 17ης Νοέμβρη, Μιά ἐποχή τελείωσε* καί *Ἐκλεκτικές συγγένειες: Μάρξ - Λεπέν - Μπίν Λάντεν!*, πρωτοδημοσιεύτηκαν στήν ἐφημερίδα *Αὐγή* στίς 14/7/02, 28/7/02 καί 4/8/02 ἀντίστοιχα.

Παρουσιάζονται ὅλα μαζί ἐδῶ, ὡς μιά ἐνότητα, καί λόγῳ τῆς σοβαρότητας τοῦ ζητήματος καί γιατί πολλοί ἦταν ἐκεῖνοι πού δέν μπόρεσαν νά προμηθευτοῦν τήν ἐφημερίδα, ἐξαιτίας τῶν καλοκαιρινῶν διακοπῶν καί τῶν ρόδινων ἀκρογιαλιῶν.

Α΄ ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΗΣ 17ης ΝΟΕΜΒΡΗ

τοῦ Ἀγγέλου Ἐλεφάντη

ΕΝΑ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΠΛΑΝΙΕΤΑΙ, ἀπό τό 1975, πάνω ἀπ' τήν Ἑλλάδα: ἡ 17η Νοέμβρη. Ἐμφανίζεται, ἀφήνει τά αίματηρά της ἴχνη, πυροβολεῖ, σκοτώνει καί ἐξαφανίζεται, φαντομάς καί ἐκδικητής Ζορό, ἥσκιος πού στοιχειώνει συνειδήσεις, φοβερίζει, ξανασκοτώνει δικτατορικούς βασανιστές, ἰμπεριαλιστές, καπιταλιστές καί διαλαλεῖ ἀρές καί κατάρρες γιά τόν ἰμπεριαλισμό, τά ντόπια καί ὑπερεθνικά ὄργανά του, τόν καπιταλισμό, τούς συμβιβασμένους πού κοροϊδεύουν τόν λαό, σεντονιάδες οἱ διατριβές της πού βρίσκουν φιλόξενο καταφύγιο καί ἀνέλπιστο ἀναμεταδότη σέ ἰσχυρότατη μερίδα τοῦ ἑλληνικοῦ Τύπου καί τά γλωσσολογικά ΜΜΕ (τιμητική ἐξάιρεση ὁ *Ριζοσπάστης*, ἡ *Αὐγή* καί ἡ *Καθημερινή*, πού ποτέ δέν θέλησαν νά γίνουν ὁ ἐπικοινωνιακός διαμεσολαβητής τῆς 17ης Νοέμβρη). Μά τί εἶναι ὅλα αὐτά;

Γιά τό κράτος, τή δικαιοσύνη, τά κόμματα, τήν κοινή ἰδεολογία, τήν πολιτική σκέψη, ὅλο αὐτό τό ματωμένο δρομολόγιο εἶναι τρομοκρατία, τό παρανοϊκό βασίλειο τοῦ τρόμου: πρωτοῦργοί καί συνεργάτες παρanoiκοί φονιάδες, τρομοκράτες πού πρέπει νά παταχθοῦν. Ἄμποτε. Ἐνας τεράστιος, πολυμήχανος καί πολυδάπανος μηχανισμός τέθηκε στήν ὑπηρεσία τῆς καταπολέμησης τῆς τρομοκρατίας πού, φεῦ, ἀποδείχθηκε ἀναποτελεσματικός καί, ἐνίοτε, μέχρι διασυρμού γκαφατζής. Καί μόνο τώρα, μετά τή βομβιστική ἀπόπειρα τοῦ Πειραιᾶ, τή σύλληψη τοῦ Ξηροῦ καί τήν ἀνακάλυψη τῆς γιάφκας στήν ὁδὸ Πάτμου καί στήν ὁδὸ Δα-

μάρεως, μέ τά ὀπλοστάσιά τους, εὐλόγα πλέον εἰκάζεται ὅτι οἱ διωκτικές ἀρχές βρίσκονται σέ καλό δρόμο, καί μέ ἀπτά ἀποτελέσματα, γιά τήν ἐξάρθρωση τοῦ δολοφονικοῦ δικτύου. Καί βέβαια, ὅλα αὐτά μέσα στόν ἀκατασίγαστο σάλαγο τῶν ΜΜΕ, τῶν μονιμάδων τῆς τηλεόρασης, τῆς σεναριολογίας, τῆς «ὀνοματολογίας», ὅπου «ζωγραφίζονται» πρόσωπα, σπιλώνονται ὑπολήψεις ἐνῶ τά αὐτόκλητα λαγωνικά ἀνιχνεύουν, ἀλυχτώντας, τούς «ἱστορικούς ἡγέτες» ἀπ' τό Παρίσι καί ἄλλα κέντρα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ. Καί μεις, κοινότητα κοινή γνώμη μπήκαμε στόν ἴδιο ντορό, στίς ταβέρνες καί τίς συνάξεις ψάχνουμε νά «ζωγραφίσουμε» τόν ἀρχηγό μ' ὅποια χρώματα διαθέτει ἡ παλέτα τοῦ καθενός.

Θέλω νά τά δῶ ὅλα αὐτά κάπως ἀλλιῶς, θά προσπαθῆσω τουλάχιστο. Νά τά δῶ μέσα ἀπ' τό πρίσμα τῆς ἴδιας τῆς 17ης Νοέμβρη, μέσα ἀπ' τά ἴδια της τά λόγια, πού πιστεύω ὅτι τά πιστεύει, καί ἀντιστοίχως πράττει. Διαπράττει ἀκριβῶς αὐτά πού πιστεύει. Καί συνάμα νά τά δῶ ὡς ἱστορία, ὡς πραγματική πτυχή μιᾶς πραγματικότητας πού, ὅπως ὅλα τά πράγματα, ἔχει καὶ αὐτή τήν ἱστορία της. Καί γιά τό ἕνα καί γιά τό ἄλλο ζήτημα δέν ἐπικαλοῦμαι «πληροφορίες» ἀλλά στοιχεῖα πασίγνωστα στόν καθένα, στοιχεῖα δημόσια καί δημοσιοποιημένα.

Τί εἶναι, λοιπόν, ἡ 17η τοῦ Νοέμβρη, γι' αὐτήν τήν ἴδια, γιά τή δική της τήν ἰδεολογία πού ὑπαγορεύει τά βήματά της;

A. ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΛΕΕΙ Η ΙΔΙΑ. Συμπυκνώνω βάνουσα: Μιά οργάνωση επαναστατική. Αναγκαστικώς συνομοτική γιατί αν δεν ήταν συνομοτική, αν δεν ήταν ακραία μορφή συνομοτικότητας – κι έχει τόσο μακρά ιστορία ή «κονοσιράτσια», ή συνομοτικότητα – θά είχε ή ίδια αυτοανααιρεθεί. Δεύτερον, λέει και ξαναλέει ή ίδια, είναι μία οργάνωση πρωτοποριακή. Αυτόορίζεται ως τό όπλισμένο χέρι του λαού και πράττει, επ' όνόματί του, αυτό που ο λαός θά ήθελε μόν, αλλά ο ίδιος δεν τολμά ή δεν μπορεί νά πράξει. Μιά οργάνωση παραδειγματική, μία πράξη-παραδειγμα για νά δείξει ότι ο καθένας μπορεί νά πράξει κατά τό παράδειγμά της. «Μία, δύο τρείς, 17 Νοέμβρη». Έτσι δεν διδάσκει άλλωστε ή πείρα του επαναστατικού κινήματος; Από τους πρώτους, λίγους, άποφασισμένους πρωτοπόρους στό αυθόρμητο ξέσπασμα των μαζών! Τό όπλισμένο χέρι των πρωτοπόρων παρακινεί και ευαγγελίζεται τό ένοπλο ξέσπασμα των λαών, δείχνει τόν δρόμο. «Η βία μαμή της ιστορίας». Ο πιστολέρο είναι κι αυτός μία άνάγνωση της περιλάλητης ρήσης του Μάρξ. Τρίτον, ο ήμπεριαλισμός και ο καπιταλισμός δεν μπορεί νά καταπολεμηθούν και νά ανατραπούν παρά μόνο μέ την ένοπλη εξέγερση των λαών. Ώστε απ' τό προζύμι του πρωτοποριακού παραδείγματος στό ψωμί και την ευωχία. Άρα σκοτώνει όχι ως φονιάς αλλά γιατί ή μάχη είναι φονική. Έτσι δεν γίνεται σ' όλους τους πολέμους; Τέταρτον, όλα τά άλλα, για ένα τέτοιο επαναστατικό κίνημα, όπως συνδικαλισμός, μαζική πάλη, κοινωνική πάλη, ιδεολογικές συγκρούσεις, δεν είναι παρά ιδιοτελής και άποπροσανατολιστική ένοσωμάτωση στό «σύστημα». Άρα, πέμπτον, και τελευταίο: από τή μία μεριά τό «σύστημα» μέ όλα τά συμπράγκαλά του, – κεφάλαιο, κράτος, κρατικοί μηχανισμοί, μπουρξουάδες, κόμματα, εκλογές, οί συμβιθασμένοι, οί ξενέρωτοι, οί φουκαράδες, οί μικροαστοί –, από την άλλη ή ένοπλη πάλη. Τό τέλειο μανιχαϊστικό σχήμα του καλού και του κακού, του φωτός και του σκότους, της σκλαβιάς και της άπελευθέρωσης, της λύτρωσης και της άμαρτίας. Άπ' τά χρόνια της αρχαίας Γνώσης ως σήμερα, απέθαντος ο Μανίχ. Αφέλειες θά πούμε όλοι, εν πάση περιπτώσει οί πάρα πολλοί. Αλλά είναι μόνον αυτοί που κινούνται μέ άπλοϊκά νοητικά σχήματα, μέ όδηγό τό φως και τό σκότος, παρ' όλο που τό «σύστημα» και τό όπλισμένο χέρι δεν όρίζονται πάντα ως αντίπαλοι στόν κοινωνικό και τόν ιστορικό στίβο; Τί άλλο είναι ο Θεός και ο Σατανάς αν όχι μανιχαϊσμός; Τό Πνεύμα, (Άγιο ή μη άγιο) και ο βρυκόλακας καταχανάς, παρά τίς λεπτεπίλεπτες έπεξεργασίες θεολόγων, ιδεολόγων και φιλοσόφων τί άλλο είναι;

Αυτά για την ιδεολογία, τή σκέψη, που καθοδηγεί τή 17η Νοέμβρη. Σκέψη έρεβώδης θεβαίως: άπλοϊκή μέχρι πλήξεως σίγουρα, κι άκόμη πιό σίγουρο μία σκέψη που ίσοπεδώνει όλα τά ήθικά, τά ψυχολογικά, τά πολιτικά, τά κοινωνικά προβλήματα, τά μεταξύ ούρανού και γης, φωτός και σκότους, μέχρις ακραίου κυ-

νισμού. Γι' αυτό και μπορεί νά σκοτώνει, γιατί ή δικαίωση, όπως πιστεύουν αυτοί, έρχεται πέρα απ' την ιστορία, απ' την ύπεριστορία της άπώτατης πορείας προς την τελική λύτρωση.

B. ΕΚΤΟΣ ΟΜΩΣ ΑΠ' ΤΗΝ ΥΠΕΡΙΣΤΟΡΙΑ της ύπερ-ιδεολογηματοποίησης υπάρχει και ή ιστορία, αυτή ή συγκεκριμένη ιστορία που έζησε τό ρωμείο τίς τελευταίες δεκαετίες. Υπήρχε λοιπόν μία Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '60 που προσπαθούσε νά πάρει έναν νέο θηματισμό, μετά τόν σπαρακτικό Έμφύλιο πόλεμο. Έναν θηματισμό δημοκρατικό, νά άπαλλαγεί από τό φάσγανο της δικτατορίας. Παλάτι, Στρατός, ξένη εξάρτηση, έμφυλιοπολεμική δεξιά. Αλλά ήθελε «άπρόσμενα» ή στρατιωτική δικτατορία. Ένόπλιως, μέ την ώμη στρατιωτική βία, μέ τίς λόγχες και τά τάνκς. Έμβρόντητο τό ρωμείο. Κι αρχίζει τότε ένα άνήκουστο κι όδυνηρό κουβεντολόι. Δεν ήταν φλυαρία εκείνη ή κουβέντα, δεν ήταν σενάρια, αλλά ο λόγος της όδύνης, του πόνου, της άπόγνωσης, του φόβου, της εκδίκησης, της προσμονής, του σχεδιασμού. Ήταν ο λόγος ο αντίδικτατορικός της Άντίστασης άνάμεσα σε λίγους, σε περισσότερους, στίς παρέες, στίς ομάδες έμπιστοσύνης, άνάμεσα στους κρατούμενους σε φυλακές και έξορίες, άνάμεσα στα ύπολείμματα των διαλυμένων κομμάτων, στην Ελλάδα και στο έξωτερικό, άνάμεσα στα ύπολείμματα παλαιών οργάνωσεων ή νέων που προσπαθούσαν νά φτιαχτούν. Σ' αυτή την ένώδυνη κουβέντα, τή συζήτηση, δεν έλαβαν μέρος τά δύο μεγάλα κόμματα: ή Ένωση Κέντρου και ή ΕΡΕ. Δεν είχαν προς τοϋτο ούτε την ιδεολογική ούτε την οργανωτική σκευή, παρ' όλο που σε γενικές γραμμές ήταν αντίθετες στό πραξικόπημα. Η Άριστερά όμως, μέσα στο έναίο άκόμη τότε ΚΚΕ, στους Λαμπράκηδες, την ΕΔΑ τό συζητούσε άκαταπαύστως τό ζήτημα. Δεν σώπασαν οί άριστεροί, οί παλαιότεροι, οί παλαιοί και οί νέοι που δημιουργούσε ή αντίδραση στό δικτατορικό καθεστώς και ή νέα ριζοσπαστικότητα. Άλλωστε σε όλόκληρη την Ευρώπη, αλλά και στα μαχόμενα άντιμπεριαλιστικά-άντιαποικιοκρατικά κινήματα σ' όλον τόν κόσμο, αναπτύσσεται ένας πρωτακουστος ριζοσπαστισμός.

Τί συζητούσαν οί Έλληνες άριστεροί και ο κόσμος της νέας ριζοσπαστικότητας; Τά πάντα. Τί έφταιξε, τίνος ή ευθύνη, τί θά αντικαταστήσει τή δικτατορία, τί είναι, ποιόι τή στηρίζουν, κι άλλα πολλά. Η κουβέντα έπαιρνε μάκρος, εκατομμύρια ώρες συζητήσεων, συνεδριάσεων εντός και εκτός οργάνωσεων, διατεταγμένων και αυθόρμητων, ντουμάνι ο καπνός, ή έγνοια σκληρή. Κυρίως όμως συζητούσαν οί άριστεροί κι άλλοι που έμπαιναν «στα νέα προζύμια» τό πώς θά πέσει ή δικτατορία, πώς θά την πολεμήσουμε, πώς θά πάρουμε την ύπόθεση στα χέρια μας, ποιές οί μορφές πάλης, ποιές οί συνεργασίες, οί συμμαχίες ώστε νά είμαστε άποτελεσματικοί. «Πιάλης ξεκίνημα, νέοι άγώνες!» «Είμαστε όκτώ εκατομμύρια, αν φουξήσουμε όλοι μαζί

ή δικτατορία καταρρέει», έλεγε ο Θεοδωράκης. Κι είχε δίκιο. Πώς όμως θα μαζευτούμε όλοι μαζί; Ίδού τό πρόβλημα.

Χονδρικά, πολύ χονδρικά, δύο ήταν οι γραμμές: ή μία προέκρινε τήν πολιτική πάλη, μέ συνεργασία όλων τών αντιδικτατορικών κομμάτων, όλων τών πατριωτικών δυνάμεων, μέσα σέ μία πλατιά αντιδικτατορική ένότητα, μέ συνεργασία επίσης και όλης τής δημοκρατικής Εύρώπης. Και βέβαια μαζί μέ τήν πολιτική πάλη πού θά απομόνωνε τή Χούντα και θά τής στερούσε τά έρείσματα έπρεπε νά αναπτυχθεί και τό μαζικό – κοινωνικό, διεκδικητικό ή ό,τι άλλο – κίνημα πού θά αντάμωνε και θά ενεργοποιούσε τό λαό.

Η άλλη γραμμή: χωρίς νά καταδικάζει ή νά άρνείται τή χρησιμότητα τής πολιτικής πάλης και τού μαζικού κινήματος αντιμετώπιζε ως αναγκαίες τς δυναμικές μορφές πάλης, αναγκαστικά ένοπλες αυτές. Δέν θά έλεγα ότι σ' αυτή τή δεύτερη γραμμή, τή δυναμική, επικρατούσε ή αντίληψη τού ένοπλου άγώνα. Τά συγκριτικά πλεονεκτήματα τής Χούντας – Στρατός, ΝΑΤΟ – και ή τραυματική έμπειρία τού Έμφυλλίου απέτρεπαν τήν υιοθέτηση τού ένοπλου άγώνα.

Ανάμεσα σ' αυτές τς δύο γραμμές, μέ τς πολλές μεταξύ τους αποχρώσεις και παραλλαγές, έγινε πολλή κουβέντα και συχνά διχάζονταν οι άνθρωποι. Πάντως οι δυναμικές μορφές πάλης δέν ήταν ή αναζήτηση κάποιων καφενόδιων ψευτοεπαναστατών πού οργάνωναν, στό μυαλό τους, καινούργια αντίρτικα στόν Παρασσό, ή τόν άνταρτοπόλεμο τών πόλεων άλά Μαριγκέλα. Όχι! Αυτή ή εικόνα κατασκευάστηκε εκ τών ύστερων, άν και δέν έλειψαν τά παραδείγματα για νά τροφοδοτηθεί. Θέλω πάντως νά έπιμείνω σέ τούτο τό κεφαλαίωδες: οι δυναμικές μορφές πάλης ήταν ιδέα – και υπήρξαν πολλές εκδηλώσεις επιτυχημένες ή άποτυχημένες – νομιμοποιημένη ιδεολογικά, δέν έθεωρούντο ψώνια όσοι τήν είχαν και τήν προπαγάνδιζαν, και δέν τήν όνόμασε κανείς τρομοκρατία. Κανείς, εκτός από τή Χούντα, δέν όνόμασε τόν Σάκη Καράγιωργα ή τόν Άλέκο Παναγούλη τρομοκράτες.

Στό μεταξύ, μέσα σ' αυτήν τήν όδυνηρή περιπέτεια, διασπάστηκε τό ΚΚΕ, φτιάχτηκαν σωρό οργάνώσεις νέες όπως τό ΠΑΚ, ή Δημοκρατική Άμυνα, τροτσκιστικές, μαοϊκές, τροτσκομαοϊκές, γκεβαρικές, οργάνώσεις τής «αύτονομίας», άτυπες – χωρίς συγκεκριμένο ιδεολογικό πρόσημο – άλλες πού ευθύς έξαρχής προσανατολίστηκαν προς τό μαζικό κίνημα. Τήν ξεχάσαμε αυτή τήν ιστορία, δηλαδή τήν ιστορία τής ενεργητικής Άντίστασης, όπως κι εκείνη τή διάστασή της πού προσανατολιζόταν προς δυναμικές μορφές πάλης. Είναι μία ιστορία συναρπαστική πού περιμένει τόν ιστορικό της.

Γ. ΣΤΙΣ 24 ΙΟΥΛΙΟΥ 1974 ή στρατιωτική δικτατορία κατέρρευσε. Δέν κατέρρευσε έξαιτίας τών πληγμάτων πού τής κατέφερε ή Άντίσταση, αλλά άλλιώς. Δέν θά μπώ τώρα σ' αυτό τό ζήτημα. Πάντως, όπως έγραψε

τό 1975 ό Νίκος Πουλαντζάς, ή άποκατάσταση τής Δημοκρατίας ήλθε «από τή δεξιά πόρτα, όχι τήν άριστερή». Ό κοινοβουλευτισμός όμως άποκαταστάθηκε και θεμελιώθηκαν οι συνταγματικοί θεσμοί πού λειτούργησαν όμαλά ως σήμερα. "Όλοι άποδεχθήκαμε αυτή τήν πορεία και, φυσικά, και όλη ή Άντίσταση όλων τών μορφών της. Υπάρχουν βέβαια κάποιοι έτεροχρονισμοί, π.χ. ό 'Α. Παπανδρέου από τή Ρώμη χαρακτήρισε τήν άλλαγή ως «άλλαγή φρουράς τού ΝΑΤΟ». "Υστερα τό «ξέχασε». Πάντως όλος ό κόσμος άποδέχθηκε ότι θά λειτουργήσει, εντός τού δημοκρατικού πλαισίου, τού μαζικού κινήματος, τού κοινοβουλευτισμού. Άκόμη κι αυτοί πού όνομάστηκαν «έξωκοινοβουλευτική Άριστερά», μολοντί χρησιμοποιούσαν συχνά μία επαναστατικοφανή ρητορική, εντός τού ίδιου πλαισίου λειτούργησαν, δέν εκφράστηκαν κατά τού κοινοβουλευτισμού ούτε συνιστά αντίφαση ότι προέκριναν τό δυναμικό μαζικό κίνημα. Στην πραγματικότητα, και ανεξάρτητα από τό τί σκεφτόταν ό καθένας επί δικτατορίας, μετά τόν Ίούλιο τού 1974 τά πιστόλια ξεχάστηκαν. Ήταν σαφώς άλλη ή φάση τού άγώνα, άλλα τά μέσα του, άλλα τά καθήκοντα. Οι άπεργοί βιομηχανικοί εργάτες τό 1976 ή οι καταληψίες φοιτητές τού Χημείου τό 1979, για παράδειγμα, δέν σκέφτονταν πιστόλια και τέτοια. Κι αυτό έχει τεράστια σημασία. Τό ρωμείο – μέ καθυστέρηση βέβαια έξαιτίας τού Έμφυλλίου και τής στρατιωτικής δικτατορίας – απέριψε τήν ένοπλη πάλη, τόν πόλεμο, ως τρόπο άσκησης πολιτικής.

Δ. ΤΟ ΡΩΜΕΪΚΟ ΑΠΕΡΡΙΨΕ ΤΙΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΛΗΣ, οι άριστεροί και οι ρεφορμιστές διαχωρίστηκαν μέ άλλες διαχωριστικές γραμμές. Μόνο ή άστυνομία, όταν άρχισε ή 17 Νοέμβρη τά χτυπήματά της, μάζευε τά φρικιά, τούς «άναρχικούς» άπ' τά Έξάρχεια και τούς «συνήθεις ύποπτους» Βότση, Κοροδέση, κλπ. Εκείνη όμως, άπ' ό,τι φαίνεται, ή ιστορία τού επί δικτατορίας ένοπλου και δυναμικού, άφησε πίσω της ουρές. Κάποιοι πού είχαν ταυτιστεί μέ τό μανιχαϊστικό σχήμα τού κακού και τού καλού, πού έλεγα στήν αρχή, συνέχισαν νά ευαγγελίζονται τήν ένοπλη έξέγερση και οργάνωσαν μεθοδικά τό Παράδειγμα. Τό γεγονός ότι ξεκίνησαν μέ τήν εκτέλεση άστυνομικών βασανιστών επί δικτατορίας, ακριβώς αυτούς πού ή δικαιοσύνη ούσιαστικά απήλλαξε μέ άσήμαντες ποινές – 22 έως 24 μήνες –, τούς χάρισε αρχικά μία ευμένεια εκ μέρους πολλών ανθρώπων. «Καλά τούς έκαναν», είπαν πολλοί, και είναι χαρακτηριστική ή αντίδραση αυτή τά πρώτα χρόνια τής δράσης τής 17 Νοέμβρη. Από τήν άλλη μεριά, ό αντιμπεριαλιστικός, αντικαπιταλιστικός, αντιουμδατικός, αντικατεστημένος λόγος της, μέσα στό γενικότερο κλίμα τού λαϊκισμού και τών όπωσδήποτε ρευστών και συχνά ύποπολιτικών μορφωμάτων, είχε μία ευνοϊκή ιδεολογική άκρόαση. Δέν υπήρξε όμως συστράτευση. Τό μεγάλο Παράδειγμα, παρά τς επιτυχίες του, δέν έφερεν στόν κόσμο μιμητές: τά μολότωφ όρι-

σμένων διαδηλώσεων δέν έχουν καμιά σχέση μέ τήν τρομοκρατία.

Τό σημείο τομής, ἐκεῖ πού γιά τούς πάντες ἡ 17 Νοέμβρη λογίζεται τρομοκρατική ὀργάνωση καί οἱ δράστες τῆς τρομοκράτης, εἶναι ἡ ἐκτέλεση τοῦ Παύλου Μπακογιάννη. Οἱ διωκτικές ἀρχές, ὅπως φαίνεται ἀλλάζουν προσανατολισμό πολύ ἀργότερα, ὅποτε παύει, οὐσιαστικά, ἡ «εὐμένεια» μιᾶς ὀρισμένης κοινῆς γνώμης πρὸς τή 17η Νοέμβρη. Ὅταν μάλιστα κινδυνεύουν νά χαντακωθοῦν οἱ Ὀλυμπιακοί, πού μέ τόσο κόπο καί χρήμα κερδήθηκαν γιά τήν Ἀθήνα, ὅταν ἐξάλλου Ἀμερικανοί καί Ἑγγλέζοι πίεσαν τόσο πολύ καί συνεργάστηκαν στενά μέ τίς ἑλληνικές διωκτικές ἀρχές, τότε μπήκε τό νερό στ' αὐλάκι. Ἡ ἐπιτυχία δέν μπορούσε παρά νά ἔλθει, ὅπως καί ἤλθε.

Ε. ΕΝΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΣΗΜΕΙΟ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ, καθόσον πού μακρόβιο καί ἰδεολογικά πολύ πύ δραστικό. Ἡ 17 Νοέμβρη τελειώνει, καί θά ἐξαρθρωθεῖ περισσότερο. Πόσο δέν ξέρω, εἶναι ὑπόθεση τῆς κυβέρνησης καί τῶν διωκτικῶν ἀρχῶν. Αὐτό τό φάντασμα πού ἤσκωνε καί στοίχειωνε τήν ἑλληνική κοινωνία δέν θά ξαναεμφανιστεῖ. Δέν λυπάμαι γι' αὐτό, ἄν καί νομίζω ὅτι θά βροῦμε, ὡς κοινωνία, ἀλλά φαντάσματα κι ἄλλους Ἐξαποδώ.

Ὅμως, μαζί μέ τήν ἐξόντωση τῆς 17 Νοέμβρη πάει

νά ἐξοντωθεῖ καί ἡ Ἀντίσταση, μιά σημαντική δηλαδή πτυχή τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, πού σ' ἐκείνη τή φάση τῆς Δικτατορίας, μέ τίς διάφορες μορφές τῆς ἐξέφρασε ὅ,τι πύ δυναμικό, δημιουργικό κι ἐλπιδοφόρο ὑπῆρξε στήν ἑλληνική κοινωνία. Ἐξοντώνεται ἡ Ἀντίσταση γιατί κάποιοι, κυρίως τά ΜΜΕ, προσπαθοῦν νά τήν ἀναγάγουν σέ μοναχικούς πιστολέρος, γιατί ἡ Ἀντίσταση περιστέλλεται στό τρομοκρατικό Παράδειγμα, γιατί ἐξομοιώνεται μέ τήν τρομοκρατία. Ἡ τρομοκρατία ἀποκτᾶ μιά διαχρονία, στά καθ' ἡμᾶς, σαρώνοντας συλλήβδην τήν Ἀντίσταση. Θά φτάσει στόν Ἐμφύλιο – δέν εἶναι καινούργιο αὐτό – στόν Ε-ΛΑΣ, θά φτάσει ὡς τόν Καραϊσκάκη. Κουμπουροφόρος δέν ἦταν κι αὐτός; Κάπως ἔτσι ἔγινε καί στή Γερμανία πού μετά τήν ἐξόντωση τῆς Μάινχοφ, καταστράφηκε ὅ,τι τό δημιουργικό εἶχε νά ἐπιδείξει ἡ χώρα αὐτή ἀπό τήν ἐποχή τήν προναζιστική.

Νά σώσουμε λοιπόν τήν Ἀντίσταση ἀπό τή μυθολογία, ἀπό τήν ἐξιδανίκευση, ἀπό τήν ἀνεκδοτολογία, νά σώσουμε τήν Ἀντίσταση ἀπό τήν τρομοκρατία, τήν ἀντιτρομοκρατία, τήν τρομολαγνεία κι ἀπ' ὅλους τους μετά Χριστόν προφήτες. Νά τήν δοῦμε ὡς ἱστορία μέ ὅλα τά πραγματικά τῆς στοιχεῖα πού τότε εἶχε κι ὄχι ἐκεῖνα πού οἱ σύγχρονοι φανατισμοί ἢ σημερινές πολιτικές σκοπιμότητες τῆς ἀποδίδουν.

Β'

ΜΙΑ ΕΠΟΧΗ ΤΕΛΕΙΩΣΕ

τοῦ Ἀγγέλου Ἐλεφάντη

«ΜΙΑ ΕΠΟΧΗ ΤΕΛΕΙΩΣΕ», ΛΕΝΕ ΠΟΛΛΟΙ, τώρα μέ τή διαφαινόμενη ὀλοκληρωτική ἐξάρθρωση τῆς 17ης Νοέμβρη. Τό λένε κάποιοι, κι ἴσως τό αἰσθάνονται περισσότερο, ἀπ' αὐτούς πού στό μυαλό τους ὁ ὅρος «ἐποχή» περιέχει περισσότερο καί σημαντικότερα στοιχεῖα ἀπ' ὅσα μιά παροδική μόδα ἢ οἱ λεπτομέρειες μιᾶς συγκυρίας. Ἄς ποῦμε, συνηθίζουν νά ἀναστοχάζονται ἕνα γενικότερο πνεῦμα, μιά ὀρισμένη αἰσθαντικότητα, ἕναν τρόπο ζωῆς πού ἀξιοδοτεῖ καί ἱεραρχεῖ προσίδιες μορφές ὑπαρξης καί δράσης τῶν ἀνθρώπων σέ ὅλα τά ἐπίπεδα μιᾶς ὀρισμένη ἐποχῆς.

Θά ἄξιζε τόν κόπο νά ψαχουλέψουμε κάπως αὐτή τήν ἐκφραση, πού μέ ἄλλη μορφή ἐμφανίζεται ὡς «ὀριστικό τέρας τῆς μεταπολίτευσης». Καί, γιά νά συνεννοοῦμαστε, ἡ «ἐποχή πού τελειωσε» ὀριστικά δέν εἶναι ἄλλη ἀπό ἐκείνη γιά τήν ὁποία πολλοί θεώρησαν ὅτι κεντρικό, ἀρθρωτικό τῆς στοιχεῖο ἦταν ἡ βία, καί

μάλιστα ἡ ἐνοπλη βία. Μιλᾶμε πάντα γιά τίς ἀναπτυγμένες κοινωνίες τῆς Δύσης, γιατί οἱ ἴδιοι ὅροι γιά κοινωνίες τοῦ Τρίτου Κόσμου ἔχουν τελείως διαφορετικό νόημα.

Θά σταθῶ γιά λίγο σέ ἕνα σημείο: τόν Γαλλικό Μάη τοῦ '68. Γιά ὀρισμένους ἀναλυτές ὑποτίθεται ὅτι στή διάρκεια τῆς φοιτητοδιανοομένης ἐξέγερσης καί τῆς μεγαλύτερης ἐργατικῆς ἀπεργίας τῆς ἱστορίας ἐκεῖνο τό στοιχεῖο τῆς συμπεριφορᾶς τῶν μαζῶν πού ξέσπασε, ἀπελευθερώθηκε καί ἔφτασε σέ πρωτόγνωρες κορυφώσεις, ἦταν ἡ βία. Μέσα ἀπό μορφές βίας ἐξέφρασε νέα νοήματα, σημασίες καί στόχους. Τά ἐγκλειστα στήν ἀστική εὐταξία ὀρμέμφυτα ξεχύθηκαν στό προσκήνιο συντριβοντας τήν παλαιά τάξη πραγμάτων, μέσα ἀπό τή ρηξικέλευθη ἀμφισβήτηση ἀνοιξαν νέους ὀρίζοντες καί ὑποστασιοποίησαν χειραφετητικά ὀράματα καί προτάγματα. Εἶναι αὐτό πού διαφορετικά ὀνομάστηκε νέος ριζοσπαστισμός. Αὐτόν τόν νέο ριζο-

σπασισμό θεώρησαν πολλοί στοχαστές, πολιτικοί και πρωταγωνιστές της εποχής του Μάη '68 ότι τόν έφερνε στον κόσμο ή «μαμή της ιστορίας», ή βία.

Ανάμεσα, όμως, στή βία και τήν ένοπλη βία υπάρχει τόση διαφορά όσο ή μέρα μέ τή νύχτα. Καί δέν υπάρχει χειρότερος αναγωγισμός από τήν αναγωγή τής μιās στήν άλλη και τήν έξομοίωσή τους. Πολύ απλά, αυτό τό τεράστιο χειραφετητικό-ριζοσπαστικό κίνημα του Μάη δέν θέλησε τόν έαυτό του ένοπλο. Οί άνθρωποι, άπεργοί και διαδηλωτές, δέν είδαν τόν έαυτό τους ζωμένο μέ φυσικίγια, δέν έβαλαν στό χέρι τους τά σαρανταπεντάρια και τίς χειροβομβίδες. Ούτε ένας. Στή Γαλλία, γιά παράδειγμα, στό έξεγερμένο, φλεγόμενο επί δύο μήνες Παρίσι και στίς άλλες πόλεις πού συνέβαιναν περίπου τά ίδια, τό «όπλο» τών διαδηλωτών ήταν μιά πέτρα λιθόστρωτου πού έσκοφεντονίζοταν από τήν άλλη μεριά του οδοφράγματος, κατά τή μεριά τών αστυνομικών. Ένιστε, ιδιαίτερα πρós τό τέλος, χρησιμοποιήθηκαν από διαδηλωτές και τά μολότωφ. Ώς εκεί έφτασε ή «ένοπλη βία». Δέν βρέθηκε κάποιος Ένζολωράς πάνω στά οδοφράγματα νά σκοτώνεται όταν του τελειώνει ή τελευταία σφαίρα. Δύο ήταν όλοι κι όλοι οι νεκροί του Μάη: ένας φοιτητής, πού σέ μιά διαδήλωση κοντά στό έργοστάσιο αυτοκι-

νήτων Φλέν, πενήντα-έξήντα χιλιόμετρα έξω από τό Παρίσι, μέσα στό στριμωξίδι πάνω σ' ένα γεφυράκι έπεσε στό ποτάμι και πνίγηκε. Ο άλλος νεκρός του Μάη, μέσα στά έπεισόδια, ήταν ένας αστυνομικός διευθυντής, στή Λυών, πού τόν παρέσυρε ένα καμιόνι τής αστυνομίας μέ κομμένα φρένα και τόν σκότωσε. Τό ίδιο συνέβη και από τήν άλλη μεριά: ή αστυνομία, γιά νά καταστείλει τό κίνημα, χρησιμοποίησε μόνον τά «κλασικά» αστυνομικά μέσα: τά κλόμπ, τό ξύλο και τά δακρυγόνα δέν έριξε ούτε μιά πιστολιά. Καί σ' αυτή τή στρατηγική καταστολής διέπρεψε ο αστυνομικός διευθυντής Γκριμώ, έμπιστος του ίδιου του Ντέ Γκώλ.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΛΗ ΜΕΡΙΑ, ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΕΠΟΧΗ, τή δεκαετία του '60 και έν μέρει του '70, υπήρξε μιά συμβολική και αισθητική υπεραξίωση τής βίας, τής βίαιης αισθαντικότητας. «Ώς και ή τρέλα άκόμη, στά γραπτά θεωρητικών τής κοινωνίας όπως ο Μισέλ Φουκώ και ο Λαίγγκ, θεωρήθηκε ως μιά υπέρτερη μορφή αλήθειας», σημειώνει ο Ντανιέλ Μπέλ (Ο πολιτισμός τής μεταβιομηχανικής Δύσης).

Θά μπορούσαμε νά δούμε τό ίδιο στά κινήματα τής τέχνης («θέατρο σκληρότητας»), τής αντιψυχιατρικής, τής αντιαυταρχικής εκπαίδευσης, τής έν γένει «άντι-

κουλτούρας» που χρεώθηκαν να παράξουν κοινωνική αλλαγή, και εν πάση περιπτώσει να ξεσφίξουν ή και να σπάσουν τον παραδοσιακό κλοιό της άστικης εύταξίας. Και στη βάση αυτή έγιναν πολλά, από την πραγματι επιτευχθείσα σεξουαλική απελευθέρωση ως την ειδωλολατρία του εγώ. Δέν είναι του παρόντος ούτε ο χώρος κατάλληλος για να έλεκταθώ. Ήθελα μόνο να πω ότι η «έποχή» και τό «πνεύμα της εποχής», ενώ έμπεριέχει βία, ένταση, δυναμικότητα, ριζοσπαστισμό ρηξικέλευθο και εικονοκλαστικό, δέν έμπεριέχει ένοπλη βία. Οί άνθρωποι δέν διεκδίκησαν ό,τι διεκδίκησαν μέ ένοπλες μορφές πάλης.

Άπό την άλλη μεριά. Ή ίδια ή εποχή, ιδωμένη στην όλότητά της, έμπεριέχει πολύ πόλεμο και επαναστατική ένοπλη πάλη. Άς θυμηθούμε, όχι μόνο τόν Γκεβάρα και τόσα άλλα αντιαποικιοκρατικά κινήματα στον Τρίτο Κόσμο αλλά κυρίως τό Βιετνάμ. Οί άγροτικές μάξες του Τρίτου Κόσμου, και κυρίως στό Βιετνάμ, μάχονταν και πρωτοπορούσαν μέ τά όπλα στό χέρι. Άν στό Παρίσι δέσποζε έμβληματικά ό φοιτητής μέ τό παδέ (κομμάτι του λιθόστρωτου) στό χέρι, στό Βιετνάμ δέσποζε ό βιετναμεζάκος μέ τό κόκκινο άστέρι στό σκούφο και τό αυτόματο στό χέρι. Δύο έμβληματικές μορφές, αλλά τόσο διαφορετικές, τόσο διαφορετικής φοράς.

Άς σταθούμε λίγο στον πρώτο, τόν «φοιτητή». Τί ήταν; Παιδί άστών κυρίως, άστικης καταγωγής και άγωγής, προϊόν μιας διάσπασης της ίδιας της άστικης τάξης που δέν μπορούσε πιά να χειραγωγήσει τά παιδιά της στην βάση της παραδοσιακής τάξης, που εκφράστηκε, κυρίως, και εκφράστηκε δυναμικά, στα πεδία της κουλτούρας. Ή κουλτούρα ήταν τό επίδικο άντικείμενο, άρα οί τρόποι ζωής και ή προσπάθεια μιας νέας άξιολόγησης. Ή μάχη όμως κουλτούρα, στό πεδίο των αισθητικών μορφών, δανείστηκε εν πολλοίς τό λόγο των παλαιότερων ένοπλων εξεγέρσεων: από τό όδόφραγμα – συμβολικός λόγος ήταν τό όδόφραγμα, δέν είχε κάποια πρακτική σημασία – ως τή *nostalgie de la boue*, τή νοσταλγία της λάσπης, του Μπωντλαίρ. Όπως επίσης δανείστηκε τόν λόγο του Τσέ ή του Βιετγκόνγκ ως ρητορική όμως, όχι ως πρακτική. Τά κομμουνιστικά κόμματα και τά σοσιαλιστικά δέν είχαν υιοθετήσει αυτήν τή ρητορική, έξ ου και ή μεγάλη διάσταση ανάμεσα στην «εξέγερση», τήν «άμφισβήτηση» και τά παραδοσιακά κομμουνιστικά-σοσιαλιστικά κόμματα, στυλιτευμένα ως ρεβιζιονιστικά, ως στηλοδάτες του συστήματος.

Άλλά και τούτη ή ρητορική, της επαναστατικής ένοπλης βίας – «ή έξουσία θρίσκειται στην άκρη του ντουφεκιού» – στοιχείωνε όχι γενικά τό κίνημα των μαζών αλλά όρισμένες ομάδες που, παρά τόν απότομο όγκο που απέκτησαν για μερικά χρόνια, δέν ήταν παρά μικρές μειοψηφίες. Γι' αυτό αυτοχαρακτηρίστηκαν «δρωσες μειοψηφίες», όρος μαρκουζικής έμπνευσης. Όταν τό κίνημα, εκεί στό γύρισμα της δεκαετίας του '70, τό πραγματικό κίνημα, «επέστρεφε στό κανονικό», στην

τάξη, κι άφου στό μεταξύ πραγματοποιήθηκαν μερικές μεγάλες αλλαγές – δικαίωμα στην άμβλωση, διεύρυνση του Πανεπιστημίου, κοινωνική επανένταξη σημαντικών μερίδων σε άνώτερο μάλιστα επίπεδο ύστερα από μία προσωρινή απόταξη κλπ. – τότε λοιπόν, και μόνον τότε, σε όρισμένες περιπτώσεις από τή ρητορική των όπλων και τή συμβολική των όπλων κάποιες ομάδες πέρασαν ή προσπάθησαν να περάσουν στην κλαγγή των όπλων. Οί «Έρυθρές Ταξιαρχίες» στην Ίταλία ήταν τό μεγαλύτερο και τό μαζικότερο παράδειγμα.

Ή «έποχή», λοιπόν, είχε κι αυτό τό στοιχείο, περισσότερο σάν μορφασμό και νοσταλγική μίμηση παρά σάν έμπραγματωμένη μαζική μορφή, πάντα όμως κινούμενο στη βάση της αναλογικής σκέψης: «όπως άλλου» – στό Βιετνάμ, στη Λατινική Άμερική – «έτσι κι εδώ», «όπως άλλοτε» (στην Άντίσταση, στον Έμφύλιο της Ίσπανίας, στους Σπαρτακιστές, στην διαχρονική κι άπανταχού εξέγερση) «έτσι και τώρα». Ένας παραφθαρμένος μαρξισμός μπορούσε να παράσχει, και παρέσχε, όλα τά πειστήρια της επαναστατικής καθαρότητας.

Νά συνοψίσω όμως: αυτό τό πνεύμα της εποχής ως ένοπλης και έμπόλεμης, δέν ήταν τό δικό της, δέν ήταν παρά ή μηχανιστική επικαιροποίηση στοιχείων άλλων εποχών και άλλων τόπων. Όστόσο, ανάμεσα στους ανθρώπους, τους ταυτισμένους μέ τό ένοπλο μοντέλο κι εκείνους που δίσταζαν να τό υιοθετήσουν και να συστρατευτούν ή τό άπέρριπταν ευθέως, σ' αυτή τή γκρίζα περιοχή του άπωθημένου, υπήρξαν σχέσεις άγάπης και μίσους, συχνά λοξοκοιτάγματα ώσπου ή πραγματικότητα τά σάρωσε κι αυτά και τά άπώθησε στην περιοχή της νοσταλγίας για τά «νιάτα μας».

Τυμπανιαίο και όδωδός πτώμα στό προσκήνιο και τό παρασκήνιο έμεινε ή πολιτική, ή πολιτική ένταξη, άκόμη και ή ίδια ή *civitas* – ή πολιτοφροσύνη, προϋπόθεση της όποιας δημόσιας άρετής. Ξεκίνημα απ' τήν κουλτούρα – έπιστροφή στην κουλτούρα του μεταμοντέρνου μέ όλες τίς μορφές του λόγου, της λογικής, της πολιτικής, της φιλοσοφίας, της τέχνης, παρεφθαρμένα, μοριοποιημένα σημεία, κάτω απ' τό σαρδόνιο γέλιο του καπιταλισμού, του θριαμβεύοντος νεοφιλευθερισμού και της μοναδικής σκέψης. Πόσες νίκες τάχα έφεραν τή μεγάλη ήττα;

ΞΕΚΙΝΗΣΑ ΜΕ ΤΗ ΣΚΕΨΗ ΟΤΙ ΜΙΑ «ΕΠΟΧΗ ΤΕΛΕΙΩΣΕ», ύστερα από τή διαφανόμενη ολοκληρωτική έξάρθρωση της 17η Νοέμβρη. Ήταν τάχα κι αυτή ένα στοιχείο της εποχής μας, της έλληνικής εποχής; Θά επαναλάβω κάτι που είχα γράψει εδώ στα «Ένθέματα» πριν από 15 μέρες. Όχι δέν ήταν. Ή έπιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας, έπειδή ήταν και δικτατορία και στρατιωτική, δηλαδή ένοπλη βία χωρίς καμιά νομιμοποίηση είτε τυπική είτε ουσιαστική, καθιστούσε και νόμιμο και ρεαλιστικό τόν προσανατολισμό των άντιστασιακών ή όρισμένων άντιστασιακών προς τίς δυναμικές μορφές πάλης, άκόμη και τίς ένοπλες. Βέ-

βαια, τό ἀντιστασιακό πνεῦμα, μετά τό 1972 περίπου, ἄρχισε νά πριμοδοτεῖ τίς μαζικές μορφές πάλης, μέ κορυφωμα τήν ἐξέγερση τοῦ Πολυτεχνείου. Ὡστόσο, τίποτε ἀπ' ὅ,τι θά ἐπληττε τή χούντα δέν θεωρήθηκε τρελό. Παράτολμο ἴσως, ἐκτός τόπου καί χρόνου ὄχι. Μάλιστα μετά τό 1973, γιά πρώτη φορά ἐγκολπώνονται τό πνεῦμα τῆς δυναμικῆς ἀντίστασης ἀκόμη καί ἄνθρωποι τῆς Δεξιᾶς – Ἐλεύθεροι Ἕλληνες, «Βέλος» – ἰδίως ὅταν ἕνα ἰσχυρό κομμάτι τῆς ἀστικῆς τάξης, αὐτό πού ὁ Ν. Πουλαντζᾶς ὀνόμασε «ἐνδογενή ἀστική τάξη», προσανατολίζεται ἀποφασιστικά πρὸς τήν Εὐρώπη καί ταυτόχρονα καταλαβαίνει ὅτι Εὐρώπη καί δικτατορία εἶναι πράγματα ἀσύμβατα. Ξαναλέω ὅμως ὅτι τό βράδυ τῆς 23ης Ἰουλίου 1974 ὅταν ἔπεφτε ἡ Δικτατορία, ὅταν ὁ κόσμος βγῆκε στό δρόμο νά χαρεῖ τό γεγονός καί νά τό περιφρουρήσει, μέσα σ' ἐκείνη τήν ξέφρενη γιορτή «ξέχασε» ὀριστικά τά πιστόλια – ἀκόμη κι ἐκεῖνοι πού μερικῆς μέρες πρὶν πίστευαν σ' αὐτά. Κανείς πιά δέν σκεφτόταν ὅτι θά κάνει πολιτική σκοτώνοντας, ἔστω ἐκδικούμενος γιά τά βασανιστήρια καί τό ἄγος ἐπτά ἐτῶν ἢ τήν τραγωδία στήν Κύπρο.

Κάποιοι βέβαια, ἐλάχιστοι, εἶχαν ἄλλες ιδέες – ἴδιες μ' ἐκεῖνες πού ἔθρεψαν γιά ἕνα διάστημα τήν οὐτοπία τοῦ ἐνοπλου ἀγώνα στή Δυτική Εὐρώπη, π.χ. τῶν Ἐρυθρῶ Ταξιαρχῶν στήν Ἰταλία.

Ἡ «ἐποχή» μας ὅμως δέν χρωματίστηκε ἀπό τή «17η Νοέμβρη», δέν μέθυσε μέ τό παράδειγμά της, δέν τό μιμήθηκε. Οὔτε ἄλλωστε, ὅπως τό διαβάσαμε στίς προκηρύξεις τῆς «17 Νοέμβρη», οὔτε ἡ ἴδια τροφοδοτήθηκε, ἔστω κι ἐλάχιστα, ἀπό τίς προσπάθειες τοῦ ρωμέικου μετά τήν πτώση τῆς δικτατορίας. Συνέχισε στό μοναχικό της δρόμο, ἱεροφάντης καί πρωτοεργός, χωρίς μιμητές, χωρίς λαϊκή συνέργεια, γιά τόν δικό της σκοπό πού τόν τροφοδοτοῦν σκιές ἰδεολογικῶν φαντασιώσεων, ἰδεολογημάτων κι ἕνας ἀκραῖος, αὐριανικοῦ τύπου, λαϊκισμός. «Μᾶς εἶπαν νά χτυπήσουμε κάτι φραγκάτους [μέ φράγκα], τό κάναμε», λέει στήν ἀπολογία του ἕνας ἐκ τῶν συλληφθέντων. Ἄν οἱ ἀπολογίες τῶν συλληφθέντων διακρίνονται ἀπό ἕναν ἀπίθανο κυνισμό, ἕνα ἐρεβώδη πραγματισμό – οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μιλοῦν χωρίς ἰδέες, χωρίς αἴσθηση, ὅλα εἶναι πράγματα: ἄνθρωποι, στόχοι, πιστόλια, γιάφκες – χωρίς ἐπαφή μέ καμιά πραγματικότητα ὡς τό σημεῖο τῆς λούμπεν συμπεριφορᾶς, εἶναι γιατί ἔχουν πλήρως ταυτιστεῖ μέ τά σχήματα τοῦ λαϊκισμοῦ τους: «οἱ φραγκάτοι», κάτι σάν ἐξαποδῶ ἀπό τή μιά μεριά, οἱ ἴδιοι ἀρχάγγελοι καί τιμωροὶ τῆς συμφορᾶς ἀπό τήν ἄλλη. Καί πιστόλιζαν ἀκόμη καί νοσταλγίες, τά ὄραματα καί τούς ἀγῶνες ὅσων ἡ μεταπολίτευση τούς εἶχε ἀφήσει κάποια πικρή γεύση καί πολλές διαφεύσεις.

Γ'

«ΕΚΛΕΚΤΙΚΕΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΕΣ»: ΜΑΡΞ - ΛΕΠΕΝ - ΜΠΙΝ ΛΑΝΤΕΝ!

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

ΕΝΑΣ ΘΕΟΣ ΞΕΡΕΙ ΠΟΣΟ ΕΧΕΙ ΔΕΙΝΟΠΑΘΗΣΕΙ ὁ τίτλος του περιλάλητου μυθιστορήματος τοῦ Γκαῖτε «Ἐκλεκτικές συγγένειες». Ὁ τίτλος ἐμπνευσμένος ἀπό τή χημεία τῆς ἐποχῆς – χημεία, ἐρρασιτεχνικῶς, εἶχε σπουδάσει σύν τοῖς ἄλλοις ὁ Γκαῖτε – δηλοῖ ὅτι ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, ἐκτός ἀπό τή βιολογική συγγένεια, ὑπάρχει καί ἕνας ἄλλος ἐξίσου ἢ καί περισσότερο ἰσχυρός δεσμός, μιά ἔλξη ἀκαταμάχητη πού δέν προκύπτει ἀπό τόν συγγενικό δεσμό ἀλλά ἀπό ἐπιλογή. Κι αὐτό συμβαίνει ὅταν ἕνα ἄτομο ἔλκεται ἀπό τήν ὁμορφιά καί τά ψυχικά χαρίσματα τοῦ ἄλλου, ὅταν διαπιστώνει ὅτι ὁ δικός του συναισθηματισμός ταιριάζει μέ τόν συναισθηματισμό τοῦ ἄλλου,

ὅτι ταιριάζουν οἱ δύο τους, τόσο πού ὁ καθένας ἀπ' τοὺς δύο, μέσα ἀπό μιά σχέση ἀμοιβαίας ἔλξης καί ταύτισης, δέν μπορεῖ νά ζήσει τή ζωή του παρά μόνο μέσα ἀπό τή ζωή τοῦ ἄλλου, μαζί του σέ ἄρρηκτο καί ἀκατάλυτο δεσμό. Ἡ κατ' ἐξοχήν περίπτωση αὐτῆς τῆς «συγγένειας» εἶναι ὁ ἔρωτας, πού ὁ Γκαῖτε στό ὄμῶνυμο μυθιστόρημά του ὀνόμασε «ἐκλεκτική» (Wahlverwandtschaften: ἐκλογή + συγγένεια – δέν γνωρίζω γερμανικά, ἕνας φίλος μου ἀλφαβήτησε τά γράμματα αὐτῆς τῆς λέξης-σιδηρόδρομος).

Ἡ ἔκφραση «ἐκλεκτική συγγένεια», συχνά ἐρήμην τοῦ Γκαῖτε, πέρασε στήν τρέχουσα γλώσσα καί μ' αὐτήν ὁ καθένας ἐννοεῖ ὅ,τι τόν βολεῦει: ἀπό τό «ἀδελ-

σηματισμοῦ) καί πάντοτε τήν ἀκροδεξιά».

«Ἡ τρίτη, τέλος, καί πιό φαρμακερή ἐκλεκτική συγγένεια πού διαπερνάει ὅλο τό πολιτικό σῶμα, ἀπό τήν ἀκροδεξιά ὡς τήν ἀκροαριστερά, εἶναι ὁ ἀντιαμερικανισμός ὡς ἰδεολογία (...) Στήν ἐπίσημη ἀριστερά καί τούς περιστασιακούς συμμάχους της μένει ὁ ρητορικός, συνθηματολογικός καί ἀκριτος ἀντιαμερικανισμός. Μέσα ἀπ' αὐτές (καί ἄλλες) ἐκλεκτικές συγγένειες ἀναπτύχθηκε ἡ τρομοκρατία τῆς ἀκροαριστερᾶς καί μέσα ἀπό περίπου τίς ἴδιες, στό παρελθόν, ἡ τρομοκρατία τῆς παρακρατικής ἀκροδεξιᾶς». Λαμπρά.

ΟΥΔΟΛΩΣ, ΒΕΒΑΙΑ, ΛΑΜΠΡΑ ΑΛΛΑ ΑΚΡΩΣ ΜΑΥΡΑ καί σκοταδιστικά, σάν κι ἐκεῖνα τῶν ψυχροπολεμικῶν ἰδεολόγων τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ. Ἄλλά ἐπειδή ξεκίνησα μέ μιὰ «φιλολογική» ἀναφορά, νά συνεχίσω μέ μιάν ἀκρῶς ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης φιλολογική παρατήρηση. Ὁ ἀρθρογράφος τοῦ κειμένου περί «ἐκλεκτικῶν συγγενειῶν» τίς λέξεις-ὄρους κλειδιά τίς βάζει ἐντός εἰσαγωγικῶν: «ἰδεολογίες», «ἐπαναστατική βία», «σκοποί», «ἔθνος». Κι ἀναρωτιέμαι, ὁ φασισμός δέν ἦταν ἰδεολογία; Ὁ θρησκευτικός φονταμενταλισμός δέν εἶναι ἰδεολογία; Ὁ σταλινισμός δέν ἦταν ἰδεολογία; Ἡ τό ἔθνος δέν εἶναι πραγματική ἱστορική ὄντοτητα; Καί, τότε, ὅταν χρησιμοποιοῦμε τόν ὄρο, γιατί πρέπει νά τόν βάζουμε ἐντός εἰσαγωγικῶν σάν νά ἦταν κάτι τό ἀνυπόστατο; Καί μήν δικαιολογηθεῖ ὁ ἀρθρογράφος ὅτι ἕνας σοβαρός μελετητής τοῦ ἔθνους, ὁ Μπένεντικτ Ἄντερσον, τό ὀρίζει ὡς «φαντασιακή κοινότητα» – καί κατ' ἐπέκταση πλεῖστοι ὅσοι Ἕλληνες καί ξένοι ἀναλυτές. Φαντασιακή δέν σημαίνει οὔτε πλασματική οὔτε κατά φαντασίαν οὔτε ἀπατηλή. Καί ὡς φαντασιακή κοινότητα τό ἔθνος – ἐγώ δέν συμφωνῶ μέ τόν ὄρο αὐτό· εἶναι ὅμως ἄλλη ἱστορία – δέν παύει νά εἶναι πραγματική καί νά παράγει ἀποτελέσματα τεράστιας πολιτικῆς, ἰδεολογικῆς καί θεσμικῆς σημασίας. Γιατί, λοιπόν, τά εἰσαγωγικά, ἀκόμη καί στόν ὄρο ἔθνος; Ἴσως γιατί ὁ ἀρθρογράφος νομίζει ὅτι ἔτσι δρέπει δάφνες ἀντιεθνικιστῆ, ὅτι ἀποποιεῖται τόν «ἱστορικό ἀναχωρητισμό, τήν ἀναζήτηση λύσεων σέ παρωχημένες μορφές ζωῆς καί σκέψης, ἀκόμη καί σέ παρωχημένη ἠθικολογία», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος. Καί πραγματι λέγεταί καί γράφεται πολύ αὐτό, ὅτι δηλαδή τό ἔθνος εἶναι πλέον ἱστορικά ξεπερασμένο, ἔχει φθαρεῖ ἀνεπανόρθωτα, ὅπως καί τό κράτος-ἔθνος. Τό ὑποστηρίζουν πολλοί, ἰδίως Ἀγγλοσάξωνες. Μά, καημένη μου, πές στούς Ἀμερικανούς, στούς Ἀγγλους, τούς Γάλλους, τούς Γερμανούς, ὅτι τό ἔθνος τους ξεπεράστηκε, ὅτι τέρμα τό κράτος-ἔθνος. Θέλεις νά εἶσαι τοῦ συρμοῦ, δικαίωμά σου. Ἄλλά τί σχέση ἔχει ἡ ἀριστερά μέ τόν ἐθνικισμό ὥστε νά τήν ταυτίζεις, ὄντολογικά μάλιστα, μέ τήν ὄντως ἐθνικιστική ἀκροδεξιά; Ἦταν ἐθνικιστική ἡ ἐλληνική ἀριστερά πού εἶχε ἀνταρχειῖ στήν περιπέτεια τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς; Ἦταν ἐθνικιστική ὅταν, στήν Κατοχή, πῆρε στήν

πλάτη της τόν ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας; Τό ΕΑΜ (Ἐθνικό Ἀπελευθερωτικό Μέτωπο) ἦταν ἐθνικιστικό; Ὁ ἀγῶνας τῆς ἀριστερᾶς κατά τῆς ξένης καί ἰμπεριαλιστικῆς ἐξάρτησης ἦταν ἐθνικιστικός; Γνωρίζεις ἄλλη πολιτική δύναμη ἐκτός ἀπό τήν ἀριστερά (ἢ μᾶλλον τά κόμματα καί τίς ὀργανώσεις τῆς ἀριστερᾶς, κι ὅλους τούς ἀριστερούς) πού νά ἀντιτάχθηκε στήν ἔξαρση τοῦ σύγχρονου ἐλληνικοῦ ἐθνικισμοῦ, ἰδίως μέ τό «Σκοπιανό». Γνωρίζεις κάποια ἐλληνική ἀκροδεξιά ἢ εὐρωπαϊκή ἀκροδεξιά ὀργάνωση πού νά μήν εἶναι ἐθνικιστική; Μήπως τῆ «Χρυσή Αὐγή», τόν Λεπέν, τόν Χάιντερ, τούς νεοναζί; Γνωρίζεις κάποιον ἄλλον ἐκτός ἀπό τήν ἀριστερά καί τούς ἀριστερούς πού νά ἀντιτάσσονται μέ συνέπεια στόν σύγχρονο ἐθνικισμό καί ρατσισμό; Μήπως ὁ κ. Χριστόδουλος ἢ ὁ κ. Παπαθεμελής;

Ἄφου, λοιπόν, ὁ ἀρθρογράφος μας ταύτισε ἀριστερά καί ἀκροδεξιά καθ' ὅσον ἀμφοτέρως ἐθνικιστικές καί παρωχημένες, κολλάει στήν ἀριστερά ἀκόμη ἕνα ἐγγενές σακατλίκι: εἶναι ἴδια κι ὅμοια μέ τόν θρησκευτικό φονταμενταλισμό: Ἀσσασίνοι, Ταλιμπάν, ἀδελφοί Μουσουλμάνοι, Ἐρμπακάν, ὅλοι οἱ ἀριστεροί στό ἴδιο τζαμί, νυχθημερόν νά προσεύχονται, μαζί μέ τόν Χριστόδουλο γιά τήν ἐξ ὕψους σωτηρία. Οὔτε ὀρθός λόγος, οὔτε ἐπιστήμη, οὔτε δημοκρατία, οὔτε Σύνταγμα, οὔτε κράτος δικαίου, οὔτε λαϊκό δημόσιο σχολεῖο ἀλλά μεντρεσέδες, ἡ γυναίκα μέ φερετζέ, τά δικαστήρια μέ κατῆδες, νόμος οἱ Γραφεῖς καί τό Κοράνι. Τό ἐντυπο στό ὅποιο γράφεις θεωρεῖται σοβαρό. Μά εἶναι σοβαρά αὐτά;

Καί τό μουρμουρητό συνεχίζεται: φασισμός καί σταλινισμός (ἢ κομμουνισμός) ὑποτίθεται ὅτι ἦταν ἀντίπαλες «ἰδεολογίες». Δέν θά κουβεντιάσω ἐδῶ τήν ἀποψη περί τῶν δύο ὀλοκληρωτισμῶν, τοῦ ναζιστικοῦ καί τοῦ κομμουνιστικοῦ. Κάτι τέτοιο θά ἀπαιτοῦσε, τουλάχιστον, νά συζητήσῃ κανεῖς τήν ἐπιχειρηματολογία τῆς μεγάλης Ἄννας Ἄρεντ κι ἄλλων πολλῶν θεωρητικῶν. Ἄλλά πόσα ἑκατομμύρια νεκροί θά ἔπρεπε νά ὑπάρχουν στόν πόλεμο ἀνάμεσα στούς ναζί καί τήν ΕΣΣΔ, στόν Ἄξονα καί τήν Ἀντίσταση, γιά νά πεισθοῦμε ὅτι ἦταν ἀντίπαλοι κι ὄχι «ὑποτιθέμενοι» ἀντίπαλοι; Δέν ἀρκοῦν τά ἑκατομμύρια τῶν νεκρῶν τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου; Οὔτε τά σύγχρονα ἀμερικανικά φίλμ δέν θά τολμοῦσαν ν' ἀμφισβητήσουν τήν ἀντιπαλότητα τοῦ ναζισμοῦ καί τοῦ κομμουνισμοῦ. Δηλαδή, ὁ Χίτλερ τί πῆγαινε νά κάνει στήν ΕΣΣΔ, νά ἐπιβεβαιώσει διά τοῦ Στάλιν, καί τούμπαιιν, τίς περί κρατισμοῦ μεθόδους του;

Κύριε, οἱ Ἀμερικανοί ἐπαναστάτες πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν Ἀγγλων τό 1776 δέν ἦταν τρομοκράτες, ἀλλά ἐχρησιμοποίησαν ἐπαναστατική ἐνοπλη βία. Οὔτε οἱ Λατινοαμερικανοί, ὅταν ἐπαναστατοῦσαν κατά τῶν Ἰσπανῶν καί Πορτογάλων στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα. Οὔτε οἱ Ἕλληνες ἐπαναστάτες τοῦ '21 ἦταν τρομοκράτες, καίτοι σκότωσαν καί σκοτώθηκαν, πολύ. Οὔτε οἱ Γάλλοι ἐπαναστάτες τό 1789 ἦταν τρο-

μοκράτες, ούτε οι κομμουνάροι τό 1871, ούτε οι μπολσεβίκοι τό 1917. Ούτε οι έξεγερμένοι του Τρίτου Κόσμου έναντιόν της άποικιοκρατίας.

Κύριε, ό Χό Τσί Μίνχ δέν ήταν Γιωτόπουλος. Ό Τσε Γκεβάρα δέν ήταν Σάββας Ξηρός.

Κύριε, όταν ταυτίζεις άριστερά και τρομοκρατία, άπλως δέν ξέρεις τί λές.

Όπως δέν ξέρεις τί λές όταν ύποστηρίζεις ότι ιδεολογία της άριστερας είναι ό άντιαμερικανισμός. Όχι. Τό πρόβλημα της άριστερας δέν είναι οι Άμερικανοί αλλά ό άμερικανικός ιμπεριαλισμός, ό πλανηταρχισμός, ή Νέα Τάξη Πραγματών. Λυπηθήκαμε και έξοργισθήκαμε κι έμεις για τόν θάνατο άθώνων στό χτύπημα της 11ης Σεπτέμβρη στή Ν. Υόρκη και καταδικάσαμε αυτή τήν έγκληματική πράξη. Άλλά καταδικάσαμε επίσης και άντιταχθήκαμε σφόδρα και στόν πόλεμο του Κόλπου και στόν βομβαρδισμό της Γιουγκοσλαβίας και του Άφγανιστάν.

Πάνω άπ' όλα όμως, άμνήμονα κύριε, ή άριστερά, όλες οι παλιές και νέες άριστερές του κόσμου, πάλεψαν για τήν κοινωνική και τήν οικονομική άναδιοργάνωση των κοινωνιών μας. Ποτέ σ' αυτή τή γιγαντιαία πάλη οι άριστεροί δέν βρήκαν άρωγούς τους άκροδεξιούς. Βέβαια, άντιταχθήκανε οι άριστεροί στό «άσφαλιστικό» του Γιαννίτση - ήθελαν νά διατηρηθεί ή τριμερής χρηματοδότηση της Κοινωνικής Άσφάλισης. Άντιτάχθηκαν και στή «μεταρρύθμιση» Άρσένη, γιατί ήταν άπορρύθμιση του δημόσιου σχολείου και άκραίως τεχνοκρατισμός. Δέν άκουσα Χρυσανγίτες-

άκροδεξιούς νά φωνάζουν τά ίδια μέ τους άριστερούς. Όχι, κύριε, δέν ύπάρχει καμιά όντολογική «έκλεκτική συγγένεια» μεταξύ Μάρξ, Λεπέν και Μπίν Λάντεν.

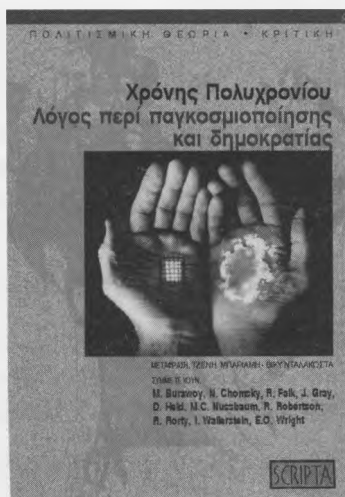
Κύριε, δέν πλέκω τό έγκώμιο της άριστερας κι ούτε άναλαμβάνω αυτόκλητος ύπερασπιστής της. Άπλως έξοργίζομαι. Δέν ξέρω γιατί τά λέτε όσα λέτε, άν θέλετε νά έξυπηρετήσετε κάποιο ιδιοτελή σκοπό ή άπλως, μέσα στόν γενικό μεντιατικό σάλαγο, ως ειδήμων ύποτίθεται, προσθέτετε και τους δικούς σας κρωγμούς. Κι ούτε μ' ένδιαφέρει. Είναι δικό σας ζήτημα. Όμως πάρτε το χαμπάρι: ματαιοπονείτε: ή άριστερά δέν είναι τρομοκρατία.

Άλλά ποιός είναι αυτός πού κύριο τόν άνεβάζω, κύριο τόν κατεβάζω κατακαλόκαιρο; Ποιός είν' αυτός πού σκέφτηκε ότι ύπάρχει τόσο βαθιά έλξη άνάμεσα στην άριστερά, τόν θρησκευτικό φονταμενταλισμό και τήν άκροδεξιά; Κάτι σαν τόν άκατάλυτο έρωτα, πού στις Έκλεκτικές Συγγένειες του Γκαίτε προέκυψε όταν τά δύο ζευγάρια του μυθιστορήματος τά χάλασαν και ξαναφτιάχτηκαν άλλιως, γιατί τήν κάθε μία άπ' τίς δύο γυναίκες τήν έθελξε ό άνδρας της άλλης και τόν κάθε άνδρα τόν έγοήτευσε, άκαταλύτως, ή γυναίκα του άλλου ζευγαριού, κι έτσι ως νέοι «συγγενείς» ταυτίστηκαν μέ τή βούλησή τους;

Όσοι διαβάσετε Καθημερινή θά τό έχετε δεϊ. Είναι ό βασικός της άρθρογράφος ό Άντώνης-Καρκαγιάννης (2 Αυγούστου 2002).

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ-ΚΡΙΤΙΚΗ • ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ-ΚΡΙΤΙΚΗ • ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΧΡΟΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΟΥ ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Δέκα από τους πλέον επιφανείς και “προκλητικούς” διανοούμενους παρουσιάζουν τον κύριο κορμό των ιδεών τους:

M. Burawoy, N. Chomsky, R. Falk, J. Gray, D. Held, M.C. Nussbaum, R. Robertson, R. Rorty, I. Wallerstein, E.O. Wright.

SCRIPTA

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 10 • ΑΘΗΝΑ 10680 • ΤΗΛ.: 010 3616 528 • FAX: 010 3616 529
email: scripta@hellasnet.gr • www.scripta.gr

ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

του Κώστα Σταμάτη

I.

ΕΝΑ ΗΓΕΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΤΑΓΜΑ δημοκρατικού σοσιαλισμού είναι πλέον ιστορικά έφικτό και όχι απλώς κατά λόγον ἀναγκαῖο. Ποιά είναι όμως ή συμβολή τής θεωρίας περί τῶν κοινωνικῶν τάξεων σ' αυτό; Η θεωρία κοινωνικῶν τάξεων ἀποτελεῖ βασική συνιστώσα του, χωρίς ὡστόσο νά τό ἐξαντλεῖ. Για δύο κυρίως λόγους.

Πρῶτον, γιά νά κατασταεῖ ἡγεμονικός ἕνας προγραμματικός λόγος περί τοῦ πρακτέου χρειάζεται ἐν πολλοῖς νά ὑπερβεῖ τόν ὀρίζοντα τής ταξικῆς θέσης τοῦ βασικοῦ ὑποκειμένου ἀναφορᾶς του. Ἀπαιτεῖται δηλαδή νά εἶναι σέ θέση νά πείσει τήν κοινωνία ὅτι ἐξαγγέλλει καί προάγει γενικά συμφέροντά της. Καί πάντως ὄχι ἀποκλειστικῶς τά εἰδικά συμφέροντα τής ἐκάστοτε ἡγεμονεύουσας κοινωνικῆς τάξης.

Ἐχει ἐνδιαφέρον νά θυμηθοῦμε μία ἀξιοσημείωτη ιστορική ἀναλογία, πού κέντρισε τήν προσοχή τῶν Μάρξ καί Ἐνγκελς. Πρόκειται γιά τήν ἡγεμονική παρουσία, ὕλική καί πνευματική, τής ἀστικῆς τάξης κατά τή Γαλλική Ἐπανάσταση. Ἡ ἡγεμονία αὐτή σχεδόν ἐπί τοῦ συνόλου τής κοινωνίας ἐξασφαλίσθηκε στό βαθμό πού ἡ ἀστική τάξη προέβαλε ἕνα σχέδιο κοινωνικῆς ἀνάπλασης ἐν μέρει πέρα ἀπό τόν κύκλο τῶν στενῶν ταξικῶν συμφερόντων της. Ἡ διεκδίκηση δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολίτη γιά ὅλους καί ἡ ἀποδοχή τής λαϊκῆς κυριαρχίας, μέ καθολική ψηφοφορία, ὄντως ἀποτελοῦσαν ἀνεκτίμητα στοιχεία ἐνός γενικοῦ κοινωνικοῦ ἐξορθολογισμοῦ. Ὁμοίως, κατά βά-

ση, ἡ ἀναίρεση τῶν ἀνισωτικῶν κοινωνικῶν διαρθρώσεων τής φεουδαρχικῆς κοινωνίας.

Δεύτερον, ὁ λόγος περί ἡγεμονίας δέν μπορεῖ νά περιορίζεται σ' αὐτό πού οἱ ἀνταγωνιζόμενες ιστορικά κοινωνικές τάξεις ὄντως πράττουν, δροῦν, ἀντιπαλεύουν. Δέν ἐξαντλεῖται δηλαδή σέ μία θεώρηση κοινωνικῆς ὄντολογίας, σέ μία περιγραφική κοινωνική θεωρία. Ἀλλά ἐπεκτείνεται σ' αὐτό πού θά μποροῦσε καί θά ἄξιζε νά γίνει γιά ἕναν καλύτερο κόσμο. Ἀποτελεῖ δηλαδή τήν προβολή ἐνός καλύτερου μέλλοντος στό ιστορικό παρόν, φωτίζοντας τίς ἐνυπάρχουσες μέσα σ' αὐτό ἐστίες ἀνισότητος καί ἀνελευθερίας. Κατά συνέπεια ἡ θεώρηση τής ταξικῆς διαίρεσης σέ ὀρισμένο τύπο κοινωνικῆς συγκρότησης εἶναι ἀδύνατο νά μείνει μέχρι τέλους ἀνέγγιχτη ἀπό τήν ἀνατρεπτική ἰδέα τής δυνατότητας μετασχηματισμοῦ τοῦ παρόντος. Μέ ἄλλα λόγια, ἤδη ἡ ἀνάλυση ἐνός ιστορικοῦ τύπου παραγωγῆς καί κατανάλωσης δέν εἶναι ἀπλή ἐξήγηση αἰτιωδῶν σχέσεων. Ἀλλά ἐμπεριέχει μία ἰσχυρή ἀξιολογική διάσταση.

Ἔτσι, ἡ ἀνάλυση τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι ἀξεδιάλυτα καί κριτική του. Πῶς νά προσεγγίσει κανεῖς τίς σχέσεις κεφαλαίου καί ἐργασίας, χωρίς ἀναφορά σέ ἐκμετάλλευση καί ἀλλοτριώση τῶν δυνάμεων τής μισθωτῆς ἐργασίας; Πῶς νά ἐξετάσει κάποιος ποικίλες ἐξουσιαστικές σχέσεις, ἀκόμη καί πέρα ἀπό τήν ἀμεση σφαῖρα τής παραγωγῆς, χωρίς ἀναφορά στήν ἐτερόνομη ἐπιβολή τῶν μέν ἐπί τῶν δεῖ; Ἀλλά τότε, ἄραγε, αὐτές οἱ ἀξιακά φορτισμένες ἀναφορές δέν ἀντιπροτείνουν ἀντιστικτικά ἀξίες πού διαστρέφονται ἢ καταπατοῦνται στίς κατεστημένες κοινωνικές σχέσεις; Ἀξίες ὅπως ἡ προσωπική καί ἡ συλλογική αὐτονομία, ἡ οὐσιαστική ἐλευθερία καί ἡ πραγματική ἰσότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἀνδρῶν καί γυναικῶν, καί ὅλων τῶν λαῶν;

* Τό ὡς ἄνω κείμενο ἀποτελεῖ τήν εἰσήγηση τοῦ Κώστα Σταμάτη στήν ἡμερίδα-προσυνέδριο τοῦ ΣΥΝ μέ θέμα τίς κοινωνικές τάξεις.

Επομένως ή κριτική του καπιταλισμού γίνεται κατ' ουσίαν από τή σκοπιά μιās ποιοτικά ανώτερης ιστορικής σύνθεσης. Αυτή συνίσταται στη γενική ιδέα μιās σοσιαλιστικής κοινωνίας ανθρώπων πού καθορίζουν κυριαρχικά και αυτόνομα τή συλλογική τους μοίρα. Πρόκειται για τό όραμα μιās κοινωνίας ελεύθερα συνεταιρισμένων παραγωγών τής συλλογικής συνύπαρξης, μέ αλληλεγγύη και αξιοπρέπεια.

Μία τέτοια κοινωνία θά ήταν καλύτερη από αυτήν του καπιταλιστικού καταμερισμού εργασίας, όχι μόνο διότι θά βασιζόταν σε δίκαιη κατανομή των ίδιων των όρων τής κοινωνικής παραγωγής, κάτι πού είναι ήδη εξαιρετικά σπουδαίο. Όχι μόνο διότι θά επιδίωκε ενεργητικά τήν οικολογική άκεραιότητα του πλανήτη, κάτι πού είναι άπολύτως αναγκαίο. Άλλά και διότι θά επιζητούσε τό μέτρο του κοινωνικού πλούτου νά προσδιορίζεται κυρίως από τόν ελεύθερο χρόνο για τήν αυτοπραγμάτωση καθενός, μαζί μ' εκείνη των άλλων. Παράλληλα, βεβαίως, μέ τή δημοκρατική όργάνωση και τής ίδιας τής κοινωνικά αναγκαίας εργασίας.

Μπορεί άραγε ό ύπαρκτός, δηλαδή ό νεοφιλελεύθερος, καπιταλισμός νά παραβληθεί αξιακά μέ αυτό τό απελευθερωτικό όραμα; Πώς νά αυτοπραγματοωθεί ελεύθερα τό άτομο, όταν, μεταξύ άλλων, όποτε τυχόν δέν είναι άνεργο, άπασχολείται όλοένα και περισσότερο έπισφαλώς, στερεΐται ελεύθερου χρόνου ή τόν διαθέτει άγχωτικά για τή βελτίωση δεξιοτήτων αξιοποιήσιμων και πάλι για τίς ανάγκες κερδοφορίας του έργοδότη του; Πώς νά διαβιώσει καν μέ αξιοπρέπεια ή συντριπτικά μεγάλη πλειονότητα τής ανθρωπότητας, σε συνθήκες έξαθλιωτικής παγκοσμιοποίησης τής κεφαλαιοκρατικής άγοράς;

Μία αντίρρηση πού θά μπορούσε ίσως νά προβληθεί είναι ότι ό παρεμβατικός καπιταλισμός του κοινωνικού κράτους διέφερε πάντως σε βαθμό καθόλου άμελητέο από τόν καπιταλισμό τής νεοφιλελεύθερης άσυδοσίας. Αυτό είναι άληθές. Έν τούτοις, άκόμη και στίς καλύτερες στιγμές του, ό καπιταλισμός του σοσιαλδημοκρατικού κοινωνικού συμβολαίου μπορεί μέν νά άπάλυνε τήν κοινωνική άνισότητα, τήν έκμετάλλευση και τήν άλλοτρίωση, χωρίς όμως νά καταργήσει τίς δομικές αίτιες τής παραγωγής τους.

Και γενικότερα, ως ιστορικά καθορισμένη άφαίρεση, ό καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής και άνταλλαγής βασίζεται έγγενώς σε δύο τουλάχιστον δομικά γνωρίσματα. Κοινωνική άνισότητα ως προς τίς σχέσεις ιδιοκτησίας και σταθερή άπόσπαση ύπεραξίας – ή άπλως ύπερεργασίας – από τίς δυνάμεις τής μισθωτής εργασίας. Έπιπροσθέτως, όμως, μέ τή νεοφιλελεύθερη άποχαλίωση του διεθνοποιημένου καπιταλισμού, αυτό τό σύστημα σφαιρικής παραγωγής και άνταλλαγής στον κοινωνικό βίο μοιάζει νά έχει άπωλέσει τήν ικανότητα άναπαραγωγής του χωρίς νά καταστρέψει τίς ίδιες του τίς βάσεις στη ρίζα τους, πρωτίστως τήν κοινωνική εργασία, τήν κοινωνική συνοχή, τή δημόσια υγεία

και παιδεία, τό οικοσύστημα. Συγχρόνως, βεβαίως, μέ τήν άνεπανόρθωτη άποψίλωση των – άτομικών, πολιτικών και κοινωνικών – δικαιωμάτων των ανθρώπων, αλλά και τής ίδιας τής πολιτικής δημοκρατίας.

II.

ΩΣΤΟΣΟ Η ΑΡΧΙΚΗ ΔΙΕΡΩΤΗΣΗ, γύρω από τή συσχέτιση ήγεμονίας και ταξικού διαφορισμού, άρμόζει νά διασαφηνισθεί καλύτερα. Πιστεύω ότι άναλύεται σε δύο σειρές έρωτημάτων. Πρώτον, ποιές κοινωνικές δυνάμεις είναι έν δυνάμει ό άποδέκτης του ήγεμονικού σχεδίου για μία κοινωνία δημοκρατικού σοσιαλισμού; Δεύτερον, μήπως αυτό τό σχέδιο συμπεριλαμβάνει και κάποια χειραφετητικά αίτήματα καθολικά και πανανθρώπινα;

Α) Ός προς τό πρώτο ζήτημα, άποδέκτης του είναι δυνητικά όλες οι κοινωνικές τάξεις και ομάδες πού ύφίστανται τίς δυσμενείς ή άβάστακτες συνέπειες ενός συστήματος καταπιεστικού των καλώς έννοούμενων αναγκών τής ανθρωπότητας. Ειδικότερα, είναι πρωτίστως οι πραγματικοί παραγωγοί του κοινωνικού πλούτου, δηλαδή οι δυνάμεις τής μισθωτής εργασίας. Στίς προηγμένες κεφαλαιοκρατικές οικονομίες οι δυνάμεις αυτές φθάνουν ήδη τό 85% του ενεργού πληθυσμού τους. Πρόκειται για τό σύνολο των εργαζομένων και των άνέργων, ήμεδαπών και άλλοδαπών, σε τυπικώς ρυθμισμένες σχέσεις εργασίας, αλλά και σε άτυπες μορφές εργασίας. Κατά προέκταση, πρόκειται για τό σύνολο των κοινωνικών τάξεων και ομάδων ανθρώπων ή άναπαραγωγή των όποιων προϋποθέτει τήν πώληση εργατικής δύναμης σε άλλον. Σε αυτούς συναθροΐζονται φυσικά και οι συνταξιούχοι μέ τήν ίδια προέλευση.

Έν τούτοις, άκόμη και στίς λεγόμενες πλούσιες κεφαλαιοκρατικές οικονομίες, οι κοινωνικές τάξεις των μικροϊδιοκτητών του άγροτικού και του άστικού χώρου, συχνά αυτοάπασχολούμενοι, δυνητικά άπειλούνται κι αυτοί από τόν Μινώταυρο τής καπιταλιστικής συσσώρευσης. Έπομένως σε δεδομένη ιστορική στιγμή θά ήταν δυνατόν ένα τμήμα τους νά προσχωρήσει σε μία ήγεμονική στρατηγική κοινωνικής μεταβολής.

Τό καπιταλιστικό σύστημα στηρίζεται στην άνιση κατανομή πόρων και βαρών μεταξύ των ανθρώπων σε όλόκληρη τήν ύφήλιο. Ός τέτοιο παραδιάζει μία θεμελιακή ισότητα μεταξύ των ανθρώπων. Παραδιάζει δηλαδή τήν άπαραράραπτη άξιώσή τους νά τυγχάνουν ίσης προσοχής και αξιοπρέπειας, άνεξαρτήτως από τό γεγονός τής κοινωνικής θέσης καθενός.

Δέν πρέπει νά λησμονείται, τέλος, ότι τεράστιες μάζες συνανθρώπων μας στην ύδρόγειο ζούν μέσα σε συνθήκες έξαθλίωσης και έσχατης ένδειας, χωρίς νά έντάσσονται τυπικά σε σχέσεις μισθωτής εργασίας. Γι-

νεται φανερό ότι ο σοσιαλισμός ως παγκόσμιο δημοκρατικό σύστημα ἀγκαλιάζει ευεργετικά και αυτών την κοινωνική ύπαρξη. Διότι ἀκριβώς προσβλέπει σέ ἐμφύτευση τῆς δημοκρατίας μέσα στους χώρους τῆς παραγωγῆς και τῆς ἐργασίας σέ παγκόσμια κλίμακα.

Κατόπιν τούτων, ἡ μεταρρύθμιση ἢ ἡ ἀνατροπή τοῦ παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμοῦ ἀνταποκρίνεται σέ ἓνα πραγματικά γενικεύσιμο συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητας. Σέ ἀντίθεση μέ τήν ιδιοτέλεια τοῦ συμφέροντος των ἐπί μέρους κατόχων κεφαλαίου – και τῶν προσδεδεμένων σ' αὐτούς κοινωνικῶν στρωμάτων – γιά κερδοφορία. Ὡς πρὸς τὰ βάρη και τίς ὑποχρεώσεις πού κατανέμονται κοινωνικά ἐπιβάλλεται ὁ ἰσότημος ἐπιμερισμός τους. Δίχως κάποιοι νά ὑπερέχουν ἐκ προοιμίου ἐναντι τῶν ἄλλων, μόνο και μόνο χάρη στήν προϋπάρχουσα διάρθρωση τῶν κληρονομούμενων σχέσεων ἰδιοκτησίας πάνω στά μέσα τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς.

Μακροπρόθεσμα ἀξιῶνουμε ἡ δημοκρατική ἀρχή νά εἰσχωρήσει και στό ἴδιο τό πεδίο τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. Ἀμετάθετος στρατηγικός στόχος τῆς Ἀριστερᾶς εἶναι ἡ συλλογική παραγωγή και ἰδιοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦτου, μέ ὑπέρβαση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας πάνω στά μέσα ἐργασίας και ἱκανοποίησης τῶν ἀνθρώπινων ἀναγκῶν. Αὐτό προϋποθέτει δραστικό μετασχηματισμό τῶν ἰδίων τῶν ὄρων τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. Μέσα ἀπό συλλογική διαβούλευση και μέ δημοκρατικές ἀποφάσεις σχετικά μέ τό τί, πῶς και γιατί εἶναι καλό νά παράγουμε και νά καταναλίσκουμε ὡς κοινωνία ἀλληλέγγυων ἀνθρώπων, πῶς εἶναι καλό νά κατανέμεται ὁ ἐργάσιμος και ὁ ἐλεύθερος χρόνος, πῶς νά προστατεύουμε ἀποτελεσματικά τό ὑδρόγειο οἰκοσύστημα και οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ἡ παραγωγή και ἡ ἀναπαραγωγή τοῦ κοινωνικοῦ βίου εἶναι καθ' ἑξοχήν πολιτικό πρόβλημα. Δέν εἶναι ἰδιωτική ὑπόθεση ὅσων κατέχουν τά μέσα παραγωγῆς, ἐκμεταλλεύονται ὅσους στεροῦνται τέτοιων μέσων, οἰκειοποιῶνται ἰδιοτελῶς τήν ὑπεραξία τῆς ἐνωμένης ἐργατικῆς δύναμης, διασπαθίζοντας φυσικούς και κοινωνικούς πόρους και ὑποσκάπτοντας τό οἰκοσύστημα τοῦ πλανήτη μας. Ἡ δημοκρατική ἀρχή ἐπιβάλλει ὅλα αὐτά τά ζητήματα κοινῶς ἐνδιαφέροντος νά ἀποτελέσουν ἀντικείμενο συλλογικοῦ αὐτοκαθορισμοῦ. Προσβλέπουμε λοιπόν σέ κοινωνική και οικονομική δημοκρατία, πέρα ἀπό – ἀλλά και παράλληλα πρὸς – τό στενό πλαίσιο τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας.

Περισσότερο παρά ποτέ προβάλλει ἀναγκαία ἡ ἐμβάθυνση σέ μία κριτική θεωρία τῆς νεωτερικότητας, τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, τοῦ καπιταλισμοῦ. Μία θεωρητική ἀντίληψη, δηλαδή, ἡ ὁποία θά ξεκινοῦσε μέ τό βαθύτατο ἀξιολογικό ἐρώτημα: μήπως θά ἀξίζε τόν κόπο τά κοινωνικά πράγματα νά εἶναι διαφορετικά καμωμένα σέ σύγκριση μέ τή διάρθρωσή τους στόν ὑπαρκτό καπιταλισμό;

Παρόμοια θεωρία προσδιορίζεται σέ σχέση μέ τίς

οὐσιώδεις διαρθρώσεις τῆς ἀστικῆς κοινωνίας πού πρέπει νά ἀλλάξουν. Μέ ποιό γνώμονα; Μέ τό ἐνδιαφέρον νά παρασκευασθοῦν ἱστορικά προϋποθέσεις γιά οὐσιαστική ἰσότητα, γιά πραγματική ἐλευθερία, γιά κοινωνική δικαιοσύνη και δημοκρατικό αὐτοκαθορισμό γιά ὅλα τά μέλη τοῦ ἀνθρώπινου γένους, δίχως διακρίσεις. Μέ ἀνοικτό ὄριζοντα τήν ὑπέρβαση τοῦ καπιταλισμοῦ, μέ διαφύλαξη και ἐμπλουτισμό τοῦ ἀξιακοῦ ἀποθέματος τῆς νεωτερικότητας γιά ἴση ἐλευθερία ὅλων τῶν ἀνθρώπων και ὅλων τῶν λαῶν.

Ἐν συνόψει, τό σύγχρονο πρόταγμα σοσιαλιστικῆς και συνάμα οἰκολογικά βιώσιμης ἀνάπλασης τῶν ἀστικῶν κοινωνιῶν ἀρτιώνεται γύρω ἀπό τίς ἀξίες χειραφέτησης ἀπό κάθε μορφή ἐτερονομίας. Καίριες ἐκφάνσεις ἐτερονομίας συνάπτονται πρὸς τίς σχέσεις ἐκμετάλλευσης, ταξικῆς κυριαρχίας και οἰκολογικῆς διακινδύνευσης τῆς ὑφῆλιου, πού εἶναι σύμφυτες στόν κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγῆς και ἀνταλλαγῆς.

Υπάρχουν ὡστόσο και πτυχές ἐτερονομίας πού δέν ἀνάγονται στό κεφαλαιοκρατικό ὑπόβαθρο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, οἱ ὁποῖες ἐπίσης χρίζουν ρηξικέλευθων τομῶν. Τέτοιες εἶναι παραδοσιακές, προ-νεωτερικές διαρθρώσεις ἐξουσίας (π.χ. Κράτους και Ἐκκλησίας), ἱεραρχικές δομές πού διαπερνοῦν ἐγκάρσια τήν κοινωνία. Ἀρχίζοντας ἀπό τήν οἰκογένεια και τίς σχέσεις μεταξύ ἀνδρῶν και γυναικῶν. Ἔως και τίς σχέσεις μεταξύ ἡμεδαπῶν και ἀλλοδαπῶν ἢ ἀνάμεσα σέ διαφορετικές ἐθνοτικές, πολιτισμικές ἢ θρησκευτικές ομάδες πληθυσμῶν.

Β) Ἡ διέξοδος τοῦ δημοκρατικοῦ σοσιαλισμοῦ συμπεριλαμβάνει ἀκόμη ἓνα ἀξιακό δυναμικό πραγματικά καθολικό και πανανθρώπινο. Ἦδη ἀπό τίς διακηρύξεις τῆς Α' Διεθνούς Ἐνωσης Ἐργατῶν τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ πολίτη διεκδικήθηκαν γιά ὅλους, ὅπως ἐπίσης ὁ δημοκρατικός αὐτοκαθορισμός ὅλων τῶν λαῶν, σέ ὅλα τά μήκη και τά πλάτη τῆς οἰκουμένης.

Συγχρόνως ὁμως τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ πολίτη ὑπέστησαν μία κριτική ἀποτίμηση ἀπό τό ἐργατικό κίνημα και τήν Ἀριστερά. Παρά τήν ἀντιφατική, ἐνίοτε ἐχθρική ἀτυχῶς, στάση τῶν τελευταίων ἀπέναντι στά δικαιώματα και τή δημοκρατία, ἀναδείχθηκε ὅτι οἱ ἐλευθερίες πού συνάπτονται μέ τόν κτητικό ἀτομισμό και τήν ἀστική ταξική κυριαρχία δέν μποροῦν νά ἐξομοιώνονται μέ τίς ἐλευθερίες πού ἐπιτρέπουν κάποια αὐτόβουλη ἀνάπτυξη τῶν ἀνθρώπων και ἰδίως τῶν ἐξοσιαζομένων. Οἱ πρῶτες μπορεῖ νά ἀποτελοῦν ἱστορικά πρόσκομμα στήν κοινωνική ἀπελευθέρωση. Οἱ δεύτερες ὁμως ἀποτελοῦν συστατικό στοιχεῖο τῆς.

Ὅσο γιά τή δημοκρατία, τά περιεχόμενά της ἀξίζει νά ριζοσπαστικοποιηθοῦν διττά. Ἀφ' ἐνός ἡ πολιτική δημοκρατία νά ἐπεκταθεῖ σέ ἐστίες ἀμεσης δημοκρατίας, πέρα ἀπό τή στενότητα τῶν θεσμῶν πολιτικῆς ἀντιπροσώπευσης. Ἀφ' ἑτέρου ἡ δημοκρατία νά καταστῆ συνάμα κοινωνική και οικονομική.

ΚΛΕΙΣΙΜΟ Ή ΑΝΟΙΓΜΑ

του Όμέρ Λαταινέρ¹

μετάφραση: Ίλεάνα Μορώνη

ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ ΟΤΙ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ τό σύνολο τῶν οργανωμένων κινήματων πού φέρουν τήν ἐτικέτα τοῦ «ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ» – ἐκτός ἀπό ἕνα μέρος τοῦ Κόμματος Ἐλευθερίας καί Ἀλληλεγγύης (ΚΕΑ)² – τοποθετήθηκε κατά τῆς ἐνταξης στήν Εὐρωπαϊκή Ἐνωση. Ὅπως πρὶν σέ ἀντίστοιχα κρίσιμα θέματα τῆς χώρας – οικονομική κρίση, ἐθνικό ζήτημα καί θρησκεία – ἔτσι καί τώρα ἐφαρμόζουν τήν ἴδια «μέθοδο»: τοποθετοῦνται μέσα στά καλούπια τῆς «κλασικῆς» ἀνάλυσης, τοῦ «κλασικοῦ» σχολιασμοῦ καί τῶν «κλασικῶν» προτάσεων τοῦ «ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ». Ἀντιμέτωποι μέ τό ζωτικῆς σημασίας θέμα τῆς ΕΕ, τήν χαρακτηρίζουν καταρχήν ὡς ἕνα «ἱμπεριαλιστικό ἐγχείρημα» καί στή συνέχεια, ἐφιστώντας τήν προσοχή στό «ἀξίωμα» ὅτι πρέπει νά ἐναντιωνόμαστε στόν ἱμπεριαλισμό, ἀποφαίνονται ὅτι εἶναι ἀδιανόητο νά ποῦμε ναί στήν ἐνταξη στήν ΕΕ. Μπροστά σέ αὐτή τήν ἐξολοκλήρου «ἐπιστημονικῶς σοσιαλιστι-

κή» λογική, τό νά ποῦμε «εἶμαι σοσιαλιστής καί λέω ναί στή συμμετοχή στήν ΕΕ» θεωρεῖται πολύ δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, σάν νά ὑποστηρίξουμε ταυτόχρονα δύο ἀντιφατικά μεταξύ τους πράγματα. Τελικά, καί οἱ ὑποστηρικτές τοῦ «ναί στήν ἐνταξη» στούς κόλπους τοῦ ΚΕΑ, προκειμένου νά μπορέσουν νά ἀπαλλαγούν ἀπό τίς κατηγορίες τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ «ὄχι» – οἱ ὁποῖοι βασίζονται στόν «ἐπιστημονικό σοσιαλισμό» – ὅτι «παραδίδουν τήν Τουρκία στίς ἀγκάλες τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ», καταφεύγουν σέ ὑπεκφυγές. Ἄν, παρ' ὅλα αὐτά, ἐπιμείνουν περισσότερο στό «ναί», οἱ κατηγορίες δέν θά μείνουν μόνο στό «δέν εἶσθε σοσιαλιστές», ἀλλά θά τοῦς ἀποδοθεῖ καί ἡ ταμπέλα τοῦ «ἐχθροῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ καί πράκτορα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ».

Αὐτοί οἱ «ἐπιστημονικῶς σοσιαλιστές» ἐνοχλοῦνται βεβαίως ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ στάση τους στό θέμα τῆς ΕΕ τοῦς θέτει ὑπό τή σκιά ἑνός μετώπου ἀποτελούμενου ἀπό θρησκόληπτους, κεμαλιστές, ἀπό τοῦς κατεξοχὴν φασίστες καί κάθε εἶδους ἐθνικιστές ὅμως] δέν μποροῦν νά κάνουν τίποτα γι' αὐτό. Μέ αὐτή τήν λογική φαίνεται σάν νά μὴν μπορεῖ ἕνα κόμμα πού εἶναι σέ θέση ἀντιπολίτευσης νά κάνει τίποτ' ἄλλο ἀπό τό νά θεωρεῖται ὡς ἡ ἐνδιάμεση μερίδα: μιά μερίδα πού εἶναι ἀναγκασμένη νά καταφεύγει στόν «πασιφισμό» τοῦ τύπου «ὄλοι τό ἴδιο εἶναι», ὅταν συζητεῖται γιά παράδειγμα τό θέμα τῆς θρησκείας (κοσμικοῦ κράτους), ὅπου δέν ἐγκρίνει οὔτε τόν καταναγκαστικό κεμαλισμό οὔτε καί τόν κυνισμό τοῦ «πολιτικοῦ Ἰσλάμ». Μέ τόν ἴδιο τρόπο, φαίνεται ὅτι στό θέμα τῆς οικονομικοκοινωνικῆς κρίσης ἡ διάγνωση καί οἱ προτάσεις ὁποιοῦδήποτε κόμματος τῆς ἀντιπολίτευσης δέν μποροῦσαν παρά νά χαθοῦν πίσω ἀπό τό δίπτυχο τῆς φιλολογίας περί φτώχειας καί αἰσχροκέρδειας, ἐνῶ ἡ στάση του στό κεντρικό ζήτημα παραγκωνιζόταν καί ἀχρηστεύονταν τόσο ἀπό τόν τουρκικό ὅσο καί ἀπό τόν κεντρικό ἐθνικισμό.

1. Ἄρθρο τοῦ Ömer Laçiner (Όμέρ Λαταινέρ) στό τουρκικό περιοδικό *Birikim* (Ἰούλιος 2002, σ. 9-14), στό ἀφιέρωμα γιά τήν ἐνταξη τῆς Τουρκίας στήν ΕΕ, μέ τίτλο «Ἡ ΕΕ στόν καθρέφτη τῶν φόβων μας».

2. Πρόκειται γιά τό ἀριστερό κόμμα ODP (Κόμμα Ἐλευθερίας καί Ἀλληλεγγύης), τό ὁποῖο μέ ὀριακή πλειοψηφία πῆρε ἀπόφαση, τόν Ἰούνιο τοῦ 2002, κατά τῆς ἐνταξης τῆς Τουρκίας στήν ΕΕ. Ὁ Όμέρ Λαταινέρ, ἀπό τά στελέχη τοῦ κόμματος καί ἕνας ἀπό τοῦς σημαντικούς διανοούμενους τῆς Ἀριστερᾶς στήν Τουρκία, καταδίκασε μαζί μέ ἕναν σημαντικό ἀριθμό ἀριστερῶν διανοούμενων τήν ἀπόφαση τοῦ ODP. Στήν Τουρκία, τό σημαντικότερο τμήμα τῆς Ἀριστερᾶς κυριαρχεῖται ἀπό τόν «ὀρθόδοξο κομμουνισμό». Ἡ συζήτηση ἐναντίον τοῦ ὀρθόδοξου κομμουνισμοῦ ἐντείνεται μόλις τά τελευταῖα χρόνια, γεγονός πού κάνει ὥστε τό ἄρθρο τοῦ Λαταινέρ νά φαίνεται ἀναχρονιστικό γιά τήν ἐλληνική Ἀριστερά, εἶναι ὡστόσο ἐπίκαιρο καί μαχητικό γιά τήν τουρκική Ἀριστερά.

Αναμφισβήτητα αυτοί οι «έπιστημονικώς σοσιαλιστές» μπορούν να υποστηρίξουν ότι οι θέσεις τους σέ όλα αυτά τὰ ζητήματα ήταν, ως προς τὸ περιεχόμενό τους, ξεχωριστές και πρωτότυπες, ἀλλὰ ἀπλῶς μέσα στίς, μετὰ τὸ 1980, ἀντίξοες συνθήκες δὲν κατέστη δυνατό νὰ διαφανεῖ ἡ ιδιότητά τους νὰ προτείνουν ξεκάθαρες ἐναλλακτικές λύσεις. Χωρὶς νὰ ἀναλύσουμε αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ, ἀρκούμεστε ἐδῶ νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸ στηρίζεται στὴν ἰδέα τοῦ ἀδιεξόδου, ἀδιεξόδου πού προκλήθηκε ἀπὸ τὶς συνθήκες καὶ τὶς καταστάσεις.

Ἀλλὰ ὑπάρχει ἕνα ἀκόμα σημεῖο. Ὅπως εἶναι γνωστό, στὴ σημερινή Τουρκία τὸ πιὸ «ριζοσπαστικὸ» στοιχεῖο τοῦ μετώπου ἐναντίον τῆς ΕΕ εἶναι – ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε – τὸ κόμμα μὲ τὴν ἐπωνυμία Ἐργατικὸ Κόμμα (ΕΚ). Τὸ ΕΚ, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει ἐπίσημα ἐγκαταλείψει τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ τοῦ ἀνεπιφύλακτου «ὄχι», στηρίζεται σ' ἕνα λόγο πού ἐνωματῶνει τοὺς ἐπαίνους πρὸς τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα Κίνας καὶ πρὸς τὸ καθεστῶς τῆς Βόρειας Κορέας (τὸ ὁποῖο ἐξακολουθεῖ νὰ ἐξευτελίζει τὸν ὑπαρκτὸ σοσιαλισμὸ κατατώντας τὸ δυναστικὸ σοσιαλισμὸ) μὲ ἕναν ἐθνικισμὸ πού προκαλεῖ τὸ θαυμασμὸ τῶν κατεξοχὴν Τούρκων ἐθνικιστῶν, ἀπογυμνώνοντας τὸν τουρκικὸ στρατὸ ἀπὸ τὸν ἱστορικὰ καὶ θεσμικὰ κατοχυρωμένο ρόλο τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ. Παράλληλα, ἐνῶ τὸ ΕΚ στηρίζεται σ' αὐτὸ τὸ λόγο, δὲν παύει νὰ ἀναφέρεται συνεχῶς στίς ἀρχές καὶ τὶς διαπιστώσεις τοῦ «έπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ». Ξέρουμε ὅτι οἱ ὑπόλοιποι σοσιαλιστές ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ «ἐπιστημονικῶς σοσιαλιστικοῦ» πού τὸ ΕΚ προβάλλει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Ὡστόσο, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ στάση τοῦ ΕΚ δὲν ἀπηχεῖται ὡς προσβολὴ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς σκέψης τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀρκοῦνται οἱ ὑπόλοιποι σοσιαλιστές ἐδῶ καὶ χρόνια ἀπλῶς στὸ νὰ μένουν μακριὰ ἀπὸ τὸ ΕΚ καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὴν ἀπὸ κοινῆς δράσης. Ἀκόμα περισσότερο: ὅσες φορές τὸ ΕΚ, τηρώντας αὐτὴ τὴν στάση, ἀλευθύνει ἀυθάδικες ἐπικρίσεις στηριζόμενο στὰ κλισιὰ τοῦ «έπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ», δὲν ἀπαντοῦν κι ἔτσι, μὲ τὴν ἀδειά τους, ἀκόμα κι αὐτὴ ἡ μοχθηρία ἐμφανίζεται σάν ἕνα εἶδος «έπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ».

Δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἀδιαφορία, ἀλλὰ γιὰ ἀδιεξόδο: ἕνας «έπιστημονικῶς σοσιαλιστὴς» πού ἐνοχλεῖται πραγματικά ἀπὸ ἕνα μὲροφωμα ὅπως τὸ ΕΚ, πού ἀπεχθάνεται τὴ γραμμὴ τῶν πιὸ βρώμικων καὶ σκοτεινῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ἐθνικισμοῦ (συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐχθρότητας πρὸς τοὺς ὁμοφυλόφιλους καὶ τοὺς Ἐβραίους), ἐπιχειρήματα τὰ ὁποῖα τὸ ΕΚ χρησιμοποιεῖ χωρὶς κανέναν ἐνδοιασμὸ, εἶναι πεπεισμένος ὅτι μιά τέτοια γραμμὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ὁποιαδήποτε σχέση μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ. Ὁ «έπιστημονικῶς σοσιαλιστὴς» εἶναι σέ θέση νὰ δεῖ ξεκάθαρα ὅτι ἕνα μὲροφωμα, ὅπως τὸ ΕΚ, εἶναι τὸ λογικὸ ἀποτέλεσμα κάμποσων ἀπὸ τὰ «ὕλικά» πού περιλαμβάνονται στίς θεωρητικές καὶ πρακτικές ἀποσκευές τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος διαμορφώθηκε καὶ ὀριοθε-

τήθηκε γιὰ τελευταία φορά ἀπὸ τὸν Στάλιν καὶ τὸν σταλινισμό. Πίσω ἀπὸ τὴν προσδοκία, ὅτι αὐτὸ τὸ βαρὺ στίγμα στὴν ἐννοια τοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ μόνο του – χωρὶς οἱ ἴδιοι νὰ φερθοῦν μὲ αὐθεντικὴ σοσιαλιστικὴ «ἀλληλεγγύη» ἐναντι τοῦ ΕΚ – δὲν ὑπάρχει τὸ ἀδιεξόδο πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴ γνώση ἢ τὴ διαίσθηση αὐτῆς τῆς «πικρῆς ἀλήθειας»;

Κάτω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀδιεξόδα κεῖται τὸ βασικότερο πού ἀποτελεῖ καὶ τὴν πηγὴ τους. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀδιεξόδο πού πήρε τὴν τελικὴ του μορφή σταδιακά, καθὼς ὁ ὀρίζοντας τοῦ σύγχρονου σοσιαλισμοῦ στριμωχνόταν σ' ἕνα καλούπι μὲ τὴν καλλωπιστικὴ ὀνομασία «έπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς».

Ἡ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ γεννήθηκε ἀπὸ τὴν ὑπόθεση, ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ὡς ἕνας τύπος κοινωνίας θὰ σχεδιαστεῖ ὡς κατάσταση τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητας, ὡς μιά ἱστορικὴ περίοδος πού θὰ ἀφήσει πίσω της τὸν καπιταλισμὸ καὶ τὴν ἱστορία ὄλων τῶν ταξικῶν τύπων κοινωνίας – σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Μάρξ τὴν «προϊστορία τῆς ἀνθρωπότητας», καθὼς ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ – καὶ ἐπομένως οἱ ἀντιφάσεις του – θὰ κορυφώνεται. Οἱ δυνατότητες ὑλοποίησης τοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ ὀριμάσουν μόνον ἐφόσον καὶ στὸ βαθμὸ πού θὰ κορυφώνεται ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἕνα «ρεῦμα», ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ὁποῖου ἐπιχειρήθηκε ἐμπρακτα βάσει αὐτῆς τῆς σκέψης καὶ μὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ.

Ὡς τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀκόμα καὶ ὡς τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμο, οἱ σοσιαλιστές πού εἶχαν ὀργανωθεί στὴν 1η καὶ τὴ 2η Διεθνή (οἱ ἐπιδόσεις τους δὲ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ) προσπαθοῦσαν νὰ ὑλοποιήσουν αὐτὴ τὴν ἰδέα, αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, ἔχοντας θεωρήσει τὴν ὑλοποίηση τοῦ σοσιαλισμοῦ ὡς μιά διαδικασία πού θὰ ξεκινούσε ἀπὸ τὶς κοινωνίες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὅπου ὁ καπιταλισμὸς ἦταν πιὸ ἀναπτυγμένος, διαχειριζόμενοι τὸν ἀγῶνα τους μὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ.

Ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση ἐγίναν προσπάθειες, τουλάχιστον ἀπὸ τὸν Λένιν – καὶ τὸν Τρότσκι – προσωπικά, νὰ διαφυλαχθεῖ αὐτὴ ἡ ὑπόθεση, αὐτὴ ἡ ἰδέα πού ἔδινε στὸν σοσιαλισμὸ τὴν ιδιότητα τοῦ «σύγχρονου». Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Λένιν καὶ τὴν ἐξουδετέρωση τοῦ Τρότσκι, ὁ «έπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς», πού διαμορφώθηκε ἀπὸ τὸν κυρίαρχο στὴν Σοβιετικὴ Ἐνωση καὶ τὴν 3η Διεθνή σταλινισμό, θεμελιώθηκε πάνω στὴν ἐγκατάλειψη αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης. Πρόκειται γιὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ μιά προσέγγιση πού ἀναζητεῖ τὴ δυνατότητα καὶ τὶς δυναμικές τῆς ἐπανάστασης καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ στίς συνθήκες τοῦ ὀριμου καπιταλισμοῦ, σέ μιά προσέγγιση πού ἀναζητεῖ τὴ δυνατότητα καὶ τὶς δυναμικές τῆς ἐπανάστασης καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ στίς «ὑπανάπτυκτες», ἐξαθλιωμένες χῶρες-κοινωνίες στίς ὁποῖες ἔχει διεισδύσει ὁ κα-

πιταλισμός συνοδεύει της θάνασης έκμετάλλευσης και της «ξένης επικυριαρχίας».

Αυτή η «μετάβαση» δέν είναι απλή αλλαγή θέσης, μετάβαση από μία «στρατηγική» σέ μία άλλη. Πρόκειται για μία αλλοίωση πού επέκτείνεται στό σύνολο του σοσιαλιστικού κινήματος και της σκέψης του περί κοινωνικού συστήματος και πολιτισμού, ξεκινώντας από ζωτικής σημασίας σημεία. Σημεία όπως οι θεσμικές δομές της μετάβασης στό σοσιαλισμό, ζήτημα πού άπτεται του όρισμού του «υποκειμένου» [της επανάστασης] μέσα από τά κίνητρα και τή διαμόρφωσή του καθώς και του θέματος των δυναμικών και δυνατοτήτων του σοσιαλισμού και των χαρακτηριστικών τους. Άπτεται, ουσιαστικά, της ίδιας της ουσίας της έννοιας του σοσιαλισμού.

Δέν μπορούμε νά πούμε ότι υπήρχαν ξεκάθαρες άποψεις και θέσεις σέ όλα αυτά τά ζητήματα, ακόμα και τήν εποχή πού η προοπτική της επανάστασης και του σοσιαλισμού στίς κοινωνίες του ώριμου καπιταλισμού ήταν κυρίαρχη. Σ' αυτό τό πνεύμα, οι σοσιαλιστές της εποχής, παρακολουθώντας τήν συνακόλουθη της κρίσης του καπιταλισμού ανάπτυξη της εξέγερσης των εργατών και των κατώτερων τάξεων, πού τό 1830 και τό 1848 θά εξαπλωνόταν σέ όλες τίς δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες, συνελάμβαναν τήν επανάσταση ως έκφραση του καταστρεπτικού και δημιουργικού δυναμικού των εξέγερμένων – τήν κλίμακα και τή μορφή του οποίου δέ θά μπορούσαμε νά προβλέψουμε. Οι ίδιοι αυτοί σοσιαλιστές, αντί νά «διδάξουν» στους εργάτες (τους οποίους θεωρούσαν ως τό «υποκείμενο της επανάστασης») τί και πώς πρέπει νά διαμορφωθεί στό σοσιαλισμό – κάτι πού μάλιστα απέφευγαν νά κάνουν – προέβαλλαν έναν τρόπο σκέψης πού έδινε βαρύτητα στην απόκτηση πιστής στους «θεμελιωτές» πολύπλευρης παιδείας, ώστε νά μπορέσουν οι εργάτες νά κινητοποιήσουν τή δημιουργικότητά τους και νά αποφασίσουν οι ίδιοι, πού ώριμα, τί θά διαμορφώσουν και πώς. Τό *Κεφάλαιο*, πού ο Μάρξ είχε αφιερώσει σ' έναν εργάτη τόν οποίο θεωρούσε ως τό πρότυπο του «θεμελιωτή εργάτη», τόν W. Wolff, γράφτηκε για νά διαβαστεί από τους εργάτες.

Ο «ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ» αλλοίωσε τό περιεχόμενο των βασικών έννοιών και αρχών των θεμελιωδών κειμένων της σύγχρονης σοσιαλιστικής σκέψης, χρησιμοποιώντας τις μόνο τυπικά. Για παράδειγμα, στή θέση της αντίληψης και του περιεχομένου της έννοιας του «εργάτη ως θεμελιωτή υποκειμένου» πού πήρε σάρκα και όστά στό πρόσωπο του W. Wolff, καθιερώθηκε μία αντίληψη πού έκφράζει μία άχρωμη, άώνυμη εικόνα σωματικής δύναμης και άπλοϊκότητας. Πίσω από αυτή τήν εικόνα, οι επιστημονικώς σοσιαλιστές θά δώσουν στην έκφραση «υποκείμενο-θεμελιωτής του σοσιαλισμού» τήν τελική της μορφή, καθώς τό δυσδιάκριτο σχήμα των άπαρχών του «μεγάλου

άδερφου» σταδιακά θά άποσαφηνίζεται και θά εξέλιξοσται, ενώ μικροί και μετρίου μεγέθους άδελφοί (εργατοπατέρες) θά τοποθετούνται στην κορυφή της πυραμίδας, ψηλότερα από τήν άπλοϊκή σωματική δύναμη.

Προκειμένου νά υπολογίσουμε τό μέγεθος και τόν χαρακτήρα αυτών των αλλοιώσεων άρκει – και μέ τό παραπάνω – νά συγκρίνουμε, για παράδειγμα, τά κράτη πού ίδρυσαν οι επιστημονικώς σοσιαλιστές μέ τήν παλαινή κομμούνα, τήν όποία ο Μάρξ χαρακτήρισε ως διαφωτιστική για τή λύση του ζητήματος «κράτος» στό σοσιαλισμό.

Αυτό πού επιχειρούμε είναι απλώς νά δείξουμε ότι υπάρχει σ' αυτό τό σημείο μία πολύ σοβαρή αλλοίωση, μία ρήξη μάλιστα, χωρίς νά αναφερθούμε εδώ στίς συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, τους παράγοντες ή τίς αναγκαιότητες στα πλαίσια των οποίων επήλθε αυτή η αλλοίωση, χωρίς νά εισέλθουμε στό θέμα των σταδίων από τά όποια αυτή πέρασε. Άς διευκρινίσουμε ώστόσο κάτι: οι συνθήκες, οι παράγοντες και οι αναγκαιότητες δικαιολογούν – καθιστούν μάλιστα άπαραίτητες – τίς αλλοιώσεις-μετατροπές, ως ένα όριο. Πέραν αυτού του όριου, εάν οι παραπάνω λόγοι καθιστούσαν άπαραίτητη – ή άν έτσι θεωρήθηκε – μία αλλαγή στίς βασικές αρχές, στην ουσία της σκέψης, έφόσον κρίθηκε ότι αυτές οι βασικές αρχές δέν ίσχυαν πιά (δέν ήταν έγκυρες), αυτό σημαίνει ότι έχουμε περάσει στην προοπτική μιας «κατ' ουσίαν» διαφορετικής, μιας άλλης σκέψης και στάσης.

Ο σταλινικός «επιστημονικός σοσιαλισμός» συγκροτήθηκε έμπρακτα βάσει μιας θεμελιώδους αρχής πού άλλαξε ακόμα και τό περιεχόμενο των έννοιών επανάσταση και σοσιαλισμός και πού μπορεί νά συνοψιστεί ως εξής: «στίς κοινωνίες του ώριμου καπιταλισμού δέν γίνεται επανάσταση». Τήν ίδια εποχή, ώστόσο, πάρα πολλοί σοσιαλιστές θεωρούσαν ότι τό γεγονός πώς σέ μία «υπανάπτυκτη» χώρα, όπως η Ρωσία, είχε πραγματοποιηθεί μία επανάσταση δέν σήμαινε εγκατάλειψη της προοπτικής και της βασικής αρχής της επανάστασης στίς κοινωνίες του ώριμου καπιταλισμού, αλλά αντίθετως ότι η πραγματοποίηση αυτής της προοπτικής (και της βασικής αρχής) ήταν παραγοντας ώθησης. Στα χρόνια μετά τή Σοβιετική Επανάσταση αυτή η προσδοκία δέν έπαληθεύτηκε, αντίθετως άπροσδοκητοί άνεμοι, όπως η άνοδος των φασισμών, άρχισαν νά κυριαρχούν στην ήπειρωτική Ευρώπη, συμπαρασύροντας και σημαντικές μάξες εργατών. Αυτά είναι τά χρόνια της ήττας κατά τά όποια ο «επιστημονικός σοσιαλισμός» κυριάρχησε στό σύνολο του σοσιαλιστικού κινήματος, καθώς καθιερώθηκε η έκ των προτέρων άποδοχή της ιδέας ότι οι – έσωτερικές – «δυνατότητες και δυναμικές της επανάστασης έχουν εξαντληθεί» στίς κοινωνίες του ώριμου καπιταλισμού και γύρω από αυτή τήν άποδοχή οικοδομήθηκε ένα θεωρητικό και πρακτικό οικοδόμημα. Άν προσεγγίσουμε ένα άλλο φαινόμενο πού χαρακτηρίζει αυτά τά χρόνια, τά διαδοχικά κύματα εκκαθαρίσεων στους κόλπους του συ-

νόλου του σοσιαλιστικού κινήματος που είχε ως επίκεντρο την 3η Διεθνή, γίνεται άμεσως εμφανές ότι όλοι οι σοσιαλιστές που εξουδετερώθηκαν, που εκτελέστηκαν ή δολοφονήθηκαν με συνωμοσίες, που πέθαναν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ήταν αυτοί που προσπάθησαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να κρατήσουν ανοιχτούς τους δρόμους αυτής της «ανάζητης», να κρατήσουν ζωντανή την προοπτική και τη βασική αρχή της «επανάστασης στις κοινωνίες του ώριμου καπιταλισμού». Ο σταλιναρισμός είναι ένα δόγμα που δημιουργήθηκε όχι μόνο κόβοντας τους δεσμούς του «έπιστημονικού σοσιαλισμού» με αυτή τη βασική αρχή, αλλά και επιφέροντάς της ένα θανατηφόρο πλήγμα.

ΣΕ ΠΡΩΤΟ ΠΛΑΝΟ, αυτή ή τόσο εύκολη νίκη, τό φράξιμο του όριζοντα του σύγχρονου καπιταλισμού από τον «έπιστημονικό σοσιαλισμό» μπορεί να έρμηνευτεί όχι από τις συνθήκες, τά φαινόμενα και τις «άντικειμενικές αναγκαιότητες» ή την κατεύθυνση της έποχής, αλλά από τό γεγονός ότι στηρίζεται σ' έναν παλιό, συνηθισμένο, καθιερωμένο τρόπο σκέψης που έντοπιζεται στις ρίζες της ιστορίας μας, στά βάθη της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο «έπιστημονικός σοσιαλισμός» είναι μία από τις συγκαλυμμένες μορφές ενός απαρχαιωμένου τρόπου σκέψης. Αυτός ο τρόπος σκέψης βασίζεται στην ιδέα ότι ο άνθρωπος, προκειμένου να συνεχίσει τη ζωή του ως μία φυσική οντότητα, επιδιώκει καταρχήν την ικανοποίηση των φυσικών του αναγκών και όρμων, ότι όλα τά προβλήματα δημιουργούνται από τη μη ικανοποίηση αυτών των αναγκών και ότι αυτή είναι ή αίτια των κοινωνικών προβλημάτων και συγκρούσεων. Ο «έπιστημονικός σοσιαλισμός», δηλαδή, διαδέχεται τά ρεύματα που καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας αγωνίζονταν για μία δίκαιη κοινωνία τονίζοντας τό άδικο της διάκρισης σέ πλούσιους και φτωχούς, δυνατούς και καταπιεσμένους, και προσαρμόζεται, λαμβάνοντας υπόψη μόνο αυτήν την παράμετρο, σ' έναν αιώνα που δημιούργησε τη δυνατότητα και τις συνθήκες για τη συνεχή αύξηση αυτών των ρευμάτων. Οι λέξεις πλούσιος-φτωχός αντικαταστάθηκαν από τις λέξεις άστος (κεφάλαιο) και εργάτης (εργασία), ενώ ή πάλη των τάξεων, ο αγώνας για δίκαιη κατανομή, ο ισχυρισμός ότι ή ταξική συνείδηση έχει τη μεγαλύτερη σημασία (ή σημασία που αποδίδεται στην ταξική συνείδηση), [έν τέλει] ο σοσιαλισμός ταυτίστηκαν με τη δίκαιη κατανομή και μέ άξονα (γύρω από) αυτήν την ταύτιση δημιουργήθηκε ένα ρεύμα σκέψης στο οποίο μέ μεγάλη εύκολία προσαρμόστηκε ή παραδοσιακή αντίληψη ισότητας.

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ «ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ», ο δυναμισμός και ή νομιμοποίηση του σοσιαλιστικού αγώνα πηγάζει από την αντίδραση των μαζών των

εργατών-εργαζομένων στην περίπτωση που, ενώ ή παραγωγή αυξάνεται συνεχώς, τό μερίδιό τους δέν αυξάνεται ποσοτικά ή στο ίδιο ποσοστό. Έπειδή ο στόχος και τό κίνητρο της ύπαρξης και του αγώνα είναι ή «αύξηση του μεριδίου», τό νά γίνεται άποδεκτό ότι όλα τά άλλα προβλήματα σχετίζονται με τό ζήτημα αυτής της κατανομής και πηγάζουν από αυτό έχει ως αποτέλεσμα νά ενεργοποιείται ακόμα μεγαλύτερη αντίδραση καθώς και νά γίνεται περισσότερο γνωστή, νά κεντριζεται ή όρμη για μερίδιο και κέρδος. Η «ταξική συνείδηση» – ή τό ταξικό μίσος – λαμβάνει την έννοια ενός πλαισίου σκέψης που διαμορφώνεται προς αυτή την κατεύθυνση και μ' αυτή την έννοια.

Στό πλαίσιο αυτής της λογικής, που όρισάμε συνοπτικά, είναι φυσικό ο σοσιαλισμός και ή επανάσταση νά συλλαμβάνεται κίνημα που άντλεί την ενέργειά του, τό δυναμισμό του και τη νομιμοποίησή του, σέ συνθήκες βάνουσης οικονομικής έκμετάλλευσης και άνεχειας – άν δηλαδή υπάρχουν και έξεγείρονται μάζες – δέν έχει σημασία άν είναι εργάτες ή εργαζόμενοι – των όποιων τό μερίδιο μειώνεται (ή δέν αυξάνεται) την ίδια στιγμή που ή παραγωγή αυξάνεται ή είναι δυνατό νά αυξηθεί. Έπομένως, άν θεωρείται ότι ή ενέργεια, ο δυναμισμός και ή νομιμοποίηση του σοσιαλισμού πηγάζει μόνο από αυτές τις συνθήκες, δεδομένου ότι ο καπιταλισμός, από τό τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και μετά, φαίνεται – παρά τις περιοδικές έντονες κρίσεις που περνά – νά έχει καταφέρει νά εξασφαλίσει στους εργαζόμενους, στις κατώτερες τάξεις, μία αυξανόμενη ευημερία, δεδομένου ακόμα ότι αυτή ή τάση δείχνει νά μπορεί νά συνεχιστεί, τότε αυτό σημαίνει ότι στο κέντρο αυτού του συστήματος, στις μητροπόλεις του, οι δυνατότητες και δυναμικές, ή νομιμοποίηση της επανάστασης και του σοσιαλισμού άναίρουνται ή έχουν άναίρεθεί.

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ, σης όποιας την οικοδόμηση ο Μάρξ επέδρασε καθοριστικά, δημιουργήθηκε ταυτόχρονα μέ έκδοχές του παραδοσιακού ρεύματος ισότητας που προσαρμόστηκαν στη βιομηχανική εξέλιξη και που έστίαζαν σέ φόρμουλες και συστήματα τά όποια θά εξασφάλιζαν τη δίκαιη κατανομή (την ισότητα της κατανομής). Έτσι, ή σύγχρονη σοσιαλιστική σκέψη προσπάθησε από τη μία νά αναπτύξει αυτά τά ρεύματα κατευθύνοντάς τα προς μία αντίληψη που αναζητεί την πηγή του προβλήματος και της λύσης του όχι στο σύστημα της κατανομής, αλλά στον τρόπο/σύστημα της παραγωγής, ενώ από την άλλη διεξήγαγε σκληρές πολεμικές έναντίον ρευμάτων που – όπως ο Προυντόν – είχαν μπλοκαριστεί (άκινητοποιηθεί) στο ζήτημα της ίσης κατανομής (στην ισότητα της κατανομής).

Όπως ήδη σημειώθηκε, ο έντοπισμός του προβλήματος στην κατανομή (στο σύστημα κατανομής) συμπιέει μέ τις τάσεις ικανοποίησης των φυσικών αναγκών

καί όρμών τών ανθρώπων, ιδιαίτερα τών κατώτερων τάξεων, τών εργατῶν-εργαζομένων. Ὡστόσο, ἡ προσέγγιση πού στρέφεται στόν τρόπο παραγωγῆς, στήν παραγωγή, συμπίπτει μέ τά χαρακτηριστικά πού κάνουν τόν άνθρωπο (τόν άνθρωπο ἐν γένει καί τούς ανθρώπους τών προαναφερόμενων ομάδων) *άνθρωπο*, ἕνα ιδιαίτερο καί μοναδικό εἶδος ὑπαρξῆς, καθώς καί μέ τή δυνατότητα, τήν ικανοποίηση, τήν ὑλοποίηση τών ἐποικοδομητικῶν, δημιουργικῶν ικανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή μέ τήν «πράξη», τήν προμελετημένη ἐνέργεια πού ὁ Μάρξ τόσο πολύ τόνησε.

Ἄν καί τονίσαμε ὅτι ὡς τά χρόνια πού ἀκολούθησαν τήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση ἦταν γενικά ἐγκυρη στό παγκόσμιο σοσιαλιστικό κίνημα/κινήματα μία προσέγγιση πού στηριζόταν στήν πραγματοποίηση τῆς ἐπανάστασης καί τοῦ σοσιαλισμοῦ στίς κοινωνίες τοῦ ὄριμου καπιταλισμοῦ, ὥστόσο δέν θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι αὐτή ἡ προσέγγιση μπῆκε σέ ἐφαρμογή σύμφωνα μέ τήν προοπτική καί τήν ἀντίληψη πού μόλις ἀναλύσαμε. Ὑπῆρξε, ἀκόμα, μία ἄλλη κίνηση ἡ ὁποία κατέκρινε μέ ὀργή τήν ἄποψη πού ταύτιζε τήν ἰσότητα κατανομῆς (δίκαιη κατανομή) μέ τόν σοσιαλισμό: τό πρόγραμμα πού ἐγίνε δεκτό στή Gotha τῆς Γερμανίας – κατά τή δεκαετία τοῦ 1880, ἡ Γερμανία ἦταν ἡ χώρα μέ τό πιό ἰσχυρό ἐργατικό-σοσιαλιστικό κίνημα, μία ἀπό τίς χῶρες ὅπου πρωτίστως ἀναμενόταν ἡ «ἐπανάσταση». Καί γιά αὐτή τήν κίνηση, στήν ὁποία ἐπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο προσωπικότητες ὅπως ὁ Μπέμπελ καί ὁ Λίμπνεχτ, σύντροφοι τοῦ Μάρξ γιά χρόνια (μᾶλλον ὁ Μάρξ εἶπε «ἐγώ δέν εἶμαι μαρξιστής» ἔχοντας κατά νοῦ αὐτούς τούς μαρξιστές συντρόφους του), δέν θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι κατ'ἀφερέντως νά ἐπεξεργαστεῖ καί νά ἀναπτύξει ἐπαρκῶς αὐτό στό ὁποῖο στόχευε ὁ Μάρξ. Στό ἔργο τοῦ Μάρξ ὑπάρχουν πολλά θεμελιώδη σημεῖα, ἐπιχειρήματα καί ἐνδείξεις τῆς δικῆς του προσέγγισης. Ἀκόμα περιμένουμε νά ἀνακαλυφθοῦν καί νά ἀναπτυχθοῦν, στά πλαίσια τοῦ σημερινοῦ πολύ πιό ὄριμου καπιταλισμοῦ, αὐτά τά «συστατικά», πού σημειώθηκαν μέ μία εὐφυή διαίσθηση, ἡ ὁποία προκαλεῖ τόν θανατισμό ἀκόμα καί στή σημερινή ἀνάγνωσή τους.

Ἄς μὴν ἀδικήσουμε ἀρκετές πρωτοβουλίες, ἀναζητήσεις καί προσπάθειες πού ἔμειναν περιθωριακές ἢ σπρώχθηκαν στό περιθώριο, ἀλλά μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ἡ προοπτική τῆς ἐπανάστασης στίς κοινωνίες τοῦ ὄριμου καπιταλισμοῦ, θεωρούμενη στό σύνολό της, εἶναι τό πιό παρθένο πεδίο, αὐτό πού ἔχει προσεγγιστεῖ, πού ἔχει δοκιμαστεῖ λιγότερο, στήν ἱστορία τοῦ συνόλου τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος.

Δέν εἶναι δυνατόν οὔτε νά φανταζόμαστε πιά ὅτι αὐτή ἡ παραδοσιακή [ἐξισωτική] ἀντίληψη (δῆθεν «ἐπιστημονικός σοσιαλισμός»), πού κυριαρχοῦσε καί ἐξακολουθεῖ νά κυριαρχεῖ στό σοσιαλιστικό κίνημα, θά ἀναμετρηθεῖ μέ τή σκοτεινή ὑπαρξή της ἡ ὁποία τρέφεται ἀπό τίς προκαταλήψεις της, τά ἀδιέξοδά της, τίς ιδέες ἡγεμονίας καί κυρίως ἀπό τήν ἰδεολογία τοῦ

καπιταλισμοῦ – τόν οἰκονομισμό – ἢ ὅτι θά πολεμήσει ἀπευθείας τόν καπιταλισμό στά πιό ἰσχυρά του προπύργια. Εἶναι ἀναγκασμένη νά ἀποφεύγει ὄχι μόνο μία τέτοια ἀναμέτρηση, ἀλλά – ἐξαιτίας τῆς ἀδιέξοδης λογικῆς της, πού ἤδη ἀναφέραμε – ἀκόμα καί τήν ἀπευθείας ἐπαφή μέ τίς συνθήκες τοῦ ὄριμου καπιταλισμοῦ.

Γι' αὐτό τόν λόγο εἶναι ἀπολύτως κατανοητή ἡ στάση διαφόρων εἰδῶν «ἐπιστημονικῶς σοσιαλιστῶν», οἱ ὁποῖοι, καθώς διακρίνεται ἡ πιθανότητα συμμετοχῆς τῆς Τουρκίας στήν ΕΕ, λένε – αὐτομάτως – ὄχι. Ἀφοῦ ἡ Τουρκία δέν πρέπει νά ἐνσωματωθεῖ στό πλαίσιο τοῦ καπιταλισμοῦ τῆς ΕΕ, πού εἶναι τουλάχιστον ρυθμισμένος! Ἔτσι, οἱ ἀνεμοὶ τῆς ὀργῆς, τῆς ἀπαισιοδοξίας καί τῆς ἀπελπισίας τῶν ἀνθρώπων, πού ἔχουν ἀπαυδῆσει ἀπό τό πολιτικό σύστημα, ἀπό τό ἐξουθενωμένο καί ἀλαζονικό κράτος τοῦ ὁποῖου ἡ οἰκονομία πηγαίνει ἀπό κρίση σέ κρίση, ἀπό αὐτόν τό ρακένδυτο καπιταλισμό, θά μπορούν νά πνέουν στά πανιά τῆς βάρκας τους μέ τά ραγιαμένα κατάρτια. Οἱ «ἐπιστημονικῶς σοσιαλιστές» εἶναι ἀναγκασμένοι, ἐλλεῖψει ἄλλης διεξόδου, νά φέρονται ἔτσι, ἀκόμα κι ἂν πρέπει νά ἀντιπαρέρχονται μέ χρεοκοπημένες ἀπαντήσεις τό ἐρώτημα: γιατί αὐτοὶ οἱ ἀνεμοὶ, σέ χῶρες ὅπως ἡ Τουρκία, φουσκώνουν περισσότερο τά πανιά τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καί τοῦ φασιστικοῦ ἐθνικισμοῦ παρά τά δικά τους πανιά;

Ἡ ΤΟΥΡΚΙΑ, χωρίς τή συμμετοχή τῶν σοσιαλιστῶν, αὐτή τήν ἐποχή ἢ θά μπεῖ στήν ΕΕ ἢ θά περιμένει σ' ἕνα «καθαρτήριο» ἢ δέν θά μπεῖ. Ἡ ΕΕ μπορεῖ καί νά εἶναι ἕνα ἱμπεριαλιστικό σχέδιο, ἀλλά μπορεῖ νά εἶναι κι ἕνα ἱστορικό πείραμα, ἕνα ἐγχείρημα μέ ἀνοιχτές προοπτικές πού διαμορφώνεται μεταξύ ἄλλων καί μέ τούς ἀγῶνες πού διεξάγουν σ' αὐτές τίς κοινωνίες κινήματα, ὀργανώσεις καί ἄνθρωποι, ἂν μὴ τί ἄλλο εὐαίσθητοι στίς ἀνθρώπινες, οἰκουμενικές ἀξίες.

Ἄν θά δημιουργηθεῖ στήν Τουρκία ἕνα σοσιαλιστικό κίνημα ἄξιο τοῦ ὀνόματος καί τῆς ιδιότητάς του, ἀποφασισμένο νά ἀναγνωρίσει αὐτές τίς ἀλήθειες, καμία ἀπό τίς παραπάνω διαπιστώσεις δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀπόφαση πού θά πάρει τό σοσιαλιστικό κίνημα σ' αὐτή τή χρονική στιγμή. Αὐτό τό κίνημα ἢ πρέπει νά προετοιμαστεῖ γιά τήν ἐμπειρία τῆς ἀντιμετώπισης τῶν ἄγριων κυμάτων τοῦ ὄριμου καπιταλισμοῦ, μία ἐμπειρία στήν ὁποία δέν ἔχει ἀκόμα δοκιμαστεῖ, ἢ εἶναι ἕνα τίποτα.

ΗΜΕΡΕΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΝΗΣΙΑΣ

του Άντυπα Καρίπογλου*

ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΤΙΓΜΗ ΠΟΥ ΓΙΝΕΤΑΙ όλο και πιο εμφανές τό αδιέξοδο στό οποίο έχουμε περιέλθει έξ αίτίας τής πολιτικής μας άπέναντι στό άκατονόμαστο κράτος βορείως τών συνόρων μας, οι άποκλειστικοί άντιπρόσωποι του πατριωτισμού και πρωταγωνιστές του γιαλαντζί μακεδονικού άγώνα βρήκαν νέο πεδίο δόξης λαμπρό για νά προβάλουν τίς «έθνικώς υγιείς» θέσεις τους. Νέα μειοδοσία λοιπόν ή αντίδραση κατά τής νομοθετικής μετονομασίας τής Μικρασιατικής Καταστροφής σέ «γενοκτονία τών Έλλήνων τής Μικράς Ασίας από τό Τουρκικό Κράτος». Για σχεδόν όγδόντα χρόνια, ή τραγική τύχη του έλληνισμού τής Μικράς Ασίας είχε καταχωρηθεί στή μνήμη όλων μας ως καταστροφή. Κανείς δέν διανοήθηκε νά άμφισβητήσει τά όσα τερατώδη προηγήθηκαν και άκολούθησαν τήν έξοδο έκατοντάδων χιλιάδων Έλλήνων, κανείς δέν σκέφθηκε νά παραγράψει τίς τουρκικές θηριωδίες, τούς φόνους, τούς διασμούς, τίς διώξεις. Κανείς όμως δέν είχε σκεφθεί επίσης νά διαγράψει τίς δικές μας ευθύνες για τήν τραγωδία. Η λέξη καταστροφή άλλωστε, λέξη πού δέν επιβλήθηκε από καμιά «έπίσημη» ιστοριογραφία, ούτε βέβαια καθιερώθηκε μέ νόμο, δείχνει άκριβώς αυτό: ότι για τά όσα υπέστησαν οι Έλληνες τής Μικράς Ασίας, υπάρχουν ένοχοι έγκλημάτων και στίς δυό πλευρές του Αιγαίου. Σήμερα κάποιοι έπιχειρούν νά ξαναγράψουν τήν ιστορία, άντικαθιστώντας τή λέξη πού τό συλλογικό ύποσυνειδητο επέλεξε ως καταλληλότερη, μέ έναν νομικό καθαρά όρο πού υποδηλώνει σαφώς ότι για τόν ξεριζωμό του έλληνισμού τής Μικράς Ασίας ευθύνονται άποκλειστικά οι βάρβαροι, οι έχθροί, οι άλλοι. Πάντα οι άλλοι.

* Τό ως άνω άρθρο του Άντυπα Καρίπογλου δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στον δικτυακό τόπο του Κόμματος τών Φιλελευθέρων, www.liberals.gr

Α. Τό έγκλημα τής γενοκτονίας

Ο ΟΡΟΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑΣ ΟΡΟΣ άμγως νομικός. Δέν θά τόν βρείτε σέ κανένα λεξικό, καμιάς γλώσσας, πριν από τό 1944-48. Η λέξη δέν υπήρχε καν. Έπινοήθηκε για νά περιγράψει τή φρίκη του ολοκαυτώματος από τούς ναζί, για νά τυποποιήσει ένα συγκεκριμένο έγκλημα κατά τής ανθρωπότητας. Η τυποποίηση αυτή είναι έξαιρετικά αυστηρή και περιορισμένη. Σύμφωνα μέ τήν από 9.12.1948 Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τήν πρόληψη και τήν καταστολή του εγκλήματος τής γενοκτονίας, πού κυρώθηκε από τή χώ-

ρα μας μέ τό ν.δ. 3091/1954,¹ γενοκτονία εἶναι: α) ὁ φόνος τῶν μελῶν μιᾶς ἐθνικῆς, ἐθνολογικῆς, φυλετικῆς ἢ θρησκευτικῆς ομάδας, β) ἡ σοβαρή βλάβη τῆς σωματικῆς ἢ διανοητικῆς ἀκεραιότητάς τους, γ) ἡ ἀπό πρόθεση ὑποβολή τῆς ομάδας σέ συνθήκες διαβίωσης οἱ ὁποῖες μποροῦν νά ἐπιφέρουν τήν πλήρη ἢ μερικὴ σωματικὴ καταστροφή της, δ) ἡ λήψη μέτρων πού ἀποβλέπουν στήν παρεμπόδιση τῶν γεννήσεων στοὺς κόλπους αὐτῆς τῆς ομάδας καί ε) ἡ ἀναγκαστικὴ μεταφορά παιδιῶν μιᾶς τέτοιας ομάδας σέ ἄλλη, ὅταν καί μόνο ὅταν οἱ πράξεις αὐτές ἔχουν ὡς πρόθεση τὴν μερικὴ ἢ ὀλική καταστροφή τῆς ομάδας αὐτῆς.²

Τό σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νά ἐξηγηθεῖ, διότι πολλοὶ (καί νομικοὶ) ὑποπίπτουν στό σφάλμα νά θεωροῦν ὅτι κάποια ἀπὸ τίς παραπάνω περιοριστικὰ ἀναφερόμενες πράξεις ἀποτελεῖ γενοκτονία ἂν γίνεται ἀπὸ πρόθεση. Ἡ Σύμβαση δέν ὀρίζει ἔτσι. Δέν ἀρκεῖ ὁ φόνος π.χ. τῶν μελῶν μιᾶς ομάδας νά γίνει ἀπὸ πρόθεση. Ἡ πρόθεση πρέπει νά εἶναι ἡ ἐξόντωση τῆς ομάδας. Ἡ γενοκτονία εἶναι ἐγκλημα πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν σκοπὸ του. Γιὰ νά γίνει κατανοητὴ ἡ διαφορὰ ἀπὸ μὴ νομικὸ θά χρησιμοποιήσω ἓνα παράδειγμα: ἂν κάποιος δολοφονήσει κάποιον γιὰ νά τὸν κληρονομήσει, ἀσφαλῶς διαπράττει ἀνθρωποκτονία ἀπὸ πρόθεση. Σκοπὸς του ὅμως δέν εἶναι ἀπλῶς νά δολοφονήσει, σκοπὸς του εἶναι νά κληρονομήσει. Τό ἀντίστοιχο τῆς γενοκτονίας θά ἦταν μιά δολοφονία πού γίνεται ἀποκλειστικά γιὰ νά δολοφονηθεῖ ὁ ἄλλος, ἐπειδὴ εἶναι αὐτὸς πού εἶναι. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἰδιαίτερη ἀπαξία τῆς γενοκτονίας, ἡ ὁποία δίκαια χαρακτηρίστηκε ὡς τὸ κατεξοχὴν ἐγκλημα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητας.³ Οἱ πράξεις πού ὀρίζονται στήν σύμβαση, ὅταν γίνονται ἀπὸ πρόθεση (ἄλλωστε ἐξ ἀμελείας δέν θά μπορούσαν νά γίνουν) δέν συνιστοῦν γενοκτονία, ἂν ὁ σκοπὸς ἦταν ἄλλος, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἀντίποινα, ἐκδίκηση, τρομοκράτηση, ἐκκαθάριση περιοχῶν. Βεβαίως, ὅλες αὐτές οἱ πράξεις συνιστοῦν ἐγκλήματα πολέμου ἢ/καί ἐγκλήματα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητας. Δέν συνιστοῦν ὅμως ἀναγκαῖα «γενοκτονία». Γι' αὐτὸ τυποποιήθηκε ξεχωριστὰ τὸ ἐγκλημα τῆς γενοκτονίας. Διότι εἶναι ἐγκλημα πολιτικὸ μέ ρατσιστικὸ ὑπόβαθρο, ἐγκλημα πού ἀρνεῖται τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἐθνικῆς ἢ θρησκευτικῆς ομάδας.⁴ Κατ' ἀρχὴν λοιπὸν πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ 1948, μόνο καταχρηστικὴ ἀναφορά μπορεῖ νά γίνει σέ ἰδιαίτερο ἐγκλημα γενοκτονίας, ἀφοῦ ὁ ποινικὸς κανόνας ποτέ δέν ἔχει ἀναδρομικὴ ἰσχὺ. Ἀκόμη καί οἱ ναζὶ ἐγκληματίες πολέμου, ὑπαίτιοι τῆς ἐξόντωσης τῶν Ἑβραίων πού δικάστηκαν καί καταδικάστηκαν, δέν καταδικάστηκαν γιὰ «γενοκτονία», ἀλλὰ γιὰ «ἐγκλημα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητας» προβλεπόμενο στό ἄρθρο 6 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῶν Διεθνῶν Στρατιωτικῶν Δικαστηρίων τῆς Νυρεμβέργης καί τοῦ Τόκιο. Ὅμως, ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται καί γιὰ περιπτώσεις πρὸ τοῦ 1948, διότι ἀκριβῶς τὸ ἐγκλημα τυποποιήθηκε ἔχοντας ὑπόψη τίς περιπτώσεις αὐτές καί

κυρίως τὴν περίπτωσι τῶν Ἀρμενίων καί τῶν Ἑβραίων.⁶ Κρίσιμο ἐπίσης θέμα εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ ὑπαίτιου ἢ τῶν ὑπαίτιων μιᾶς γενοκτονίας. Ἀπὸ τὴν Σύμβαση προκύπτει σαφῶς ὅτι ἡ ὑποκειμενικὴ ποινικὴ εὐθύνη γιὰ τὸ ἐγκλημα τῆς γενοκτονίας ἀνήκει σέ ἄτομα⁷ καί ὄχι σέ κράτη.⁸ Ἐνοχος γενοκτονίας δέν μπορεῖ νά εἶναι τὸ κράτος, ἀλλὰ τὰ φυσικὰ πρόσωπα, ἔστω καί ἂν αὐτὰ ἐνεργοῦσαν μέ τὴν ιδιότητα τοῦ κρατικοῦ ὄργάνου.

Β. Οἱ διωγμοὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΜΙΑ ΑΜΦΙΒΟΛΙΑ ὅτι στό διάστημα 1914-1922 (στό ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ ν. 2645/1998), οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπέστησαν διωγμούς καί ὅτι οἱ πράξεις ἐναντίον τους (φόνοι, ἐκτοπίσεις ὑπὸ συνθήκες πού ὀδήγησαν πολλές φορές σέ φυσικὴ ἐξόντωση τῶν ἐκτοπιζομένων) ἐμπίπτουν στίς περιπτώσεις α καί γ τοῦ ἄρθρου 2 τῆς Σύμβασης γιὰ τὴν Πρόληψη καί τὴν Καταστολή τῆς Γενοκτονίας. Ὅπως ὅμως ἐκτέθηκε παραπάνω, γιὰ νά χαρακτηριστοῦν οἱ διωγμοὶ αὐτοὶ «γενοκτονία» πρέπει νά ἀποδειχθεῖ ὅτι ἐγίναν μέ σκοπὸ τὴν ἐξόντωση τῶν μελῶν τῆς ἐθνικῆς ομάδας τῶν Ἑλλήνων καί ὄχι γιὰ ἄλλους λόγους. Ἄν τὰ κίνητρα ἦταν ἄλλα, τότε ἔχουμε βεβαίως ἐγκλήματα, ἀλλὰ ὄχι γενοκτονία. Ἡ βιβλιογραφία (διεθνῆς καί ἐλληνικὴ) πού ἀναφέρεται στήν περίοδο εἶναι τεράστια, ἐνῶ καί τὸ σύνολο τῶν πηγῶν εἶναι δημοσιευμένο. Ἐπιλέγω ὅμως νά ἀναφερθῶ μόνο σέ κείμενα ὑπεράνω πάσης ὑποψίας, ἔτσι ὥστε νά μὴν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα τὴν ὁποία κατὰ κόρον χρησιμοποιοῦν οἱ «ὕγιως σκεπτόμενοι» συμπατριῶτες μας, δηλαδή τῆς συκοφάντησης ὁποιοῦδήποτε δέν συμφωνεῖ μέ τὴν «ἐπίσημη» ἱστορία ὡς ἀνθέλληνα καί πρῶτορα, ἀκόμη καί ὅταν αὐτὸς παρουσιάζει τεκμηριωμένες θέσεις.

Στὴν ἀποδεκτὴ λοιπὸν (καί οὐσιαστικὰ «κρατικὴ»)

1. ΦΕΚ Α' 250.

2. Ἄρθρο 2 τῆς Σύμβασης.

3. E. Zoller: La définition des crimes contre l' humanité, Journal du Droit International, 1993 p. 549.

4. Ἰδ. Lemkin: Le crime de génocide, Revue du Droit International (Sottile) 1946.

5. Ὅποτε καί γιὰ πρώτη φορά παρουσιάζεται ὁ ὅρος «ἐγκλημα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητας» στήν κοινὴ Ἀγγλο-ρωσσικὴ Διακήρυξη τῆς 28.3.1915.

6. Ἰδ. H. Fein: Genocide Watch, New Haven, 1992.

7. Ἄρθρα 4-6 τῆς Σύμβασης.

8. Ἰδ. ἐκτενῶς Π. Παπαδάτος: Τὸ ἐγκλημα τῆς γενοκτονίας, Ἐφημερίς τῶν Ἑλλήνων Νομικῶν, τ. ΚΓ' 1956, σσ. 133-140, 345-350.

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους,⁹ ὑπάρχει ἐκτενής ἀναφορά στους διωγμούς τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τό χρονικό σημεῖο ἐναρξῆς τῶν διωγμῶν τοποθετεῖται τόν Μάιο τοῦ 1914, ὅποτε ἐκκενώθηκε ἡ περιοχή ἀπέναντι ἀπό τά ἐπίμαχα ἑλληνικά νησιά τοῦ Αἰγαίου, προκειμένου νά ἐγκατασταθοῦν Τούρκοι πρόσφυγες ἀπό τά ἐδάφη πού ἔχασε ἡ Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία στους Βαλκανικούς Πολέμους, ἀλλά καί γιά στρατιωτικούς λόγους. Ἡ ἐκκένωση ἐγινε μέ τήν ἐπιμονή καί τήν καθοδήγηση τοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ Λίμαν φόν Σάντερς, ὁ ὁποῖος ἀπό τό 1913 εἶχε ἀναλάβει στρατιωτικός διοικητής τῆς περιοχῆς, στήν πλαισία τῆς συμμαχίας τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μέ τίς Κεντρικές Δυνάμεις κατά τόν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μάλιστα, πρῖν ἀπό τίς μαζικές ἐκτοπίσεις εἶχε ἀναληφθεῖ ἐνορχηστρωμένη ἐκστρατεία ὡστε τό ἑλληνικό στοιχεῖο τῶν περιοχῶν αὐτῶν νά ἐξαναγκαστεῖ σέ ἐκούσια μετανάστευση. Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ἀστικοί πληθυσμοί (Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη) δέν διώχθηκαν, ἐνῶ συμφωνήθηκε κατ' ἀρχήν μέ τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση μερική ἀνταλλαγή πληθυσμῶν καί συστήθηκε Μικτή Ἑλληνοτουρκική Ἐπιτροπή γιά τήν ρύθμιση τοῦ θέματος τῶν περιουσιῶν. Οἱ διωγμοί ἐπεκτάθηκαν μετά τήν συμμαχική ἐκστρατεία στήν Δαρδανέλια. Τούς διωγμούς αὐτούς οἱ συγγραφεῖς τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀποδίδουν σέ προσπάθεια ἀλλοίωσης τῆς ἐθνολογικῆς σύστασης τοῦ Μικρασιατικοῦ πληθυσμοῦ, παρά σέ ἀντίποινα (καί θεαίως καθόλου σέ πρόθεση ἐξόντωσης τῆς ἐθνικῆς ομάδας), ἐνῶ τοῦς συνδέουν μέ τήν διπλωματική δραστηριότητα πού εἶχε ἀναπτύξει κυρίως ἡ Μεγάλη Βρετανία ὑποσχόμενη μικρασιατικά ἐδάφη στήν Ἑλλάδα προκειμένου νά βγεῖ στόν πόλεμο στό πλευρό τῆς Ἀντάντ. Στόν Πόντο, ὅπου ρωσικά στρατεύματα ἀπειλοῦσαν ὀθωμανικά ἐδάφη, οἱ διωγμοί ὑπῆρξαν ιδιαίτερα βίαιοι. Ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα συνηγοροῦν στό συμπέρασμα ὅτι σκοπός τῶν διωγμῶν αὐτῶν *συνολικά* δέν ὑπῆρξε ἡ φυσική ἢ βιολογική ἐξόντωση τῆς ομάδας, ἀλλά ἡ ἐπίλυση τοῦ μειονοτικοῦ προβλήματος καί ἡ πρόληψη τῆς δημιουργίας ἐνός ἐσωτερικοῦ μετώπου τήν στιγμή κατὰ τήν ὁποία τό ἔδαφος τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κινδύνευε ἀπό πολλές πλευρές. Στήν διάρκεια τῆς περιόδου αὐτῆς (1914-1918) συνέβησαν πολλές ἐπιβεβαιωμένες σφαγές καί θάνατοι χιλιάδων ἀνθρώπων λόγω τῶν συνθηκῶν στίς ὁποῖες ὑποβλήθηκαν κατά τίς μετακινήσεις τους, ἐνῶ ἐπίσης σημειώθηκαν πολλές πράξεις ἀντεκδίκησης εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων, διότι δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι ἡ ἑλληνοτουρκική σύγκρουση ἦταν πολύ πρόσφατη καί στήν Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία κατέφευγαν πρόσφυγες τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων. Ἐγκλήματα γενοκτονίας ὅμως μόνο κάποιες ἀπό αὐτές τίς πράξεις (καί τοῦτο μόνο ὑπό παραδοχές ἀκόμη ἀναπόδεικτες, ἀλλά τουλάχιστον πιθανές) θά μπορούσαν νά χαρακτηριστοῦν, ὅπως αὐτές τῶν μαζικῶν ἐξοριῶν τῶν ἀνδρῶν ἀπό 16-40 ἐτῶν στόν

Πόντο μέ τήν ταυτόχρονη ἐκτόπιση ὅλων τῶν γυναικόπαιδων ὑπό συνθήκες πού ὀδηγοῦσαν πράγματι καί ἀποσκοποῦσαν πιθανῶς στή φυσική ἀλλά καί βιολογική ἐξόντωση τῆς ομάδας. Ὅτι οἱ διωγμοί ἀπέβλεπαν στήν ἀντιμετώπιση μειονοτικῶν προβλημάτων παρά σέ κάτι ἄλλο ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τόν (ἐπίσης ὑπεράνω πάσης ὑποψίας ἐπὶ ἐσχάτη προδοσία) Σπ. Μαρκεζίνη,¹⁰ ὁ ὁποῖος σωστά ἀποδίδει μεγάλη σημασία στήν ἐπιρροή πού εἶχε τό δόγμα τῶν ἐθνοτήτων καί ἡ αὐτοδιάθεση στή διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς τῶν Τούρκων, ἀφοῦ ἐν ὄψει καί τῶν διακηρύξεων κυρίως τοῦ Ἀμερικανοῦ Προέδρου Οὐίλσον, ἡ φυσική παρουσία ἐθνικῶν ομάδων στήν ἐδάφη τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας θεμελίωνε ἐδαφικές διεκδικήσεις εἰς βάρος τῆς.

Μετά τήν περίοδο αὐτή καί τήν ἦττα τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων, ἐπακολούθησε ἡ κατοχή τμήματος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπό τόν Ἑλληνικό Στρατό. Στήν ἑλληνική ἱστοριογραφία συστηματικά ἀποσιωπᾶται ἡ ἐπονεϊδιστή δράση τοῦ τήν περίοδο αὐτή. Καί ὅμως οἱ πηγές εἶναι ἀδιάψευστες. Μέ τήν ἀπόβαση τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν σημειώθηκαν ἐκτροπα εἰς βάρος αἰχμαλώτων πολέμων καί ἀμαχου τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, τέτοιας ἐκτασης πού ἀνάγκασαν τόν Ἐλευθέριο Βενιζέλο νά παρέμβει μέ ἐπεῖγον τηλεγράφημά του τῆς 23.6/6.7.1919 πρὸς τόν ἀρχιστράτηγο Λεωνίδα Παρασκευόπουλο. Στό τηλεγράφημα αὐτό χαρακτηρίζει ἀτίμωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ τά ἐκτροπα, ζητᾷ τήν παραδειγματική τιμωρία τῶν ἐνόχων (τελικά ἐκτελέστηκαν εἰς τῶν καί πολίτες ἀπό στρατοδικεῖο πού ἐπιλήφθηκε) καί προειδοποιεῖ ὅτι ἡ συμπεριφορά τοῦ στρατοῦ κατοχῆς (sic) θέτει σέ κίνδυνο ὅλα τά κέρδη πού μέ τόσο κόπο ἐπιτεύχθηκαν. Λίγες μόνο ἐβδομάδες μετά τήν κατάληψη τῆς Σμύρνης, ἡ δράση τοῦ στρατοῦ μας προκάλεσε τήν σύσταση Διασυμμαχικῆς Ἀνακριτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία κατέληξε σέ εἰς βάρος μας πόρισμα.¹¹

Ἰδιαίτερα ὅμως μετά τήν ἀνάληψη τοῦ τυχοδιωκτικοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου στήν ἐνδόθερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τά ἐγκλήματα πολέμου πού διέπραξε ὁ Ἑλληνικός Στρατός κορυφώθηκαν. Γιά νά προλάβω τοῦς ἀφροῦς πού θά βγάλουν ὀρισμένοι καί μόνο στό ἄκουσμα τέτοιας κατηγορίας ἐναντίον τοῦ ἐνδόξου ἑλληνικοῦ στρατοῦ, παραπέμπω κατευθείαν στήν ἐπίσημη πολεμική ἱστορία τῆς Ἑλλάδας:¹² ὁ ἀντιστράτηγος Σπυ-

9. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, τ. ΙΕ΄.

10. Σπύρος Μαρκεζίνης: *Πολιτική ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*, τ. Δ΄.

11. Ἰδ. Documents on British Foreign Policy (1919-1939), First ser., vol. II, pp. 237-258, London, F.O.

12. Ἱστορία τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ: *Ἡ Ἐκστρατεία εἰς τήν Μικράν Ἀσίαν 1919-1922*, τ. Η΄, ἔκδοση ΓΕΣ.

Γ. Ό ν. 2645/1998

ρίδωνος, σέ έκθεσή του δηλώνει ότι ή συμπεριφορά των Έλλήνων στρατιωτών ήταν τέτοιας «άποκρουστικότητας» ώστε άδυνατεί νά περιγράψει τίς σκηνές και έκτιμά ότι στίς τάξεις του Έλληνικού Στρατού περιελήφθησαν «όντα άνθρωπινα στερούμενα ανθρώπινης συνειδήσεως».¹³ Ό άντιστράτηγος Μπουλαλάς άναφέρει ότι οι στρατιώτες μας ύποχωροΰσαν «λεηλατούντες και πυρπολοΰντες χωρία, μή φεισθέντες δέ οΰτε τής ιστορικής πόλεως Φιλαδελφείας»,¹⁴ ένώ ό τότε συνταγματάρχης Παναγάκος μαρτυρά ότι οι στρατιώτες «πυρπολοΰντες οικίας, άνέμενον εις τήν έξώθυρα τούς ένοίκους και άφ' οΰ τούς έλήστευον, τούς έφόνευον άνευ οικτου».¹⁵ Βιασμούς, λεηλασίες, βασανιστήρια, άπάνθρωπους φόνους και συστηματικές πυρπολήσεις και δηώσεις δεκάδων τούρκικων χωριών από έλληνικής πλευράς βεβαιώνουν Έλληνες στρατιώτες, πού μιλοΰν για «θυσία εις τόν Θεόν Μολώχ», «άποθηρίωση» και «άποχαλίνωση κτηνωδών ένστίκτων».¹⁶ Όταν ό Έλληνικός Στρατός άποχώρησε ποικιλότροπα άτμασμένος από τήν Μικρά Άσία, «άφήνοντας στόν ντόπιο πληθυσμό άναμνήσεις σκληρής κατοχής»,¹⁷ παρέδωσε ταυτόχρονα τό έλληνικό στοιχείο τής Μικράς Άσίας στήν έκδικητική μαρία των Τούρκων. Πολλοί θά πούν ότι ή θηριωδία πού έπακολούθησε ήταν πολλαπλάσια και μπορεί κανείς νά συμφωνήσει χωρίς πρόβλημα γι' αυτό. Όποια όμως και όση και άν ήταν αυτή ή θηριωδία, δέν μπορεί νά έξηγηθεί άν θέλουμε νά άγνοοΰμε τά όσα προηγήθηκαν.

Τό όριστικό τέλος τής παρουσίας του Έλληνισμού στή Μικρά Άσία ήλθε μέ τήν ύποχρεωτική άνταλλαγή των πληθυσμών. Μέτρο άπάνθρωπο, τραγωδία, είναι όμως άστέιο νά χρησιμοποιείται ως έπιχείρημα για τή θεμελίωση του έγκλήματος τής γενοκτονίας. Ό ξεριζωμός των Έλλήνων τής Μικράς Άσίας, στό μέτρο πού έγινε μέ τίς ρυθμίσεις του Πρωτοκόλλου για τήν Ύποχρεωτική Άνταλλαγή Έλληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών, δέν είναι δυνατόν νά έντάσσεται σέ παρόμοιο προβληματισμό.

Αυτά έχοντας ύπόψη οι έρευνητές του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών Σταΰρος Άνεστίδης, Ματούλα Κουρουπού και Ίωάννα Πετροπούλου, δήλωσαν για τό επίμαχο θέμα ότι τιμώντας τήν μνήμη των θυμάτων τής Μικρασιατικής καταστροφής δέν θεωροΰν ότι μπορεί νά γίνει χρήση του όρου «γενοκτονία» σέ επιστημονικό επίπεδο.¹⁸ Μέ βάση αυτά τά ιστορικά δεδομένα διακεκριμένοι επιστήμονες, όπως ό Άλ. Ήρακλείδης¹⁹ και ό καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου του πανεπιστημίου Άθηνών Άντώνης Μπρεδήμας²⁰ τάσσονται κατά τής χρήσης του όρου γενοκτονία από τόν ν. 2645/1998. Αυτά γνωρίζοντας οι ίδιοι οι πρόσφυγες μιλοΰν επί τόσες δεκαετίες για καταστροφή. Γιατί ό όρος καταστροφή άνταποκρίνεται πληρέστερα και μέ ακρίβεια στήν τραγωδία του μικρασιατικού έλληνισμού. Κατορθώνει νά περιγράψει τίς ευθύνες των Τούρκων, χωρίς νά παραγνωρίζει τίς δικές μας.

ΕΥΛΟΓΑ ΘΑ ΙΣΧΥΡΙΖΟΤΑΝ ΚΑΠΟΙΟΣ ότι όλα τά παραπάνω δέν αποτελοΰν παρά μία επιστημονική (νομική και ιστορική) κρίση, ότι ό γράφων δέν κατέχει τήν έξ άποκαλύψεως άλήθεια και ότι μία άλλη προσέγγιση θά μπορούσε νά οδηγήσει σέ αντίθετα συμπεράσματα. Άσφαλώς και αυτό είναι σωστό. Η έλευθερία τής έκφρασης γνώμης και τής επιστημονικής έρευνας προστατεύεται από τά άρθρα 14 και 16 του Συντάγματος και ό γράφων δέν διανοήθηκε ότι πρέπει νά άπαγορευθεί ή αντίθετη άποψη. Άλλοι άπαιτοΰν νομοθετική κατοχύρωση των άπόψεών τους. Ποτέ δέν ύποστηρίχθηκε από τούς άντιδρώντες στόν ν. 2645/1998 ότι έρευνητές, συγγραφείς ή ό οποιοσδήποτε πολίτης άπαγορεύεται νά χρησιμοποιεί τόν όρο γενοκτονία. Αυτό πού ύποστηρίζεται είναι ότι ή ιστορία δέν μπορεί νά όριστεί μέ νόμο και κυρίως ότι ό συγκεκριμένος νόμος προκαλεί προβλήματα και άκρωτηριάζει τήν έθνική μνήμη, τήν όποία δήθεν ύπηρετεί, διότι:

1. Έγκλήματα γενοκτονίας πριν από τό 1948 είναι όπως προεκτάθηκε άδύνατο νά αποτελέσουν άντικείμενο ποινικής διαδικασίας. Γι' αυτό οι Άρμένιοι (τους όποιους επικαλοΰνται συστηματικά οι ύποστηρικτές τής νομοθετικής άναγνώρισης τής γενοκτονίας των Έλλήνων τής Μικράς Άσίας) επιδίδονται σέ μία τεράστια έκστρατεία προκειμένου νά άναγνωριστει ιστορικά ότι υπήρξαν θύματα έγκλήματος πού έχει τά χαρακτηριστικά τής γενοκτονίας. Στά κοινοβούλια ή σέ άλλα όργανα πού καταφεύγουν μέ τό αίτημα αυτό, άναπτύσσονται έπιχειρήματα, παρουσιάζονται στοιχεία και τά όργανα αυτά, λειτουργώντας ως οιονει δικαστήρια, προβαίνουν (ή όχι) στήν άναγνώριση του έγκλήματος. Στήν περίπτωση των Έλλήνων τής Μικράς Άσίας καμιά τέτοια διαδικασία δέν άκολουθήθηκε. Η Βουλή δέν εξέτασε μέ άντικειμενικότητα και προσοχή τό σύνολο των δεδομένων, ώστε ή κρίση της (συμφωνεί ή διαφωνεί κανείς μ' αυτή) νά είναι σεβαστή. Άντίθετα, παρασυρόμενη από συγκεκριμένη μερίδα πολιτικών, θεώρησε ως δεδομένο αυτό πού είναι τό ζητούμενο.

13. Ό.π., σ. 253.

14. Ό.π., σ. 355.

15. Ό.π., σ. 697.

16. Ίδ. ένδεικτικά: Ν. Βασιλικός: *Ήμερολόγιο τής Μικρασιατικής Έκστρατείας*, έκδ. Γνώση, Άθήνα 1992 και Χ. Πλησιώτης: *Άναμνήσεις του μετώπου 1920-1921*, έκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Άθήνα 1991.

17. Β. Θεοδωρόπουλος: *Οι Τούρκοι και Έμεις*, έκδ. Φυτράκη, Άθήνα.

18. *Η Αΰγή*, 18.2.2001.

19. *Τά Νέα*, 8.3.2001.

20. «Ήταν ή μικρασιατική καταστροφή γενοκτονία;», *Η Αΰγή*, 18.2.2001.

2. Ἀπό τό παράδειγμα ὅμως τῶν Ἀρμενίων δέν δι-
δαχθήκαμε τίποτε οὔτε ἐπὶ τῆς οὐσίας. Οἱ Ἀρμένιοι,
ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι μιά τέτοια ἀναγνώριση δέν ἔχει
καμιά ἀξία ἂν τὴν ἐξαγγείλουν οἱ ἴδιοι, ἀπευθύνονται
σὲ τρίτους. Τότε μόνο ἡ ἀναγνώριση ἔχει ἠθική ἀξία
καὶ ἐχέγγυα ἀντικειμενικότητας. Πρὶν λοιπὸν νομοθε-
τήσῃ ἡ Ἑλληνικὴ Βουλὴ, ἔπρεπε νὰ ἀναλογιστεῖ ἂν θά
πειστοῦν καὶ οἱ τρίτοι καὶ ἂν εἴμαστε διατεθειμένοι νὰ
ἀναλάβουμε μιά τέτοια διεθνή ἐκστρατεία. Καὶ στοι-
χειώδης πολιτικὴ σφραγισμένη ἐπέβαλε νὰ σκεφθοῦμε
ἂν, ἀκόμη καὶ ἂν ἐμεῖς εἴμαστε πεπεισμένοι ὅτι ὑπῆρξε
πράγματι γενοκτονία, ὑπάρχουν οἱ προϋποθέσεις καὶ
τά στοιχεῖα γιὰ νὰ ἀναγνωριστῇ ἀπὸ τοὺς τρίτους.
Αὐτὸ δέν ἔγινε καὶ ὁ κίνδυνος εἶναι προφανής: νὰ
ἀρνηθοῦν οἱ πάντες νὰ ἀναγνωρίσουν γενοκτονία. Νὰ
παραγραφοῦν ἐμμέσως τὰ ἐγκλήματα εἰς ἄλλους τῶν
Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐπειδὴ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τοὺς
δώσαμε μὴ ἀποδεκτὸ ἀπὸ τοὺς τρίτους χαρακτηρισμό.
Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι οἱ καταγγέλλοντες τὴν «έ-
θνική ὑποχώρηση» θεωροῦν ὅτι ἡ μὴ χρῆση τοῦ ὅρου
γενοκτονία ἀμφισβητεῖ τὶς θυσίες τῶν Ἑλλήνων τῆς
Μικρᾶς Ἀσίας.²¹ Δηλαδή, ἂν δέν ἦταν γενοκτονία, δέν
ἦταν τίποτε. Καὶ ἂν ἐπομένως δέν ἐπιβληθεῖ ὁ ὅρος
«γενοκτονία», τότε δέν ὑπάρχουν ἐγκλήματα. Ἀντι-
λαμβάνονται ἄραγε τί διακυβεύουν οἱ υπερασπιστὲς
τοῦ δόγματος «γενοκτονία ἢ τίποτε»; (Μᾶλλον δέν
τοὺς νοιάζει καὶ θά κάνουν ὅτι κάνουν κάθε φορά πού
θέτουν μαξιμαλιστικούς στόχους τοῦ τύπου «ὄλα ἢ τί-
ποτε». Μόλις εἰσπράξουμε τὸ τίποτε, θά σφουρίξουν
ἀδιάφορα καὶ θά πᾶνε γι' ἄλλα, πρὸ «πατριωτικά».)

3. Ὁ ὁποιοσδήποτε ἔχει δικαίωμα νὰ χαρακτηρίσει
τοὺς διωγμούς τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὡς
γενοκτονία, ἂν ἔτσι νομίζει. Ἡ Βουλὴ ὅμως δέν μπο-
ροῦσε νὰ χαρακτηρίσει μιά πράξη ὡς γενοκτονία χω-
ρὶς νὰ λάβει ὑπόψη τὸν ὅρισμό τῆς γενοκτονίας πού
περιέχεται στὴν Σύμβαση τοῦ Ο.Η.Ε. γιὰ τὴν Πρόλη-
ψη καὶ τὴν Καταστολὴ τῆς Γενοκτονίας καὶ στὸ ν.δ.
3091/1954. Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 28 τοῦ Συντάγμα-
τος ἡ Σύμβαση ὑπερτερεῖ κάθε ἄλλης ἀντίθετης διάτα-
ξης νόμου. Ἐγκυρὰ θά νομοθετοῦσε ἡ Βουλὴ μόνο ἂν
λάμβανε ὑπόψη τὸν νομικὸ ὅρισμό τῆς γενοκτονίας
καὶ ἀποφαινόταν σύμφωνα μ' αὐτόν. Κάτι τέτοιο ὅμως
ἀποδεδειγμένα δέν ἔγινε. Περαιτέρω μάλιστα ἡ Βουλὴ
προχώρησε καὶ στὴν ὑπόδειξη τοῦ ἐνόχου, τοῦ Τουρ-
κικοῦ Κράτους, ἐνῶ σαφῶς σύμφωνα μὲ τὴν Σύμβαση
ἐνοχὸς δέν μπορεῖ νὰ εἶναι Κράτος.²² Ἡ Βουλὴ ἐπο-
μένως μποροῦσε νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀποψή της γιὰ γε-
νοκτονία ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ Κράτος μὲ ἄλλον τρόπο
(ψήφισμα, διακήρυξη κλπ.), ἂν ἔτσι ἔκρινε, ὄχι ὅμως
μὲ νόμο.

4. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ, προερχόμενη ὄχι ἀπὸ ἰδιώτη, μὴ
κυβερνητικὴ ὀργάνωση, ἐρευνητικὸ ἴδρυμα κλπ. ἀλλὰ
ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Βουλὴ, ἐπηρεάζει ἄμεσα τὴν ἐξωτε-
ρική πολιτικὴ τῆς χώρας. Πολλοὶ κατηγοροῦν γιὰ ρα-
γιαδισμό τὴν ἀποψή αὐτή, διότι δῆθεν ὅσοι ζητᾶμε νὰ
ληφθεῖ ὑπόψη ἡ ἐξωτερικὴ μας πολιτικὴ καὶ ἰδιαίτερα

ἡ σημερινὴ πορεία τῶν ἐλληνοτουρκικῶν σχέσεων ὑπο-
κύπτουμε στὶς πιέσεις τῆς Τουρκίας, ἐκφράζουμε τὴν
ἐλληνικὴ ἐνδοτικότητα καὶ τηροῦμε στάση ἐθνικῆς
ἀναξιοπρέπειας. Δικαίωμα τους ἀναφαίρετο νὰ ἀσκοῦν
κριτικὴ καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν ἀκόμη καὶ βαρύτατους
καὶ ὀξεῖς χαρακτηρισμούς. Ἄς ἀναλογιστοῦν ὅμως ἂν
οἱ ἴδιοι εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀντιμετωπίσουν μιά ἀπόρρι-
ψη τῆς διεθνούς κοινότητας, ἂν θεωροῦν ἐπιωφελὲς γιὰ
τὰ ἐθνικά συμφέροντα τὸ ἀνοίγμα αὐτὴν τὴν στιγμή
ἐνὸς διαλόγου ὁ ὁποῖος μόνο ἀποτέλεσμα θά ἔχει τὴν
παγίωση τῆς ἀποψῆς στοὺς τρίτους ὅτι Ἑλλάδα καὶ
Τουρκία χωρίζονται ἀπὸ ἀγεφύρωτο μίσος πού ἔχει τίς
ρίζες του στὰ ἐκατέρωθεν ἐγκλήματα. Ἄς δεχθοῦν ἐπι-
τέλους ὅτι καὶ ὅσοι δέν συμφωνοῦν μαζί τους, ἀλλὰ
ἀντίθετα προσβλέπουν σὲ μιά βελτίωση τῶν σχέσεων
μας μὲ τὴν Τουρκία προκειμένου νὰ ζήσουμε εἰρηνικά,
νὰ χρησιμοποιήσουμε τοὺς τεράστιους πόρους πού σή-
μερα χρησιμοποιοῦνται γιὰ ἐξοπλισμούς γιὰ ἄλλους
πρὸ χρησίμους σκοποὺς καὶ νὰ μὴν ἐπαναληφθοῦν πο-
τέ γεγονότα ὅπως ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ, ἔχουν
δικαίωμα νὰ διακηρύξουν τὴν ἀποψή τους. Καὶ ἀντί,
«ἐλλείπει ἐπιχειρημάτων», νὰ μιλοῦν συνεχῶς γιὰ μειο-
δότες, ἄς θυμηθοῦν τὰ καλά πού εἶδε ὁ ἐλληνισμὸς τῆς
Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς πλειοδότες τῆς Κόκ-
κινης Μηλιάς, οἱ ὁποῖοι τελικὰ ἐκτελέστηκαν στὸ Γου-
δί ὡς προδότες (ἀδίκαια, ἐνῶ ἦταν ἀπλῶς ἀνίκανοι) κα-
τόπιν τῆς λαϊκῆς ὀργῆς.

Δ. Ἡ ἐθνικὴ ἀμνησία

ὍΜΩΣ, ΟΥΤΕ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ, οὔτε τὸ πολιτικὸ ζήτημα
εἶναι τὸ σοβαρότερο στὴ διαμάχη γιὰ τὸν ὅρο γενο-
κτονία. Αὐτὸ πού κατὰ τὴν γνώμη μου εἶναι τὸ σοβα-
ρότερο εἶναι ἡ ὄλο καὶ περισσότερο διαδιδόμενη ἀπο-
ψη ὅτι ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτογνωσία εἶναι ζή-
τημα νομοθεσίας καὶ ὄχι ἐλευθερίας τῆς συνείδησης
καὶ τῆς ἐρευνας. Οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς ἀποψῆς αὐτῆς,
δέν ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια ἐρευνώντας, μελετώντας
καὶ προσπαθώντας νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατόν ἀντικει-
μενικότεροι. Ἐπιχειροῦν νὰ ὀρίσουν τὴν ἀλήθεια μὲ
νόμο καὶ νὰ καταστήσουν ἔτσι παράνομους ὅσους δέν
συμφωνοῦν μαζί τους. Ζητοῦν δῆθεν νὰ μὴν ξεχάσου-
με. Ὅταν ὅμως ὀρίζει κανεὶς μὲ νόμο τί πρέπει νὰ θυ-
μόμαστε, πόσο βοηθᾶ τὴν αὐτογνωσία μας; Πόσο τι-
μᾶται ἡ μνήμη τῶν θυμάτων τῆς τραγωδίας τοῦ Μι-
κρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὅταν περιορίζουμε τὶς εὐθύ-
νες στοὺς ἀντιπάλους καὶ παραγράφουμε ἔτσι τὶς
εὐθύνες τῆς δικῆς μας πλευρᾶς; Ἡ μνήμη, ἡ ἱστορία

21. Ἰδ. ἐνδεικτικά: Ἐλευθεροτυπία, 8-10.3.2001, Ἐλεύθε-
ρος Τύπος 8.3.2001.

22. Ἰδ. παραπάνω. Ἀφηρημένα καὶ γενικά μπορεῖ κά-
ποιος νὰ μιλήσῃ γιὰ γενοκτονία π.χ. ἀπὸ τοὺς Τούρκους
ἢ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς. Στὰ πλαίσια ὅμως τῆς Σύμβασης
δέν μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ εὐθύνῃ σὲ Κράτος.

Ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσότομος

καί ἐν τέλει ἡ αὐτογνωσία εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά μπορεῖ κανεῖς νά κατανοήσει τό παρελθόν του, νά συνειδητοποιήσει τό παρόν του καί νά διεκδικήσει ἔτσι καλύτερο μέλλον. Ἡ θυσία τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας θά ἔχει νόημα, ἂν μᾶς διδάξει γιά τά τραγικά μας λάθη. Ἡ ἀπαίτηση γιά τήν ἀναγνώριση τῶν ἐγκλημάτων πού ἔγιναν εἰς βάρος ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀνθρώπων θά εἶναι ἠθικά δικαιωμένη μόνον ὅταν ἀναγνωρίσουμε ὅτι καί ἐμεῖς διαπράξαμε ἐγκλήματα.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ ὄρου γενοκτονία, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ γενοκτονία συμβολίζει τό ἀπόλυτο κακό, ἔχει ὡς στόχο νά μεταθέσει τό σύνολο τῶν εὐθυνῶν γιά τήν Μικρασιατική Καταστροφή στούς Τούρκους. Προωθείται ἀπό τούς ἐκφραστῆς μιᾶς ἐθνικιστικῆς καί λαϊκίστικης ἰδεολογίας καί δέν ἀποδέλπει στήν ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας, ἀλλά στήν ἀπαγόρευση κάθε συζήτησης γιά τά σφάλματά μας, ἀκριβῶς γιατί μιᾶ τέτοια συζήτηση θά καταδείξει ὅτι αὐτή ἡ συγκεκριμένη ἰδεολογία εὐθύνεται γιά πολλά δράματα στόν τόπο αὐτό.

Ἄν ἐπιλέξουμε τήν καθιέρωση μέ νόμο μιᾶς κολοβῆς ἀλήθειας, μιᾶς ἀλήθειας πού καλλιεργεῖ τήν πεποίθηση ὅτι ἐμεῖς γιά τίποτε δέν φταίμε καί ὅτι ἀντίθετα οἱ ἄλλοι εὐθύνονται γιά τά πάντα, οἱ ἄλλοι εἶναι τά κτήνη, οἱ βάρβαροι, τότε ἀκρωτηριάζουμε τήν ἐθνική μνήμη καί θέτουμε τίς προϋποθέσεις γιά νέες καταστροφές. Δικαιώνουμε τούς ὑπαίτιους τῆς τραγωδίας καί τούς ἐξουσιοδοτοῦμε νά μᾶς ὀδηγήσουν καί οἱ ἄλλες. Καί ἀντί νά τιμῆσουμε τή μνήμη τῶν θυμάτων τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, στεροῦμε ἀπό τή θυσία τους κάθε νόημα.

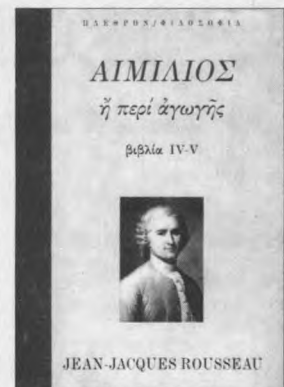
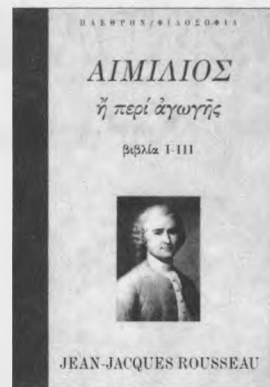
Ἡ ἔμμονή στόν νομοθετικό καθορισμό τοῦ περιεχομένου τῆς «ἐθνικῆς μνήμης» θά ἐπιβεβαιώσει ἀπλῶς ὅτι ζοῦμε σέ ἡμέρες ἐθνικῆς ἀμνησίας. Καί ὅσοι παρὰ νόμῳ πλέον θά ζητοῦν νά θυμόμαστε, θά διώκονται γιά «διασπορά ψευδῶν εἰδήσεων».

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

ΑΙΜΙΛΙΟΣ

ἡ περί ἀγωγῆς

τόμοι Α' καί Β'

Σέ μόνιμη διαμάχη μέ τούς συγχρόνους του, ὁ J.-J. Rousseau σφυρηλάτησε μιᾶ φιλοσοφία συνδεδεμένη μέ τά μεγάλα κοινωνικά, πολιτισμικά καί ἰδεολογικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς του, αἰῶνα τῶν Φώτων, μιᾶ σκέψη πολιτική καί μιᾶ γραφή πού θά ἀσκήσουν μεταγενέστερα μιᾶ βαθύτατη ἐπίδραση.

Στόν *Αἰμίλιο*, «ἔργο κλειδί γιά τόν πολιτισμό μας», ὅπως χαρακτηρίστηκε ἀπό τούς μελετητές του, ἐκθέτει τίς ἀπόψεις του περί ἀγωγῆς. Ἡ παιδαγωγική του θεμελιώνεται σέ δύο μεγάλες ἀρχές: τήν ἀπομάκρυνση τοῦ παιδιοῦ ἀπό τήν ὀλέθρια ἐπιρροή τῆς κοινωνίας καί τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐλευθερίας. Ὁ πλοῦτος, τό θεωρητικό ἐνδιαφέρον καί ὁ ζωογόνος ρόλος αὐτοῦ τοῦ κειμένου σήμερα τό καθιστοῦν ἀπαραίτητο ὄχι μόνον σέ παιδαγωγούς, κοινωνιολόγους καί φιλοσόφους ἀλλά καί σέ κάθε σκεπτόμενο ἄνθρωπο.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ

Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΜΙΚΡΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ

Καί ἡ θεωρία τοῦ ἰντιδιντουαλισμοῦ τοῦ Οὔρλιχ Μπέκ*

τοῦ Θανάση Ἀλεξίου

ΑΝ ΕΞΕΤΑΖΟΥΜΕ ΕΔΩ ΤΗΝ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ὡς ἀντικείμενο μικρο-κοινωνιολογικῶν προσεγγίσεων ἐννοοῦμε περισσότερο προσεγγίσεις πού ξεκινᾶνε ἀπό τό άτομο καί τό μικρο-επίπεδο καί ἀγνοοῦν ἡ ὑποβαθμίζουν τή σημασία τῶν συλλογικῶν φορέων καί τῶν δομῶν. Ὄταν μιλάμε γιά συλλογικούς φορεῖς ἐννοοῦμε σύνολα ἀνθρώπων τά ὁποῖα ἐπειδή βρίσκονται ἐντός συγκεκριμένων δομῶν καί σχέσεων ἀποκοτῶν κοινά χαρακτηριστικά, τά ὁποῖα τά ὁμογενοποιοῦν (κοινωνικές τάξεις).¹ Οἱ κοινωνικές τάξεις δέν εἶναι ἄθροισμα ἀτόμων. Ἐνδεχομένως τό πῶς τά άτομα βιώνουν μιά ταξική κατάσταση, νά μᾶς λέει κάτι γιά τόν τρόπο ἱστορικής συγκρότησης τῆς κοινωνικῆς τάξης, ἡ τάξη ὅμως εἶναι σέ «τελική ἀνάλυση» δομικά καθορισμένη ἀπό τίς σχέσεις παραγωγῆς.

Ἡ διαπίστωση αὐτή δέν θά πρέπει νά ἐκληφθεῖ ὡς προτίμηση πρὸς στουκτουραλιστικές θεωρήσεις τοῦ προβλήματος μέ τήν ἐννοια ὅτι οἱ φορεῖς δράσης εἶναι ἀπλά τό ἀποτέλεσμα τῶν δομῶν καί τίποτα ἄλλο. Ἀσφαλῶς καί οἱ δυνατότητες τῶν ἀτόμων περιορίζονται ἀπό τίς δομές. Ὄστούσο τά άτομα ὡς συλλογικά ὑποκείμενα μετασχηματίζονται σέ «κοινωνικές δυνάμεις» (Ν. Πουλαντζᾶς) πού ἐπενεργοῦν πάνω στίς δομές καί τίς συνδιαμορφώνουν ἡ καί τίς ἀλλάζουν. Ἀλ-

λιῶς ὀδηγοῦμαστε σ' ἓνα ντετερμινισμό ἀναμένοντας ἀπό τόν οἰκονομικό παράγοντα, ὁ ὁποῖος συχνά προλαμβάνει τή μορφή τοῦ τεχνολογικοῦ ντετερμινισμοῦ² νά θέσει τό ζήτημα ὑποβαθμίζοντας ἀνεπίτρεπτα τό ρόλο τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἀπό τήν ἄλλη ἡ σχεσιακή ἀντίληψη γιά τήν πραγματικότητα πού εἰσάγεται ἀπό τόν δομικό μαρξισμό, πού ἔμμεσα σημαίνει καί σχετικοποίηση τῆς αἰτιότητας, ἀνοίξε τό δρόμο, γιά νά ἀντικατασταθοῦν στό μεταδομισμό οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν ἐπιπέδων ἀπό αὐτό πού συμβαίνει στήν προφάνεια τῶν πραγμάτων καί τό ὁποῖο συνιστᾶ τή μόνη πραγματικότητα. Καθώς μάλιστα στό μεταδομισμό δέν ὑφίσταται ἓνας μετα-λόγος ὁ κόσμος δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό νοήματα. Οἱ θέσεις αὐτές ἀνατρέχουν, ὅπως εἶναι γνωστό, στό σχετικισμό τοῦ ὑστερου Λ. Βίτγκενστάιν καί διασταυρώνονται μέ τή θέση τοῦ Ζ. Ντερντά, ὅτι δηλαδή δέν ὑπάρχει καμία ἐξωτερική πρὸς τή γλώσσα ἐγγύηση γιά τήν ὀρθότητα τοῦ νοήματος.³ Ὡς γνωστόν ὁ Βίτγκενστάιν ἀποδέχεται τήν ταύτιση ὀρίων τοῦ κόσμου καί ὀρίων τῆς γλώσσας καί τή συνύπαρξη γλωσσικῶν παιγνίων χωρίς διαμεσολαβήσεις μεταξύ τους.⁴ Ἀντίθετα

* Ἀνακοίνωση στά Σεμινάρια τῆς Ἐρμούπολης 2002 (9/10-7-2002) πού διοργάνωσε τό Ἐθνικό Ἰδρυμα Ἑρευνῶν.

1. Δέν ἀποκοτῶν μόνο τά χαρακτηριστικά τῆς δομῆς, καθὼς τά χαρακτηριστικά αὐτά προέρχονται τόσο ἀπό σχέσεις πού ἀναπτύσσονται τά μέλη μᾶς τάξης μεταξύ τους ὅσο καί ἀπό τίς σχέσεις μέ τίς ἄλλες τάξεις. Βλ. Ἐ. Μείκινς

Γούντ, *Ἡ δημοκρατία ἐνάντια στόν καπιταλισμό. Γιά μιά ἀναθεώρηση τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ*, Ἀθήνα 1988.

2. Ὅπως συμβαίνει μέ τόν G. Coen. Βλ. G. Coen, *Karl Marx's Theory of History. A Defense*, Πρίνστον 1978.

3. I. Greib, *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία. Ἀπό τόν Πάουσον στόν Χάμπερμας*, Ἀθήνα 1998, σ. 373.

4. Κ. Ψυχοπαίδης, Κ., «Ἐπίμετρο», στό: Γ. Κουζέλης/Κ. Ψυχοπαίδης (ἐπιμ.), *Ἐπιστημολογία τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν*, Ἀθήνα 1996, σ. 545.

στό δομομό, ὑπάρχει ἡ ἔννοια τῆς δομῆς, ἐπομένως καί μιά σταθερή τάξη ἀνάμεσα στά σημεῖα τῆς γλώσσας, τό σημαίνόμενο δηλαδή ἀναφέρεται στό σημαῖνον (τό ὅποιο εἶναι ἐξωτερικό). Δηλαδή ἂν στόν Ἄλτουσέρ ὑπάρχει ὁ δομικός ὑπερκαθορισμός καί στόν Πουλαντζά ὑφίσταται μιά δομική αὐτονόμηση τῆς πολιτικῆς καί τῆς ἰδεολογίας, ἀλλά ἡ οἰκονομία σέ «τελική ἀνάλυση» εἶναι ὁ καθοριστικός παράγοντας πού διανέμει τό ρόλο τῆς «δεσπόζουσας δομῆς», στοὺς μεταδομιστές αὐτῆ ἢ ἀναφορά στήν οἰκονομία, ἡ ὁποία ἐρμηνεύεται ὡς μονισμός παύει νά ὑφίσταται. Μάλιστα στό πολυαυτιακό «παράδειγμα» τῆς «μεταμοντέρνας κατάστασης» τὰ διάφορα ἐπίπεδα (πολιτική, κουλτούρα, ἰδεολογία, οἰκονομία κλπ.) παρατίθενται μεταξύ τους χωρὶς ἱεράρχηση καί δομική σχέση. Ἡ αἰτιακή σχέση μεταξύ τους ἀποδυναμώνεται γιὰ νά γίνει συγκυριακή, πράγμα πού ἰσοδυναμεῖ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Π. Ἄντερσον μέ τήν τυχαιοποίηση τῆς ἱστορίας (randomization of history).⁵

Ἡ ἀντίδραση στίς προσεγγίσεις τοῦ δομικοῦ μαρξισμοῦ, ὅπου τό ἱστορικό ὑποκείμενο χανόταν μέσα στίς δομές καί ἡ δομή (τρόπος παραγωγῆς) διαχωριζόταν ἀπό τήν ἱστορία (κοινωνικός σχηματισμός), κυρίως ὁμως ἡ ὑποβάθμιση τῆς κοινωνικῆς τάξης σέ ταξικές πρακτικές ὀδήγησε στήν πολιτισμική καί ἀνθρωπολογική προσέγγιση γιὰ τίς κοινωνικές τάξεις, ἡ ὁποία σχετικοπώντας τό ρόλο τῆς οἰκονομίας ἀναζητοῦσε τή διαφορὰ στήν καθημερινότητα, στίς νοοτροπίες καί στοὺς τρόπους ζωῆς.⁶ Μέ τήν ὑποβάθμιση τοῦ ρόλου τῆς οἰκονομίας ἐγκαινιάζεται μιά στροφή πρὸς τόν ἱστορισμό καί στήν ἀνάλυση τοῦ συγκεκριμένου. Ἔτσι θεωρήθηκε πὺς ἡ ἀνάδειξη τῶν τρόπων ζωῆς, τῆς ἐργατικῆς ὑποκουλτούρας, τῆς βιωμένης ἐμπειρίας πού συνιστοῦν οἰονομικές μορφές ταξικῆς συνείδησης ἀποκαθιστοῦν τίς ἱστορικές πραγματικότητες τῶν ὑποκειμένων, τῶν τάξεων, τῶν φύλων, καθὼς σχετικοποιοῦν τόν ἀναγωγισμό αὐτῶν τῶν διαφορῶν στόν οἰκονομικό παράγοντα. Ἡ καταγραφή αὐτῶν τῶν διαφορῶν καί τῶν μεταξύ τους σχέσεων χωρὶς ἀναφορά σέ μιά δομική συγκροτοῦσε τό ἐπιστημολογικό ὑπόβαθρο αὐτῶν τῶν προσεγγίσεων. Μ' αὐτόν τόν τρόπο ὁμως παύει νά ὑφίσταται μιά δομή πού θά καθορίζει ποιά θά εἶναι ἡ «δεσπόζουσα δομή» ἐνῶ οἱ συγκυριακές ἀρθρώσεις τῆς τάξης (ὡς ἱστορικό μόρφωμα) ἐξισώνονται μέ τήν κοινωνική τάξη (τάξη καθαυτή).

Καί στίς δύο περιπτώσεις ἐμφανίζεται μιά μετατόπιση ἀπὸ τή δομή στά νοήματα τοῦ ὑποκειμένου καί ἀπὸ τή δομή στήν ταυτότητα καί τίς διαφορές πού συνέχουν τήν κοινωνική πραγματικότητα καί μ' αὐτὴν τήν ἔννοια ἔχουμε νά κάνουμε μέ μικροκοινωνιολογικές προσεγγίσεις. Καθόσον τὰ κριτήρια ἐγκυρότητας, τοῦ νοήματος ἢ τῆς διαφορᾶς δέν προσδιορίζονται σέ σχέση μέ μιά δομή ἢ μέ μιά μετα-ἀφήγηση, τό ὑποκείμενο καί ὁ μικρόσκοπος μῆς πληθυντικῆς πραγματικότητας συνιστοῦν σέ «τελική ἀνάλυση» τό μοναδικό

κριτήριο ἐγκυρότητας. Ἀπὸ τὴ στιγμή μάλιστα πού ἡ (συλλογική) δράση περιορίζεται στό ἄτομο (ἢ «ὀρθολογική ἐπιλογή» τοῦ ἀναλυτικοῦ μαρξισμοῦ), αὐτό ἀναγορεύεται καί σέ ἠθικό ὑποκείμενο μέ καντιανές προδιαγραφές⁷ ἢ συγκροτεῖ ἀπὸ μόνο του τήν ἀτομική ταυτότητα (self-identity) σέ μιά σωματοποιημένη ἐνδοχώρα (life politics a body politics),⁸ τό ἀτομικό ὑποκείμενο καθίσταται ἔτσι τό ἔσχατο σημεῖο κάθε ἀνάλυσης τῆς κοινωνίας. Γνώμη μας εἶναι πὺς αὐτές οἱ μετατοπίσεις ἔχουν σχέση μέ τὴν νέα κοινωνική δομὴ ὅπως αὐτὴ διαμορφώνεται ἀπὸ τίς ἀλλαγές στήν ἐργασιακὴ διαδικασίᾳ καί τήν παρουσία νέων μικροαστικῶν στρωμάτων. Τό γεγονός μάλιστα ὅτι ἡ ἐργασία αὐτῶν τῶν στρωμάτων συνιστᾷ περισσότερο ἐπικοινωνία, διάδραση καί αὐτοπραγμάτωση, – καί μέ δεδομένη τήν ἰδεολογική τους ἡγεμονία (βλ. τὰ ἰδεολογήματα γιὰ τήν κοινωνία τῆς γνώσης, τήν κοινωνία τῆς πληροφορίας κ.ο.κ.), εὐκολα ἢ ἀνάγκη γιὰ βιογραφικὴ συνέχεια αὐτῶν τῶν στρωμάτων μπορεῖ νά προβληθεῖ στήν κοινωνία δημιουργώντας τήν ἐντύπωση πὺς ὁ κοινωνικός κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ νοήματα, ἀπὸ σύμβολα καί ἀπὸ βιωμένες ἐμπειρίες πού θά πρέπει νά ἀρθρωθοῦν διαμέσου τῆς γλώσσας (κειμενικά/διαδραστικά κ.ο.κ.).

ΠΡΟΣΕΓΓΙΖΟΝΤΑΣ ΚΑΝΕΙΣ ΕΘΝΟΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ (ἢ ἐθνογραφικά) τήν ὑπαρξὴ τῆς ἐργατικῆς τάξης, δηλαδή ὡς οντότητας πού οἰκοδομεῖται μέ βάση διαφορετικὰ νοήματα καί τίς διαφορετικὲς ἐμπειρίες διαφορετικῶν μεταξύ τους ὑποκειμένων⁹ αὐτὴ φαίνεται νά συγκροτεῖται γύρω ἀπὸ μικρὲς καθημερινὲς στιγμές: γύρω ἀπὸ τό ἐργαστάσιο, τό σπίτι, τὴν γειτονιά κ.ο.κ. ἢ μέσα ἀπὸ νοήματα καί διαδράσεις. Ἐπομένως, ἡ ὑποχώρηση ἢ ἡ ἀποδιάρθρωση αὐτῶν τῶν περιβαλλόντων πού θεωροῦνται πλέον τυπικά γιὰ τήν ἐργατικὴ τάξη συνηγοροῦν γιὰ τήν ἐκλειψη τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ὅμως, τό ἰσχνό κοινωνικό καί πολιτισμικό κεφάλαιο (γιὰ παράδειγμα) ἐπηρεάζει ἄμεσα κοινωνικὲς καί γνωστικὲς δεξιότητες τοῦ ἀτόμου ἀπαραίτητες γιὰ τήν πρόσληψη καί τὴ νοηματοδότηση τῆς πραγματικότητας. Ὁ χαμηλὸς βαθμὸς αὐτοεκτίμησης πού εἶναι συνάρτηση ἐπίσης τοῦ πολιτισμικοῦ κεφαλαίου δημιουργεῖ ἀναστολὲς στό ἄτομο καί μιά κοινωνικὴ ἀρρυθμία ἀλλὰ καί ἀδυναμία νοηματοδότησης τῆς ζωῆς του. Σέ κάθε περι-

5. P. Anderson, *In the tracks of Historical Materialism*, Λονδίνο 1988, σ. 50.

6. Βλ. καί Κ. Γαλανάκης, «Τὰ Annales: σχολὴ ἱστορίας ἢ κίνηση ἱστορικῶν», *Θεωρία καί Κοινωνία*, τεύχ. 5/1991, σ. 58.

7. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἀντιλαμβάνεται τό ὑποκείμενο ὁ Z. Bauman, *Intimations of Postmodernity*, Λονδίνο 1992.

8. Ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ A. Giddens. Βλ. A. Giddens, *Modernity and Self-Identity*, Λονδίνο 1991.

9. Graib, ὅπ., σ. 197.

πτωση τό πράττειν αὐτῶν τῶν ἀτόμων ἀναπτύσσεται σ' ἓνα λιγότερο ἢ περισσότερο προσδιορισμένο ἀπό τίς δομές περιβάλλον. Εἶναι οἱ δομικοί μετασχηματισμοί στήν ἐργασία καί στήν κοινωνία, πού ὅμως ἐπιβάλλονται ἀπό τήν κίνηση τοῦ κεφαλαίου ἀλλά καί ἀπό τοὺς κοινωνικούς καί ταξικούς ἀγῶνες (δηλαδή τίς δομές) πού διαμορφώνουν ἓνα ἄλλο πλέγμα σχέσεων, ἓνα ἄλλο νοηματικό πλαίσιο, καί ὑπαγορεύουν συνεπῶς καί διαφορετικούς τύπους πράττειν, διαφορετικούς τρόπους ζωῆς, διαφορετικές νοηματοδοτήσεις κ.ο.κ. Ἐπομένως, ἡ ἐξέταση τῶν ὑπαρξιακῶν ὄρων τῆς ἐργατικῆς τάξης χωρὶς τὴ συνεξέταση αὐτῶν τῶν δομῶν ὀδηγεῖ σέ ἀνιστορικές προσεγγίσεις τοῦ προβλήματος.

Χαρακτηριστικὴ γι' αὐτὸν τὸν τύπο προσεγγίσεων εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἐξατομίκευσης (ίντιβιτουαλισμοῦ) τοῦ Οὐ. Μπέκ. Ὁ Μπέκ υἱοθετώντας πρωτοκοινωνιολογικά ἐξελικτικιστικά μοντέλα (ὅπως αὐτὸ τῆς κοινωνικῆς διαφοροποίησης) περιγράφει περισσότερο παρά ἐξηγεῖ τίς συνέπειες ἀπὸ τίς ἀλλαγές στήν ἐργασία καί στήν κοινωνία. Ἀπομονώνοντας τίς παρατηρήσεις ἐμπειριστικοῦ τύπου ἀπὸ τίς δομές καί υἱοθετώντας ταυτόχρονα μιὰ κουλτουραλιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν πραγματικότητα ἐπιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τίς ἀλλαγές στήν κοινωνία μέσα ἀπὸ τὸ συγκυριακὸ καί τὸ τυχαῖο. Ἡ θεωρία τῆς «ἐξατομίκευσης» τοῦ Μπέκ – καί οἱ ἔννοιες κοινωνικο-πολιτισμικὸ περιβάλλον (Milieu), τρόποι ζωῆς, ὑποκουλτοῦρες κ.λπ. πού χρησιμοποιεῖ – ἀνήκει μᾶλλον στίς θεωρίες τοῦ «μεσαίου βεληνεκοῦς» (middle range)¹⁰ καθὼς αὐτὴ κινεῖται στὸ ἐνδιάμεσο πεδίο μεταξύ μιᾶς περιγραφικῆς κοινωνιολογίας πού ἐντοπίζει ἐμπειριστικά καί περιπτωσιολογικά τίς ἀλλαγές καί τοὺς μετασχηματισμοὺς στήν ἐργασία καί στήν κοινωνία χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ μιὰ προθεωρητικὴ ἀνάλυσή τους.

Τρεῖς παρατηρήσεις ἔχουμε νὰ κάνουμε σέ σχέση μέ τίς θέσεις τοῦ Οὐ. Μπέκ γιὰ τὴν ἀποσύνθεση τῶν κοινωνικῶν τάξεων:

α) Ὁ Μπέκ προσεγγίζει τὴν τάξη ὄχι ὡς δομὴ, δηλαδή ὡς σχέση μέ τὸ κεφάλαιο, ἡ ὁποία ὑφίσταται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ βαθμὸ συνειδητοποίησης τῶν μελῶν τῆς ἀλλὰ ὡς κοινωνικο-πολιτισμικὸ μὸρφωμα. Ἡ θέση αὐτὴ τοῦ Μπέκ πῶς ἡ κοινωνικὴ τάξη εἶναι πρωτίστως ἓνα κοινωνικο-πολιτισμικὸ μὸρφωμα προέρχεται ἀπὸ τίς κοινωνικο-ιστορικές μελέτες, οἱ ὁποῖες ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν «πολιτιστικῶν σπουδῶν» (Cultural Studies) προσέγγισαν στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60 τὴν ὑποκουλτοῦρα, τὸν τρόπο ζωῆς καί τίς παραδόσεις τῶν ἐργατῶν, καί ὄχι τὴν ἐργατικὴν τάξη, ἡ ὁποία ἦταν καί τὸ ζητούμενο αὐτῶν τῶν μελετῶν. Ἡ υἱοθέτηση αὐτῆς τῆς θέσης ὑπερτονίζει τὴν ὑποκειμενικὴ διάσταση τῆς ταξικῆς συγκρότησης (Making) ὑποβαθμίζοντας ἀνεπίτρεπτα τὴν ἀντικειμενικὴ πλευρὰ τῆς ταξικῆς συγκρότησης, ἡ ὁποία συνίσταται ὡς σχέση ἐκμετάλλευσης καί ἀπόσπασης ὑπεραξίας. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ τονίζεται μόνον ἡ μιὰ διάσταση

τῆς ταξικῆς συγκρότησης πού εἶναι ἡ ὑποκειμενικότητα καί νὰ ὑποβαθμίζεται ἡ ἀναγκαιότητα πού πάνω τῆς ἐπέδρασε, δηλαδή ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς. Ἐφόσον ἡ κοινωνικὴ τάξη ὀρίζεται μέ πολιτισμικούς ὄρους, διαταξικά χαρακτηριστικά (τρόποι διαμόρφωσης τοῦ ἐλεύθερου χρόνου, συνήθειες φαγητοῦ καί διασκέδασης, νοοτροπίες κ.ά.), ἀπὸ τὰ ὁποῖα συγκροτεῖται τὸ ἐργατικὸ κοινωνικό-πολιτισμικὸ περιβάλλον (Milieu), ἀποκτοῦν καθοριστικὴ σημασία στὸν ὄρισμό τῆς τάξης. Γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ Οὐ. Μπέκ: «Ἡ κοινωνικὴ τάξη προϋποθέτει τὴν πυρηνικὴν οἰκογένεια, τούτη προϋποθέτει τοὺς ρόλους τῶν δύο φύλων, αὐτοὶ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας μεταξύ ἀνδρῶν καί γυναικῶν, κι αὐτὸς ὁ τελευταῖος τὸ γάμο».¹² Ἐπομένως ἀλλαγές στίς σχέσεις μεταξύ τῶν φύλων ἀνατρέπουν τὸν ἐμφυλο καταμερισμὸ ἐργασίας, ἐπαναπροσδιορίζουν τοὺς ρόλους μεταξύ τους καί ἀποσυνθέτουν τὴν πυρηνικὴν οἰκογένεια καί κατ' ἐπέκταση τίς κοινωνικὲς τάξεις, οἱ ὁποῖες συγκροτοῦνται ἀπὸ τίς οἰκογενειακές καταστάσεις.

Ἐνδεχομένως αὐτές οἱ ἐννοιολογήσεις νὰ μποροῦν νὰ καταγράψουν τὴν ὑποκειμενικὴ ἐμπειρία καί ἴσως μέσα ἀπὸ διεργασίες (αὐτὸ)διαπαιδαγώγησης νὰ μποροῦν ἐπίσης νὰ προσανατολίσουν τὸ ἄτομο καί νὰ τοῦ προσφέρουν δυνατότητες λειτουργικοῦ πράττειν, ἐφόσον τὸ ἄτομο ὀρισθεῖ ὡς φορέας δράσης. Εἶναι ἀμφίβολο ὅμως, ἂν οἱ ἔννοιες αὐτές μποροῦν νὰ καταγράψουν καί τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη, ἡ ὁποία πορεύεται ἀπὸ τὴν κοινωνία καί ὄχι ἀπὸ τὰ ἄτομα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ κοινωνία δέν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα ἀλλὰ εἶναι μιὰ δομὴ ἔξω ἀπὸ αὐτὰ καί τίς ὑποκειμενικὲς τους ἐμπειρίες.

Ἄς δοῦμε ὅμως ἂν πραγματικά ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς τάξης, ἡ ὁποία ἔχει ἀποδειχθεῖ ἓνα δοκιμασμένο μεθοδολογικὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὴν περιγραφή καί τὴν ἐρμηνεία τῶν κοινωνικῶν ἀνισοτήτων ἔχει ἀπολέσει τὴν ἐγκυρότητά του. Θὰ ἐξετάσουμε τρεῖς παραμέτρους (ἐκπαιδευτικὲς εὐκαιρίες, εὐκαιρίες πολιτικῆς συμμετοχῆς καί τὴ σχέση μεταξύ κοινωνικῆς καταγωγῆς καί ποινικῆς καταστολῆς) πού ἐπηρεάζουν τίς συνθήκες ζωῆς τῶν ἀτόμων καί οἱ ὁποῖες καθορίζονται σχεδόν σέ ἀπόλυτο βαθμὸ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν τάξη καί τὴν ταξικὴν θέση.

10. Σύμφωνα μέ τὸν R. Merton μιὰ θεωρία μεσαίου βεληνεκοῦς – ἀπὸ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ προέλθει στή συνέχεια μιὰ γενικὴ θεωρία – διατυπώνεται γιὰ νὰ ὑπερβεῖ τὸ ψευδοπρόβλημα μεταξύ γενικῶν θεωριῶν καί τῆς ἐπιμέρους ἐμπειρικῆς κυρίως ἔρευνας, συνεπῶς καί νὰ συζεύξει τὴ διάσταση μεταξύ τοῦ μικρο- καί μακρο-επιπέδου. R. Merton, *Social Theory and Sociale Structure*, Νέα Ὑόρκη 1968, σσ. 43-53.

11. Anderson, ὄπ., σ. 33.

12. U. Beck, *Ἡ Ἐπινόηση τοῦ Πολιτικοῦ. Γιὰ μιὰ θεωρία τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ*, Ἀθήνα 1996, σ. 190.

ΣΤΗΝ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ, στην οποία αναφέρεται ο Ού. Μπέκ για να τεκμηριώσει τους ισχυρισμούς του, ή μαζικοποίηση των πανεπιστημίων διευρύνει μόνιμες δυνατότητες πρόσβασης για όλους τους νέους, ή ανισότητα ωστόσο στις ευκαιρίες σπουδών μεγάλωσε πολύ περισσότερο. Μέσα σε 25 χρόνια (1969-1993) ή αύξηση των ευκαιριών για σπουδές φοιτητών, των οποίων οι γονείς είναι εργάτες, γνωρίζει μία πτώση του 4% σε σχέση με την αύξηση των ευκαιριών για τους έτσι κι αλλιώς προνομιούχους φοιτητές, γόνους μεσοαστικών στρωμάτων. Αυτό σημαίνει πως οι ευκαιρίες για σπουδές που προσφέρονται στους γόνους μεσοαστικών και αστικών στρωμάτων το 1993, είναι κατά πολύ περισσότερες από αυτές που προσφέρονταν σ' αυτούς το 1969.¹³

Μηδαμινή είναι και ή πολιτική δραστηριοποίηση ατόμων από τά εργατικά στρώματα, όπως μηδαμινή είναι και ή συμμετοχή τους σε μορφές πολιτικής κινητοποίησης (διαδηλώσεις, πρωτοβουλίες πολιτών, όργανωση σε πολιτικά κόμματα κλπ.) ενώ όταν πρόκειται για ήγετικά πολιτικά πόστα, ενεργοποιείται ένας άτυπος μηχανισμός κοινωνικής επιλογής που αποκλείει άτομα από τά κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Χαρακτηριστικό αυτής της κατάστασης είναι πως από τους 672 βουλευτές του Γερμανικού Κοινοβουλίου μόνο οι 10 είναι εργάτες παρόλο που ή εργατική τάξη αποτελεί σχεδόν τό μισό του πληθυσμού. Ενώ θεωρείται παράδοξο άντρες να εκπροσωπούν τά συμφέροντα των γυναικών και πως οι 176 γυναίκες βουλευτίνες λόγω του μικρού αριθμού τους πολύ δύσκολα μπορούν να προωθήσουν τά συμφέροντα των γυναικών, θεωρείται σχεδόν αυτονόητο πως μία καθηγήτρια, ένας δικηγόρος, ένας υπάλληλος μπορεί να εκπροσωπή καλύτερα τά εργατικά συμφέροντα.¹⁴ Ασφαλώς και ή αποκλεισμός των εργατών από την πολιτική εκπροσώπηση έχει να κάνει με την ανεπάρκεια σε κοινωνικές δεξιότητες να χειρίζονται πράγματα και καταστάσεις, την ανεπάρκεια τους σε γνώσεις που είναι απαραίτητες για την κατανόηση σύνθετων προβλημάτων και φυσικά με την αδυναμία τους να χρησιμοποιούν «περίτεχνους» γλωσσικούς κώδικες (βλ. Μπ. Μπερνστάιν), αναγκαίους για την άρθρωση προβλημάτων και τή διατύπωση αιτημάτων. Βλέπουμε λοιπόν, πως οι περιορισμένες ευκαιρίες σπουδών για την εργατική τάξη ελαχιστοποιεί και τις δυνατότητες για τους εργάτες να εκπροσωπούν τά εργατικά συμφέροντα.

Εκεί όμως που ή κατάσταση επηρεάζεται άμεσα από κάθετες δομές κοινωνικής ανισότητας και την ταξική καταγωγή, είναι στην ποινική δίωξη για εγκληματικές πράξεις και ενέργειες. Καθώς ή «πίεση» που ασκεί ή κοινωνία πάνω στα άτομα εξαρτάται άμεσα από την ταξική καταγωγή, ή εγκληματική συμπεριφορά, όπως καταγράφεται από τις δικαστικές αρχές, εκδηλώνεται κυρίως στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, γεγονός που μπορεί να θεωρηθεί και ως ποινικοποίη-

ση τρόπων ζωής, οι οποίοι διαμορφώνονται από δομικούς καταναγκασμούς και προσωπικά αδιέξοδα. Σχεδόν όλοι οι κρατούμενοι στις φυλακές της Γερμανίας προέρχονται από τά κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Τά 2/3 των κρατουμένων προέρχονται απ' τά κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ενώ τό 10% δέν έχει απολυτήριο σχολείου υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Hauptschule), στο οποίο φοιτούν αποκλειστικά σχεδόν μαθητές από αυτά τά στρώματα.¹⁴ Τό χαμηλό μορφωτικό κεφάλαιο σε συνάρτηση με τό ισχύον πολιτισμικό κεφάλαιο και τις ανύπαρκτες σχεδόν κοινωνικές σχέσεις αυτών των ατόμων, - πέρα από μία μάνα δέν υπάρχει ή «γενικευμένος άλλος» (generalized other) του Γκ. Μίντ για να διαδράσουν και να αναπτύξουν κοινωνικές δεξιότητες και μηχανισμούς αυτοπροσδιορισμού και αυτοελέγχου.

Τά δεδομένα της κοινωνικής δομής (κοινωνικοποίηση, κοινωνικό κεφάλαιο, κοινωνικές δεξιότητες, κοινωνικές σχέσεις κλπ.), όπως αυτά απορρέουν από τή διαφορετική θέση των ατόμων στην παραγωγή, προκαλούν επίσης ανισότητες τόσο απέναντι στους κινδύνους για τήν υγεία όσο και απέναντι στις δυνατότητες αποκατάστασης της υγείας.¹⁶ Έτσι λοιπόν, στη Γερμανία, εργατικά ατυχήματα με θύματα εργάτες είναι όκτώ φορές πιο συχνά απ' ό,τι με υπαλλήλους, ενώ δύο τρίτα των επαγγελματιών ασθενειών στην ίδια χώρα αφορούν τό ένα τρίτο των ασφαλισμένων, οι οποίοι είναι πρωτίστως βιομηχανικοί εργάτες.¹⁷

Αντί λοιπόν ή εκσυγχρονισμός, όπως τόν κατανοεί ή Μπέκ, δηλαδή ως διαφοροποίηση, εξατομίκευση, πλουραλισμός και δυναμική ανάπτυξη βιοτικών συνθηκών και τρόπων ζωής να διαρρήξει τις κάθετες κοινωνικές δομές, ακριβώς αυτές οι δομές αναστέλλουν τή διαδικασία εκσυγχρονισμού διαμορφώνοντας περισσότερο άνησες συνθήκες ζωής και κοινωνικής ανέλιξης, καθώς και διαφορετικές συνθήκες κοινωνικής και πολιτισμικής συνύπαρξης.

6) Η θέση του Μπέκ πως τά άτομα θά πρέπει να σχεδιάσουν από μόνα τους τό βιογραφικό τους, αν θέλουν να συμμετάσχουν στην εκπαίδευση και στην άπα-

13. R. Geißler, «Kein Abschied von Klasse und Schicht», *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, τεύχ. 48/1996, σ. 326 κ.ε.

14. Στο ίδιο, σ. 330. Αντίστοιχα διαμορφώνεται και ή ποινική πραγματικότητα στις ΗΠΑ. Βλ. C. Waquant, «Vom wohlthätigen Staat zum strafenden Staat: Cber den politischen Umgang mit dem Elend in Amerika», *Leviathan*, τεύχ. 1, 1997.

15. Geißler, ό.π., σ. 331.

16. Βλ. και Θ. Αλεξίου, «Κοινωνικοποίηση και κοινωνικές αντιλήψεις για τήν υγεία. Μία κοινωνιολογική προσέγγιση», *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχ. 78-79/2001.

17. K. M. Bolte-S.Hradil, *Soziale Ungleichheit in der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen 1984, σ. 228.

σχόληση, ενώ θα πρέπει να είναι σε έτοιμότητα για κινητικότητα στην αγορά, επαναφέρει την κοινωνία στο σημείο του *laissez faire*, του «κοινωνικού δαρβινισμού» όπου επιβιώνει ο ισχυρότερος. «Όλα αυτά», γράφει ο Μπέκ, δηλαδή η συνεχής διαθεσιμότητα του ατόμου «άποτελούν επιταγές που δεν διατάζουν αλλά ώθούν τό άτομο να συγκροτηθεί ως άτομο, δηλαδή να σχεδιάσει, να κατανοήσει, να προτείνει, να δράσει ή, στην περίπτωση της "άποτυχίας" του, να κοιμηθεί όπως έστρωσε».¹⁸ Μ' αυτή του τη θέση ο Μπέκ παραγνωρίζει το γεγονός ότι η σύγχρονη οργάνωση της κοινωνίας ξεκίνησε ακριβώς από την επίγνωση πως τα κοινωνικά προβλήματα δεν μπορούν να επιλυθούν από τα άτομα. Όρθά αναρωτιέται ο Σ. Λάς πως όσο πειστική και να είναι η περιγραφή του Ου. Μπέκ (όπως και του 'Α. Γκίντενς) για τη διαμόρφωση από τό ίδιο τό άτομο της βιογραφίας του, άπομονώνει σε τέτοιο βαθμό την ατομική δράση από τόν «δομικό καταναγκασμό» και την έγγενή σ' ένα σύστημα ταξικών αντιθέσεων φτώχεια και αποκλεισμό, ώστε η περιγραφή αυτή να αντιστοιχεί στον τρόπο ζωής και εργασίας μιας «άνακλαστικής» μεσαίας τάξης. Αντίθετα ή νέα υπο-τάξη (underclass) που αντικατέστησε σύμφωνα με τόν Σ. Λάς τά κατώτερα κοινωνικά στρώματα και ή όποια άποτελεί τό ένα τρίτο του πληθυσμού τών άνεπτυγμένων κοινωνιών φαίνεται σάν να μίν υφίσταται στίς αναλύσεις του Ου. Μπέκ. Δέν είναι τότε ό ίντιβιντουαλισμός με τίς δυνατότητες σχεδιασμού της ατομικής βιογραφίας που χαρακτηρίζει αυτά τά στρώματα, αλλά μία κατάσταση έκπτωσης και άνημπορίας.¹⁹ Από την άλλη, ή παραπομπή τών προβλημάτων για επίλυση στην υπο-πολιτική σφαίρα της «κοινωνίας τών πολιτών» (πού προτείνει ό Ου. Μπέκ) και ή όποια χαρακτηρίζεται από τό άδιαμεσολάβητο τών κοινωνικών αντιθέσεων και συγκρούσεων σημαίνει άποθεσμοποίηση του κοινωνικού και άπεμπόληση του κοινωνικού και πολιτισμικού κεκτημένου. Μ' αυτόν τόν τρόπο, δηλαδή μέσα από τό πρίσμα της «κοινωνίας τών πολιτών», εξαλείφεται έννοιολογικά τό πρόβλημα του καπιταλισμού, με τή διάσπαση της κοινωνίας σε κομμάτια, χωρίς κάποια υπέρτατη δομή έξουσίας, κάποια ολοκληρούσα ένότητα, με άλλα λόγια, χωρίς καπιταλιστικό σύστημα με τήν έλεγκτατική του τάση και τήν ικανότητά του να διεισδύει σε κάθε πλευρά της κοινωνικής ζωής.²⁰ Έξάλλου τό γεγονός ότι ή θεσμική πραγματικότητα της άστικής δημοκρατίας διώνεται στην «κοινωνία τών πολιτών» μέσω τών ατομικών δικαιωμάτων, τά όποια έμπεδώνουν τήν άστική ήγεμονία, καθώς παρουσιάζουν τίς καπιταλιστικές σχέσεις έκμετάλλευσης και κυριαρχίας ως σχέσεις έλευθερων έπιλογών, μεταξύ ίσων υποκειμένων-πολιτών,²¹ έγκλωβίζει τήν πολιτική δράση σε μία θεσμολαγνεία, προνομιακό πεδίο πολιτικής ενεργοποίησης μεσοαστικών στρωμάτων. Η σαφής προτίμηση του Μπέκ από τήν άλλη, όσον άφορά τή σύνθεση της υπο-πολιτικής

σφαίρας προς μεσαία κοινωνικά στρώματα διακρίνεται επίσης από έναν έλιτισμό, καθώς ή δυνατότητα συμμετοχής και δραστηριοποίησης στην πολιτική άναγνωρίζεται στά μέλη μιας συγκεκριμένης τάξης, δηλαδή στά μεσαία άστικά στρώματα (όπως τεχνική και οικονομική διάνοξη τών επιχειρήσεων, τών έρευνητικών ίνστιτούτων, του μάνατζμεντ, στους ειδικευμένους εργαζόμενους, στους δημοσιογράφους κ.ά.).²² Υιοθετώντας έμμεσα ό Μπέκ τόν μεταμοντέρνο πολίτη με τίς πολυπολιτισμικές καταβολές και τόν κοσμοπολιτισμό²³ προσφέρει ουσιαστικά τή δυνατότητα πολιτικής και πολιτιστικής συμμετοχής μόνο στά μεσαία άστικά στρώματα, τά μέλη τών όποιων και δύνανται να κινούνται με εύχέρεια και κυρίαρχα σε πολλαπλά πεδία με διαφορετικούς άξιακούς προσανατολισμούς.

γ) Η κατανόηση του Μπέκ για τήν κοινωνική εξέλιξη ως άντικειμενοποιημένης διαδικασίας χωρίς υποκείμενα είναι άρκετά άπόλυτη, καθώς δέν μπορεί να άποκλείσει τό ένδεχόμενο οι άνισότητες στην εισοδηματική κατάσταση, τό πολιτισμικό κεφάλαιο και τήν εργασία να όδηγήσουν σε κοινότητα βιοτικών καταστάσεων και σε συνάντηση για τή διαχείριση κινδύνων και άβεβαιοτήτων που ό συγκεκριμένος τρόπος κοινωνικής οργάνωσης προκαλεί, άπ' όπου τελικά θά άναδυθούν συλλογικά υποκείμενα και θά έπιλεγούν άλλες λύσεις άντιμετώπισης τους. Από τήν άλλη ή φετιχοποίηση του έκσυγχρονισμού ως διαδικασίας και ή άναγνώριση σ' αυτόν της δυνατότητας αυτομεταλλαγής (δηλαδή μέσω της «άνακλαστικής νεωτερικότητας») πέρα και πάνω από τά κοινωνικά υποκείμενα υποβαθμίζει τή δυναμική μιας έγγενους στον καπιταλισμό αντίφασης μεταξύ της κοινωνικής οργάνωσης της παραγωγής και της ιδιοποίησης του προϊόντος της εργασίας. Έτσι, αντίθετα άπ' ό,τι υποστηρίζει ό Μπέκ, στό καπιταλιστικό σύστημα ένυπάρχουν οι όροι δημιουργίας και άναπαραγωγής τών άντικειμενικών προϋποθέσεων συγκρότησης κοινωνικού υποκειμένου με σκοπό τήν προώθηση ριζοσπαστικών έναλλακτικών λύσεων.²⁴

18. Beck, ό.π., σ. 194.

19. S. Lash (1999), «Reflexivitat und ihre Doppelungen: Struktur, Aestetik und Gemeinschaft», στό: U. Beck-A. Giddens-S. Lash (έπιμ.), *Reflexive Modernisierung. Eine Kontroverse*, Φραγκφούρτη 1999, σ. 232.

20. Μείκινς-Γούντ, ό.π., σ. 239.

21. Γ. Μηλιός, «Η "συμβολική" σημασία της Πράγας», έφημερίδα *Έποχή*, 8-10-2000.

22. Beck 1996, ό.π., σ. 202.

23. Βλ. E. Isin-P. Wood, *Citizenship and Identity*. London. 1999.

24. Βλ. 'Α. Μοσχονάς, «Κοινωνικές τάξεις και ταξική πάλη», *Τό Βήμα τών Κοινωνικών Έπιστημών*, τεύχ. 8/1992, σ. 71.

ΟΙ ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΥΡΕΣΗΣ, αντιπαράθεσης και σύγκρουσης μεταφέρονται πλέον, σύμφωνα με τον Μπέκ, στις αντικειμενοποιημένες διαδικασίες, εξέλιξη που καταργεί τα συλλογικά υποκείμενα. Συνεπώς δεν υφίσταται συλλογικό υποκείμενο. Τα άτομα καθοδηγούνται στην εξατομικευμένη δράση τους, σύμφωνα με τον Ού. Μπέκ από τις διαδικασίες (άγορά), οι οποίες έμπερικλείουν πάλι τις αντινομίες της «δεύτερης νεωτερικότητας», ή της «ανάκλαστικής νεωτερικότητας» κατά τον ίδιο: ασφάλεια-άνασφάλεια, ενσωμάτωση-αποκλεισμός, πολιτική-υποπολιτική,²⁵ οι οποίες φαίνεται να αντικατέστησαν τις αντινομίες της νεωτερικότητας που αρθρώνονταν γύρω από τα αντιθετικά ζεύγη κεφάλαιο-εργασία, αριστερά-δεξιά κ.ο.κ., τα οποία φαίνεται ότι, κατ' αυτόν, απώλεσαν τη δυναμική τους.

Δέν θά πρέπει νά διαφεύγει επίσης της προσοχής μας πώς αυτό τό κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον της εργατικής τάξης, ό Ού. Μπέκ βλέπει νά απουσιάζει και γιά πολλούς άλλους άποτελεί τή σημαντικότερη απόδειξη του τέλους της εργατικής τάξης, έμπεδώθηκε βήμα τό βήμα από τό Κράτος Πρόνοιας (ώς νοικοκυριό, ως πυρηνική οικογένεια, ως τρόπος ζωής κ.ο.κ.).²⁶ Από τήν άλλη, ή συρρίκνωση του Κράτους Πρόνοιας απορρυθμίζει τή σχέση εργασίας αφήνοντας νά αναδύονται στό έσωτερικό της εργατικής τάξης «πολυθενικές» δομές. Άν τώρα πάλι διαλύονται και αυτές οι προσωπικές σχέσεις που στό πλαίσιο της πυρηνικής οικογένειας συνιστούσαν αυτοσκοπό, δέν μπορεί νά σημαίνει και τή διάλυση της κοινωνικής τάξης, πόσο μάλλον όταν ή έμπέδωση της πυρηνικής οικογένειας ήταν σέ μεγάλο βαθμό συνέπεια της ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας.

Ό υπερβολικός τονισμός της ανθρωπολογικής-πολιτισμικής διάστασης στή συγκρότηση της τάξης, σημαίνει έμμεσα και τήν απόρριψη της δυνατότητας της ανθρώπινης εργασίας νά εμφανίζεται ως ταξική έκφραση, έτσι ώστε αυτή νά μπορεί νά απορροφηθεί σέ έλαττωμένα και άποσυνδεδεμένα ποσά ως τεχνική συνιστώσα της παραγωγικής διαδικασίας.²⁷ Έφόσον αυτή (ή εργασία) δέν εκφράζεται ως τό ταξικό ίσοδύναμο, τό όποιο προσδίδει σέ μία πληθυσμιακή ομάδα τή δική της έσωτερική δομή μπορεί νά τυποποιείται προσλαμβάνοντας κάθε φορά τις μορφές της παραγωγής. Η ύπενθύμιση της ανθρώπινης διάστασης της τάξης όπως γίνεται σέ πολλές κοινωνιολογικές εργασίες (βλ. βαθμός άλλοτριωσης, βαθμός ικανοποίησης ή βαθμός δυσφορίας με τήν εργασία) έφόσον δέν επιχειρούν νά καταγράψουν τά όρια της ανθρώπινης άντοχής και τις δυνατότητες έκμετάλλευσής της, λίγο βοηθάει καθώς ή ύπαρξη μιας εύκαμπτης και διαθέσιμης εργατικής δύναμης γιά τό κεφάλαιο καθίσταται άπολύτως άναγκαία προκειμένου νά αντιμετωπιστούν, μετά τήν ένσωμάτωση εργασιακών λειτουργιών στις μηχανές και στα συστήματα, προβλήματα που προκάλεσε ή άραιω-

ση της ανθρώπινης παρουσίας στό χώρο παραγωγής. Η ευελιξία της εργατικής δύναμης και ή ρευστότητα των εργασιακών υποχρεώσεων με στόχο τήν άποδοτικότερη και οικονομικότερη σύνθεση των συνιστωσών της εργασιακής διαδικασίας είναι που οδηγούν στην άποσύνθεση των κοινωνικο-πολιτισμικών περιβαλλόντων και στην έμπέδωση «πολυθενικών» δομών. Και όχι φυσικά ή άλλαγή πολιτισμικών συμπεριφορών, οι οικογενειακές μικρο-στρατηγικές ή ή συμπεριφορά του «δυνάμει εργάτη» ως «μονοπρόσωπης έπιχείρησης», όπως θεωρεί γιά παράδειγμα ό Κ. Τσουνκαλός.²⁸

Ό κοινός παρονομαστής μικρο(μεσαίων)-κοινωνιολογικών προσεγγίσεων γιά τις κοινωνικές τάξεις, και πιο συγκεκριμένα της εργατικής τάξης, είναι ή εξέταση και ή ανάδειξη έξωτερικών, ως προς τήν ειδολογική σχέση κεφαλαίου/εργασίας, στοιχείων με τά όποια «κατασκευάζεται» ή εργατική τάξη. Αυτά τά στοιχεία πιθανόν νά μπορούν νά καταγράψουν υποκειμενικά/ύπαρξιακά τό πρόβλημα της εργατικής τάξης και γενικότερα των κοινωνικών τάξεων, αλλά ακριβώς επειδή αυτή ή ταξική κατάσταση (Klassenlage) με τις πολώσεις και τις τμηματοποιήσεις έχει διαμορφωθεί σέ μεγάλο βαθμό από «έξωγενείς» ως προς τήν εργατική τάξη μηχανισμούς (κοινωνική πολιτική κ.ά.) δέν επιτρέπεται νά ανάγεται σέ αποκλειστικό στοιχείο προσδιορισμού της εργατικής τάξης. Πέραν τούτου τό κεφάλαιο άποτελεί τό περιεχόμενο της δράσης των ανθρώπων και τό περιεχόμενο της κοινωνικής τους ύπαρξης.²⁹ Αυτά τά στοιχεία δέν είναι άπλά μορφές ύπαρξης και εμφάνισης της εργατικής τάξης αλλά οι αντιφατικοί τρόποι του ταξικού ανταγωνισμού, οι όποιοι άρνούνται τήν ταξική σχέση ως τέτοια. Η άποπραγματοποίηση των κοινωνικών σχέσεων που έγγράφεται στην παράδοση μιας φαινομενολογικής κοινωνιολογίας των κοινωνικών τάξεων, όπως είδαμε παραπάνω, άδυνατεί νά διακρίνει, - πέρα από τά υποκειμενικά νοήματα και τήν ανθρώπινη δράση που περιγράφουν τόν κοινωνικό κόσμο -, τις δομές, όπως επίσης και πώς αυτό που σ' αυτή τή θεώρηση όρίζεται ως κοινωνικός κόσμος δέν άποτελεί τίποτ' άλλο από τή γεωγραφία αυτών των δομών.

25. Beck, ό.π., σ. 125 κ.έ.

26. Βλ. Θ. Άλεξίου, *Περιθωριοποίηση και Ένσωμάτωση. Η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός έλέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης*, Άθήνα 1999, σ. 279.

27. Φ. Βιόλα, *Η κοινωνία της άφάιρσης. Τό σύστημα της άδιαφορίας και της άποξένωσης στην καθημερινή ζωή*, Άθήνα 1993, σ. 155.

28. Κ. Τσουνκαλός, *Κράτος, Κοινωνία, Έργασία στή μεταπολεμική Ελλάδα*, Άθήνα 1999, σ. 189.

29. Μ. Άντωνοπούλου, *Κοινωνική πράξη και ύλισμός. Σπουδή στην κοινωνιολογία της γνώσης*, Άθήνα 2000, σ. 251.

Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

του Άρμάν Ματελάρ*

Ἡ ἀνάπτυξη τῶν νέων τεχνολογιῶν
βασίζεται στὴν ἀποκοπή
τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῆς κουλτούρας.
Τὸ περιεχόμενο τῶν μηνυμάτων
βαραίνει λιγότερο
ἀπὸ τὴ σύνδεση καθεαυτή.

«**Η** ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ γράφεται συνήθως με ὄρους ἐποχῶν... Σήμερα εἶναι γενικά ἀποδεκτό ὅτι εἰσήλαμε σὲ μιά νέα ἐποχή, σὲ ἓνα νέο μεταβιομηχανικό στάδιο ὅπου ἡ ἰκανότητα χρήσης τῆς πληροφορίας καθίσταται ἀποφασιστική... Αὐτὴ ἡ νέα ἐποχή θὰ ὀνομάζεται σὲ ἐξῆς ἐποχή τῆς πληροφορίας». Αὐτὴ ἡ διαφήμιση τῆς ἀμερικανικῆς ἐπιχείρησης IBM δέν χρονολογεῖται σὲς μέρες τῆς ἐκρηξης τοῦ Ἴντερνετ ἀλλὰ σὲ 1977...

Τὸ ἐργοστάσιο παραγωγῆς τοῦ φαντασιακοῦ γύρω ἀπὸ τὴν πληροφορία, «νέον ἄυλο πόρο», δούλευε ἤδη τότε με πολλὲς στροφές. Ἡ ἐπιταγὴ τῆς «ἐξόδου ἀπὸ τὴν κρίση» καλοῦσε τίς νέες τεχνολογίες σὲ προσκέφαλο τῶν οἰκονομιῶν τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν χωρῶν. Ἡ ἔννοια «κοινωνία τῆς πληροφορίας» ἐμφανίζοταν στὰ ἐρευνητικὰ προγράμματα τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν: στὸν Ὄργανισμό γιὰ τὴν

* Ὁ Ἄρμάν Ματελάρ εἶναι καθηγητὴς σὲ Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιοῦ-VIII. Στὰ ἔργα του συμπεριλαμβάνονται: *L' Invention de la communication, La Communication - monde, Histoire de l' utopie planétaire. De la Cité prophétique a la Société globale*, ἐκδόσεις La Decouverte, Paris, 1997, 1999 καὶ 2000 ἀντίστοιχα. Τὸ ὡς ἄνω ἄρθρο του δημοσιεύτηκε σὲ *Manière de voir* 63 τῆς Monde Diplomatique πού ἦταν ἀφιερωμένο στὰ ΜΜΕ.

Οἰκονομικὴ Συνεργασία καὶ Ἀνάπτυξη (ΟΟΣΑ) ἀπὸ τὸ 1975, καὶ στοὺς κόλπους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης τέσσερα χρόνια ἀργότερα.

Μὲ τὴν ἐπίθεση τῶν ἀπορρυθμίσεων καὶ τῶν ιδιωτικοποιήσεων, οἱ μῦθοι τῆς ἐποχῆς τῆς πληροφορίας θὰ διασταυρωθοῦν με τὸν δρόμο τῆς «ἐποχῆς τῆς παγκοσμιοποίησης». Τὸν Μάρτιο τοῦ 1994, ὁ ἀντιπροέδρος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν Ἄλ Γκὼρ ἀνακοινῶνει τὸ σχέδιο του γιὰ τίς λεωφόρους τῆς πληροφορικῆς, ἡ Παγκόσμια Πληροφορικὴ Ὑποδομή, πού ἀντανακλᾷ καὶ λάμπει στὰ μάτια τῆς «μεγάλης ἀνθρώπινης οἰκογένειας» τὴν ὑπόσχεση μιᾶς νέας ἀθηναϊκῆς ἀγορᾶς. Εἶναι ἡ ἴδια χρονιά κατὰ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά στοὺς ἐπίσημους λόγους ἡ ἔννοια τῆς «νέας οἰκονομίας».

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1995, οἱ πλουσιότερες χῶρες, στοὺς κόλπους τοῦ G7, ἐπικυρώνουν σὲς Βρυξέλλες τὴν ἔννοια τῆς «παγκόσμιας κοινωνίας τῆς πληροφο-

ρίας», την ίδια στιγμή που αποφασίζουν να επιταχύνουν την απελευθέρωση των αγορών τηλεπικοινωνιών. Τέλος στην ευρωπαϊκή σύνοδο της Λισαβώνας, τον Μάιο του 2000, οι Δεκαπέντε αποφασίζουν να ποντάρουν τά πάντα, σε επίπεδο ανάπτυξης, στο Διαδίκτυο. Πώς φτάσαμε σε αυτόν τον φетиχισμό των τεχνολογιών της πληροφορίας;

Κατά την έξοδο από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, οι έξυπνες μηχανές που τελειοποιήθηκαν για να σπάσουν τους έχθρικούς κώδικες, να βοηθήσουν τη βαλιστική άμυνα και να κατασκευάσουν την ατομική βόμβα επέτρεψαν όλες τις ελπίδες, μεταξύ των επιστημόνων, για την ειρηνική μετατροπή και αξιοποίηση των έφευρέσεών τους.

Από το 1948, ο Νόρμπερτ Βίνερ βλέπει στην τεχνολογία της πληροφορίας το μέσο για να αποφύγει ή ανθρωπότητα να ξαναθυσιαστεί στον «κόσμο του Μπέλσεν και της Χιροσίμα».¹ 'Αλλά, προειδοποιεί ο πατέρας της κυβερνητικής, για να λειτουργήσει το σύνολο των «μέσων συγκέντρωσης, χρήσης, αποθήκευσης και μεταβίβασης της πληροφορίας», θα πρέπει η τελευταία αυτή να μπορεί να κυκλοφορεί χωρίς προσκόματα. Παραταύτα, η έξουσία και το χρήμα παρεμβάλλονται.

Ο σκεπτικισμός αυτός τον εμποδίζει να μοιραστεί τον μυστικισμό της ατελείωτης προόδου της επιστήμης, που οδήγησε, το 1945, τον Βάνεβαρ Μπούς, έφευρέτη του πρώτου πλήρους αναλογικού υπολογιστή (1931) και παλιότερα υπεύθυνο της Έρευνθηκής Έπιτροπής για την Έθνηκή Άμυνα των ΗΠΑ, να προτείνει ένα πρόγραμμα μαζικής στήριξης του κράτους στή σχετική έρευνα με σκοπό την επιτάχυνση της έλευσης μίας «μετα-ιστορικής εποχής». Ο ψυχρός πόλεμος θα μειώσει έως εκμηδενισμού όλες αυτές τις ελπίδες.

Η ΟΥΜΑΝΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΝΕΡ είναι ξένη προς τη μαθηματική θεωρία της επικοινωνίας που διατυπώνει, το 1949, ένας από τους παλιούς μαθητές του στο Ίνστιτούτο Τεχνολογίας της Μασσαχουσέτης (MIT), ο Κλόντ Σάνον, μηχανικός των εργαστηρίων της Bell Telephone.² Ο όρισμός του για την πληροφορία είναι αυστηρά φυσικός, ποσοτικός, στατιστικός. Το πρόβλημα που τίθεται ανακύπτει από τον υπολογισμό των πιθανοτήτων: ανεύρεση της κωδικοποίησης με τις καλύτερες επιδόσεις (σε ταχύτητα και κόστος) ενός τηλεγραφικού μηνύματος για να αγγίξει έναν παραλήπτη.

Αυτό το μηχανικό μοντέλο, που δεν ενδιαφέρεται παρά για τον τρόπο μεταφοράς του μηνύματος, παραπέμπει σε μία μιχαδονιστική (ερέθισμα-άπάντηση) αντίληψη της κοινωνίας. Στόν παραλήπτη επιφυλάσσεται, κατά κάποιο τρόπο, ένα καθεστώς κλώνου του πομπού. Η οικοδόμηση του νοήματος δεν εμφανίζεται στο πρόγραμμα του Σάνον. Η έννοια της επικοινωνίας είναι αποκομμένη από αυτήν της κουλτούρας. Όπως σημειώνει ο ειδικός Τζέιμς Κάρεϊ, αυτός ο επικοινωνιακός τροπισμός αντιπροσωπεύει μία ιδιαίτερη απεικόνιση της αμερικανικής κοινωνίας: «Η αντίληψη της

κουλτούρας είναι μία έννοια αδύναμη και φθίνουσα στην κοινωνική σκέψη».³ Αυτή η αποδοχή της «επικοινωνίας» θα κάνει ωστόσο τον γύρο του κόσμου.

Όσο για την έννοια της «πληροφορίας», δεν θα αργήσει να μετατραπεί σε μαύρο κουτί, λέξη κυρίαρχη που περνάει παντού και απαντά σε όλα. Καί πολύ ευκολότερα από τη στιγμή που πολλοί κλάδοι των επιστημών του ανθρώπου, με την επιθυμία να μετάσχουν στη νομιμότητα των επιστημών της φύσης, θα αναγείρουν τη θεωρία του Σάνον σε παράδειγμα.

Η άοριστία που περιβάλλει την έννοια της πληροφορίας δεν παύει να αντανακλά αυτήν της «κοινωνίας της πληροφορίας». Την τάση που εξομοιώνει την πληροφορία με έναν όρο προερχόμενο από τη στατιστική (data/δεδομένα) και που δεν βλέπει πληροφορία παρά μόνον εκεί όπου ενισχύεται ο τεχνικός μηχανισμός. Έγκαθιδρύεται έτσι μία έννοια καθαρά εργαλειακή της κοινωνίας της πληροφορίας. Μέ την κοινωνική άτοπία της σύλληψης, χάνεται το πολιτικοκοινωνικό διακύβευμα μίας έκφρασης που υποτίθεται ότι περιγράφει το νέο πεπρωμένο του κόσμου.

Ο ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝΕΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ που δεσπόζει στην κατασκευή, αν όχι την εξέγηση, των ιδεών που θεωρούν πως η ανθρωπότητα βρίσκεται στο κατώφλι μίας νέας εποχής της πληροφορίας και ξεκινώντας από αυτήν, ενός νέου οικουμενισμού. Τρεις εστίες εκπομπής τους εμφανίζονται διαδοχικά: οι κοινωνικές επιστήμες, η εμπειρογνωμοσύνη της πρόβλεψης και η γεωπολιτική.

Έγχείρημα πρώτο: διαταγή για τον θάνατο της προηγούμενης εποχής, αυτής της ιδεολογίας, χαρακτηριστικό, σύμφωνα με τους νεκροθάφτες της, του 19ου και του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Είναι ό,τι επιχείρησαν οι συμμετέχοντες στη σύνοδο με θέμα «Τό μέλλον της ελευθερίας», που όργανωσε τον Σεπτέμβριο του 1955 στο Μιλάνο τό Συνέδριο για την ελευθερία της κουλτούρας, όργανισμός ό όποιος ιδρύθηκε στο Βερολίνο τό 1950 και χρηματοδοτούνταν, εν άγνοια των ιδρυτών του φαίνεται,⁴ από τη CIA υπό τό κάλυμμα ενός ιδιωτικού ιδρύματος. Μεταξύ των συμμετεχόντων: ό οικονομολόγος Φρίντριχ φόν Χάγιεκ, ό Γάλλος καθηγητής Ρεϊμόν Άρόν που μόλις δημοσίευσε τό L' orium des intellectuels (Τό όπιο των διανοουμένων), και οι Άμερικανοί κοινωνιολόγοι Ντάνιελ Μπέλ, Σέιμουρ Μάρτιν Λίπσετ και Έντουαρτ Σίλς.

1. Norbert Wiener, *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1948.

2. Claude E. Shannon et Warren Weaver, *The Mathematical Theory of Communication*, Urbana, Ill, University of Illinois Press, 1949.

3. James W. Carey, «A Cultural Approach to Communication», *Communication*, 1975, vol. 1, n° 2.

Τέλος της εποχής της ιδεολογίας, τέλος της πολιτικής, τέλος των τάξεων και των αγώνων τους, αλλά επίσης τέλος των αμφισβητιών διανοουμένων και τέλος της στρατεύσης. Όλες αυτές οι εκλείψεις βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη. Έχουν ως αρχή ότι η κοινωνιολογική ανάλυση έχει αρχίσει να σαρώνει τις προκαταλήψεις της ιδεολογίας, πιστοποιώντας τη νέα νομιμότητα της μορφής του «φιλελεύθερου δυτικού διανοούμενου».

Μιά άλλη επανερχόμενη θέση, σχηματοποιημένη ήδη από τη δεκαετία του '40 από τον Αμερικανό φιλόσοφο Τζέιμς Μπάρναμ, μετά τη διάρρηξη των σχέσεων του με την Τετάρτη Διεθνή (τροτσκιστική), έκανε τον ίδιο καιρό επίσης παιχνίδι με τον λόγο του «τέλους»: η διαχειριστική επανάσταση και η ακαταμάχητη άνοδος των ανθρώπων της επιχείρησης (*organization men*), φορέων της νέας κοινωνίας: η κοινωνία της διαχείρισης (*managerial society*), που προμηνύει τη σύγκλιση του καπιταλιστικού και του κομμουνιστικού καθεστώτος.

Μιά κοινότητα σκέψης αναδύεται. Σχόλιο του Ντάνιελ Μπέλ κάπου είκοσι χρόνια αργότερα: «Ένας ορισμένος αριθμός κοινωνιολόγων – Άρνολντ, Σίλς, Λίπσκι κι εγώ ο ίδιος – είχαν οδηγηθεί να θεωρήσουν τη δεκαετία του 1950 ως χαρακτηρισμένη από το τέλος της ιδεολογίας». Τό 1960, ο Ντάνιελ Μπέλ επίσης πρώην συμπαθών του τροτσκισμού, δημοσιεύει τό *The end of Ideology* (Τό τέλος της ιδεολογίας). Μεταξύ του 1965 και του 1968, προεδρεύει της Επιτροπής για τό έτος 2000, που θέσπισε η Αμερικανική Ακαδημία Τεχνών και Επιστημών και στους κόλπους της έπεξεργάζεται την έννοια της «μεταβιομηχανικής κοινωνίας».

Στη δεκαετία του 1960, καθίσταται νόμιμη η σκέψη ότι υπάρχουν αντικειμενικές μέθοδοι για τη διερεύνηση του μέλλοντος. Τό 1973, ο Μπέλ δημοσιεύει τό *The Coming of Post-Industrial Society* (Η Έλευση της Μετα-Βιομηχανικής κοινωνίας), όπου εκθέτει την προγενέστερη θέση του για τό τέλος της ιδεολογίας με τη σύλληψη της «μεταβιομηχανικής κοινωνίας». Η τελευταία αυτή, ακόμη υπό τό όνομα «κοινωνία της πληροφορίας» ή «της γνώσης», θά στερείται ιδεολογίας.

Ο ΜΠΕΛ ΕΡΓΑΖΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΒΛΕΨΗ. Έξ ου και ο υπότιτλος του έργου του: *A Venture of social forecasting* (μιά απόπειρα κοινωνικής πρόβλεψης). Επικαλούμενος δομικές τάσεις (*trends*), ορατές στις Ηνωμένες Πολιτείες, οικοδομεί έναν ιδεώδη τύπο κοινωνίας. Μιά κοινωνία χαρακτηριζόμενη από την άνοδο στην έξουσία ομάδων έλίτ, ή ισχύς των οποίων βρίσκεται στη νέα «έξυπνη τεχνολογία» τη στραμμένη στη λήψη αποφάσεων, χαρακτηριζόμενη από την υπεροχή της «κοινότητας της επιστήμης», μιάς «κοινότητας χαρισματικής», οίκουμηνικής και αδιάφορης, «δίχως ιδεολογία». Μιά κοινωνία ιεραρχημένη, διαχειριζόμενη από ένα Κράτος πρόνοιας, κεντρικό μοχλό και σχεδιαστή της αλλαγής (από όπου και ή έπιμονή στό ρόλο των με-

θόδων του monitoring and assessment [παρακολούθησης και αξιολόγησης] των τεχνολογικών μεταβολών). Μία κοινωνία αλλεργική στη σκέψη του δικτύου και του θέματος της «συμμετοχικής δημοκρατίας», προβληματική που ή καλωδιακή τηλεόραση έθεσε ώστόσο στό προσκήνιο στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Μέσα σ' αυτή την κοινωνία όπου ή οικονομία ολισθαίνει προς τις «τεχνικές και επαγγελματικές υπηρεσίες», ή ανάπτυξη είναι γραμμική, αδιάλειπτη και ταχύτατη. Η θεώρηση της ιστορίας-νεωτερικότητας-προόδου που προβάλλει είναι σύμφωνη με τη μαθηματική θεωρία της πληροφορίας και τό μοντέλο εξέλιξης που περιγράφηκε, από τη δεκαετία του 1960 ήδη, από τον Ουόλτ Ρόστοου στό έργο του *Ένα Μή Κομμουνιστικό Μανιφέστο* για τά «στάδια της οικονομικής ανάπτυξης». Η πρόοδος θά φτάσει στις λεγόμενες καθυστερημένες χώρες μέσα από τη διάχυση των αξιών των λεγόμενων ώριμων χωρών. Αυτή ή διαδρομή έχει ένα όνομα, κατασκευασμένο από την κοινωνιολογία του έκουγχρονισμού: *westernization*, εκδυτικισμός.

Οί άδεδαιότητες πάνω στην ανάπτυξη και ή «κρίση διακυβέρνησης των δυτικών δημοκρατιών» θά κλονίσουν σύντομα τις υποθέσεις του πρώτου αυτού σχήματος της κοινωνίας της πληροφορίας.⁸ Αλλά πέρα από τη σημασία των πασιφανών διαψεύσεων, ή επιστημονική θεώρηση είχε καταφέρει να ριζώσει την ιδέα ότι τά οργανιστικά δόγματα εξορίζουν τό πολιτικό. Λειτουργική, ή κοινωνία αυτή διαχειρίζεται σύμφωνα με τις αρχές του έπιστημονικού μανάτζμεν. Στό πάνθεον των προδρόμων του άλλωστε, ο Μπέλ δέν τοποθετεί τον Κλώντ-Ένρι Σαίν Σιμόν, τον Φρίντριχ Ούνιολου Τέιλορ και τον Ρόμπερτ Μακναμάρα, παλιό υπεύθυνο της Φόρντ Μότορ, πρωτουργό του έξορθολογισμού του Πενταγώνου στις αρχές της δεκαετίας του '60 και μελλοντικό πρόεδρο της Παγκόσμιας Τράπεζας;

Η ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΣΕΝΑΡΙΩΝ έπιστημονικής φαντασίας γίνεται μιά αγορά. Οί επαγγελματίες προγνωστικοί προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σέ επιχειρήσεις και κυβερνήσεις διψασμένες για συμβουλές και έτοιμες να πληρώσουν. Είναι μέσα από αυτό που τό

4. *Le Monde*, 27-28 mai 2000.

5. Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York, Basic Books, 1976.

6. Daniel Bell, *The End of Ideology*, Glencoe, Ill., Free Press, 1960; *The Coming of Postindustrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books, 1973.

7. Walt W. Rostow, *The Stages of Economic Growth. A Non-Communist Manifesto*, Cambridge, Cambridge University Press, 1960.

8. Michel Crozier, Samuel P. Huntington et Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*, New York, New York University Press, 1975.

μεγάλο κοινό εξοικειώνεται με την νέα τεχνο-πληροφοριακή εποχή.

Θά υπάρξει έτσι ο Χέρμαν Κάν και το Hudson Institute του που προβλέπει, τό 1967, στο πλαίσιο της Επιτροπής για τό έτος 2000 υπό την προεδρία του Μπέλ ότι στή μεταβιομηχανική (και μετά τή φτώχεια) κοινωνία, δέν θά δουλεύουμε παρά πέντε ως έφτά ώρες τήν ημέρα, τέσσερις μέρες τήν εβδομάδα, τριάντα εννιά βδομάδες τόν χρόνο.

Θά υπάρξει προπαντός ο άνεξάρτητος σύμβουλος Άλβιν Τόφλερ, συγγραφέας τών μπέστ σέλλερ *Future Shock*, 1970 (*Τό σόκ του μέλλοντος*) και *The Third Wave*, 1979 (*Τό Τρίτο Κύμα*), στον οποίο θά έναπο-τεθει νά «στρέψει τόν μελλοντισμό στις μάζες», κατά τήν έκφραση του *Time*.⁹ Αύτός ο άλλοτε μαρξιστής κατέδειξε μέ σαφήνεια τήν επιχειρησιακή λειτουργία τών σεναρίων έπιστημονικής φαντασίας. Για νά αποφευχθεί ο «τραυματισμός από τό σόκ του μέλλοντος», πρέπει νά δημιουργηθεί στους πολίτες ή έπιθυμία του μέλλοντος. Ο ορίζοντας προσδοκιών που προβλέπει χαρακτηρίζεται από τή διαδραστική δημοκρατία, τήν απομαζοποίηση τών μέσων μαζικής έννημέρωσης, τήν παραγωγή-κατανάλωση, τόν πλουραλισμό, τήν πλήρη άπασχόληση, τήν ευελιξία. Καί κυρίως από τό τέλος του «επικίνδυνου αναχρονισμού» του Έθνους-κράτους και από έναν νέο διαχωρισμό, αυτόν που θά αντιπαρθέσει τούς παλιούς και τούς σύγχρονους και που θά υποκαταστήσει τήν αντίθεση ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς, ανάμεσα σε καπιταλισμό και κομμουνισμό.

Η «διαδραστική δημοκρατία» έντοπίζεται, στα χρόνια εκείνα, στα σχέδια τών καλωδιωμένων πόλεων που οι δεξαμενές σκέψης (think tanks) προτείνουν και καθίστανται τό πεδίο πειραματισμού της τεχνο-κοινοταριστικής ιδεολογίας.

Ο Νίκολας Νεγκροπόντε, προφήτης της κυβερνο-εποχής, συγγραφέας του *L'Homme Numerique* (*Ο Αριθμητικός Άνθρωπος*)¹⁰ και μέτοχος του Wired, περιοδικό τών καλωδιωμένων στο Διαδίκτυο δέν είχε δουλέψει, πριν ιδρύσει τό 1979 τό Media Lab στο MIT, για τό Ίδρυμα Rand πάνω σε αυτόν τόν τύπο άστικής διερεύνησης;

Άπό τά τέλη της δεκαετίας του '60, ο γεωπολιτικός κώδικας που νομιμοποιεί τήν έννοια της κοινωνίας της πληροφορίας ως παγκόσμιας κοινωνίας έπεξηγείται μέσα από τις αναλύσεις του Ζμπίγκνιου Μπρεζίνσκι, ειδικού στα προβλήματα του κομμουνισμού και μελλοντικού συμβούλου του Άμερικανού προέδρου Τζέιμς Κάρτερ σε θέματα εθνικής ασφάλειας, για τις διεθνείς επιπτώσεις της σύγκλισης ανάμεσα στην πληροφορική και τις τηλεπικοινωνίες.¹²

Κεντρική του θέση: χάρη στην κυριαρχία τους στα διεθνή δίκτυα, οι Ήνωμένες Πολιτείες έχουν καταστεί ή «πρώτη παγκόσμια κοινωνία της ιστορίας», αυτή που «επικοινωνεί περισσότερο» τό μοντέλο «παγκόσμιας κοινωνίας» που αντιπροσωπεύουν προμηνύει τό

μέλλον τών υπολοίπων έθνών είναι αναπόφευκτο ότι οι νέες καθολικές άξίες που άκτινοβολεί ή Άμερική θά αιχμαλωτίσουν τή φαντασία όλόκληρης της άνθρωπότητας και θά προκαλέσουν τόν μιμητισμό. Συμπέρασμα: τελείωσε ο καιρός της «διπλωματίας της κανονιοφόρου»: ξεπερασμένες οι έννοιες του ιμπεριαλισμού, της άμερικανοποίησης, της Pax Americana· ζήτω ή νέα «διπλωματία τών δικτύων».

Τρείς δεκαετίες άργότερα, ο πολιτολόγος Τζόζεφ Νάι και ο ναύαρχος Ουίλλιαμ Όουενς, σύμβουλοι της κυβέρνησης Κλίντον, δέν θά πούν κάτι διαφορετικό όταν θά εισάγουν τήν έννοια της *soft power*, βάση του νέου δόγματος της «παγκόσμιας ασφάλειας»: «Η γνώση, περισσότερο από ποτέ, είναι έξουσία. Η μόνη χώρα που είναι σε θέση νά φέρει σε πέρας τήν επανάσταση της πληροφορίας είναι οι Ήνωμένες Πολιτείες. Δύναμη πολλαπλασιαστική της άμερικανικής διπλωματίας, ο άξονας τών τεχνολογιών και της πληροφορίας θεμελιώνει τήν *soft power* - τή γοητεία που άσκειται από τήν άμερικανική δημοκρατία και τις έλεύθερες άγορές».¹³

ΟΣΟ ΓΙΑ ΤΟ ΙΔΕΩΔΕΣ ΤΟΥ ΕΚΔΥΤΙΚΙΣΜΟΥ, που είχε θεωρηθεί άπαρχαιωμένο μετά τή χρεοκοπία τών στρατηγικών που έμπνεύστηκαν από τήν ιδεολογία της ανάπτυξης-έκσυγχρονισμού, ή παγκόσμια κοινωνία της πληροφορίας του έμφυσα μιά καινούργια νεότητα: «Ο άνθρωπος που εκπαιδεύεται για τό αύριο» διατυπώνει ο Πήτερ Ντράκερ στο έργο του *Post-Capitalist Society*, «θά πρέπει νά περιμένει νά ζήσει μέσα σε ένα κόσμο παγκοσμιοποιημένο που θά είναι ένας κόσμος έκδυτικισμένος».¹⁴ Μέσ τή φούρια του, αυτός ο θεωρητικός του μάνατζμεν συνηγορεί υπέρ μιας ευρείας συμμαχίας μεταξύ τών μάνατζερ και τών διανοουμένων, προϋπόθεση άπαραίτητη για τήν έπιτυχία του πλανητικού σχεδίου που καθοδηγείται από τή βιομηχανία της γνώσης: «Οι άπόψεις τους αντιπαρατίθενται, αλλά αντιπαρατίθενται σαν δυό πόλοι άλληλοεξαρτώμενοι, όχι άντιφατικοί. Καθένας έχει ανάγκη τόν άλλον.»

μετάφραση: Μαριάννα Τόλια

9. Michael Krantz, «Cashing on Tomorrow», *Time*, 15 juillet 1996.

10. Robert Laffont, Paris, 1995.

11. Βλέπε Ingrid Carlander, «Le Média-lab aux avant-postes du cybermonde», *Le Monde diplomatique*, août 1996.

12. Zbigniew Brzezinski, *Between Two Ages, America's Role in the Technetronic Era*, New York, Viking Press, 1969.

13. Joseph S. Nye et William A. Owens, «America's Information Edge», *Foreign Affairs*, 1996, vol. LXXV, n° 2.

14. Peter Drucker, *Postcapitalist Society*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 1993.

«ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ»

του Νάσου Βαγενά

ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΤΩΡΑ όταν με ρωτούν «πού μένατε στη Δράμα;» απαντώ «στις φυλακές», εννοώντας βέβαια «αλέναντι», αν και η φράση στην κυριολεξία της δεν είναι έντελως ανακριβής: ο πατέρας μου έμεινε εκεί έξι μήνες πριν μεταφερθεί στο Έπταπύργιο, και μετά στη Μακρόνησο, τη Λήμνο και τον Άη Στράτη, ο θείος μου ο Βασίλης πολύ περισσότερους πριν και μετά το δεύτερο αντίρτικο, το ίδιο κι ο θείος Μήτσος – αδερφοί της μητέρας μου – το 1947, αλλά και άλλοι δικοί μας, πολιτικά ουδέτεροι, λόγω συγγενείας. («Στή σκοτεινή και φοβερή εκείνη περίοδο τό χαφιεδολόγι σερνόταν σάν σκουριασμένη άλυσίδα, πιάναν ένα άτομο, κουβαλοῦσαν μέσα ὄλο τό σοί του»). Άλλά κι εγώ, τώρα πού τό σκέφτομαι, πέρασα ένα μέρος από τά παιδικά μου χρόνια μέσα σ' εκείνες τίς φυλακές.

Άπό τίς φυλακές τής Δράμας, πού μένουν άκατεδάφιστες μόνο στή μνήμη πολλών από εκείνους πού έτυχε νά τίς γνωρίσουν, γιατί γκρεμίστηκαν μαζί μέ τά κτίρια τής Χωροφυλακής και τής Νομαρχίας τό 1978 για νά χτιστεί τό νέο τότε δικαστικό μέγαρο, έχω και τήν πρώτη μου ανάμνηση: ένα πρόσωπο πίσω από κάτι κάγκελα και μιá λέξη, τή λέξη «θάλαμος» για τήν άκρίβεια τή λέξη «θάλαμο» – έτσι μου άποτυπώθηκε και έτσι τήν πρόφερα ως τήν τετάρτη ή τήν πέμπτη δημοτικού, πού μέ διόρθωσε ο κύριος Σαμέλης, δάσκαλος στό σχολείο του ὀρφανοτροφείου, στό οποίο πήγαιναν και μαθητές έξωτερικοί, ὅπως εγώ. Τό πρόσωπο ήταν του θείου Βασίλη, πού θέλοντας νά παίξει μαζί μου μέ χαιρετούσε μέ τό χέρι στό μέτωπο, στρατιωτικά. Ήμουν τριάμισυ χρονών και πηγαίναμε μέ τή μητέρα μου νά τόν δοῦμε. Στο αυτοβιογραφικό βιβλίο του πού εκδόθηκε τό 1984 από τόν «Εξάντα» (Βασίλης Ίωακειμίδης, *Είκοσι χιλιάδες μέρες*), απ' ὅπου παρέθεσα τό παραπάνω έντός παρενθέσεως χωρίο, γράφει ὅτι βρισκόταν στον 4ο θάλαμο. Ο Άντώνης Λαβδιώτης, γιός του διευθυντή των φυλακών μέ τόν ὅποιο και μέ τόν μικρότερο αδερφό του Πίπη παίζαμε στό σπίτι τους, πού ήταν μέσα στό συγκρότημα των φυλακών, μου εἶπε τό 1961 στήν Άθήνα, ὅπου εἶχε κατεβεί για νά δώσει εξετάσεις στή Σχολή Εὐελπίδων, ὅτι οί θάλαμοι ήταν συνολικά ὀκτώ.

Τώρα είναι ὑποστράτηγος έν άποστρατεία (διακριθείς επί Χούντας), ὅμως τότε πίστευα ὅτι θά γίνει μέγας ποδοσφαιριστής. Παίξαμε μαζί ποδόσφαιρο σέ τρία “γήπεδα” των φυλακών και τόν θαύμαζα γιατί συνδύαζε τή δύναμη (ήταν δύο χρόνια μεγαλύτερος

μου) μέ τή λεπτή τρίπλα. Τό πρώτο γήπεδο ήταν ή αὐλή του σπιτιού του, τό λείο μέρος της πού δεν τό κάλυπτε ή πρασινάδα, ὅπου μπορούσαμε νά κλωτσάμε τήν μπάλα στον τοῖχο. Τό δεύτερο ήταν απέξω, στον δυτικό τοῖχο των φυλακών, ὁ ὅποιος ανέβαινε στή Μεγάλου Άλεξάνδρου στρίβοντας και άνηφορίζοντας δεξιά στήν Περικλέους (τώρα Άλκιβιάδου), πού τελειωνε σ' ένα πρόχωμα ὅπου βρισκόταν ένα έγκαταλειμμένο πολυβολείο. Κλωτσούσαμε τήν μπάλα στον τοῖχο τά παιδιά τής γειτονιάς – παίζοντας συχνά και μονότερα – σέ μιάν έστία σχηματισμένη τυχαία από έναν ξύλινο στύλο του ηλεκτρικού και έναν σωλήνα πού ανέβαινε κάθετα στον τοῖχο, ιδρωμένοι ανάμεσα από διαβάτες πού ανεβοκατέβαιναν και σταματώντας μόνο για νά περάσουν τά τροχοφόρα. Μιά μέρα ή γιαγιά μου πού κατηφόριζε για τό παζάρι μέ πήρε παράμερα από τά άλλα παιδιά και δείχνοντάς μου έναν διοπτροφόρο μέ χειροπέδες πού τόν κατέβαζαν από ένα τζίπ τής Χωροφυλακής μου εἶπε: «Κοίτα μή γίνεις σάν τόν πατέρα σου. Τόν στείλαμε στήν Εὐρώπη νά σπουδάσει και μäs γύρισε μπολσεβίκος». Δεν ήξερα τί σημαίνει ή λέξη (κάτι τρομερό, φοβόμουν), αλλά ούτε και ο Τίμος (αργότερα μπολσεβίκος), πού θά πρέπει νά τήν άκουσε, γιατί τήν άλλη μέρα στό γήπεδο

της Δόξας, όπου έπαιξε για πρώτη φορά ο Παναθηναϊκός, με ρώτησε ξαφνικά: «Τί θά πει μπλοσεβίκος;».

Πηγαίναμε μαζί στο κατηχητικό, όπου με είχε γράψει ή γιαγιά μου, και πουλούσαμε τή Ζωή του παιδιού, για τήν ακρίβεια εγώ έκανα πώς τήν πουλούσα, γιατί ο πατέρας μου πού – έχοντας κάνει “δήλωση” και γυρίζει από τήν έξορία – δέν μπορούσε νά με βλέπει νά πουλάω τέτοια έντυπα – άπλως άνεχόταν τίς επιδόσεις μου στο κατηχητικό για νά μήν κακοκαρδίσει τή μητέρα του – άγόραζε αυτός όλα σχεδόν τά τεύχη, είκοσι κάθε έβδομάδα, ενώ ο Τίμος γύριζε άπούλητα τά μισά, πράγμα πού οδήγησε στήν παρασημοφόρησή μου, εν έπισήμω τελετή για παραδειγματικό ζήλο, από τόν κ. Πέστροφα, άρχικατηχητή Άνατολικής Μακεδονίας. Έχω μιά φωτογραφία τραδηγημένη από τόν Φωτολάικα, με τή σφραγίδα του από πίσω και τήν άκριθή ήμερομηνία (28 Νοεμβρίου 1955), όπου με τόν Τίμο ποζάρουμε χαμογελαστοί με τό περιδικό στο χέρι, δείχνοντας τό έξώφυλλο στον φακό και άτενίζοντας με έμπιστοσύνη τό μέλλον.

Τό τρίτο γήπεδο ήταν ο λεγόμενος Κάμπος, ένα πλατώμα έξω από τήν ανατολική πλευρά των φυλακών, ή όποία φυλασοόταν έπιπροσθέτως και από ένα γυμνό τετράγωνο τμήμα γής κατά μήκος του τοίχου, περιφραγμένο στίς τρεις υπόλοιπες πλευρές από διπλά συρματοπλέγματα, με ένα φυλάκιο θαμμένο γαλανόλευκο στο κέντρο, ο φρουρός του όποιου μάς κλωτσούσε πίσω τήν μπάλα, πού έπεφτε εκεί συχνά, γιατί καθώς στο γήπεδο αυτό, πού ήταν πολύ μεγαλύτερο, παίζαμε δίτερμα, οι συγκρούσεις ήταν σφοδρότερες και πολύ πιό δυνατά τά σουταρίσματα.

Άπό τό προαύλιο, στή νότια πλευρά, οι φυλακές έπικοινωνούσαν με τά Δικαστήρια, πού ήταν διόροφα και έξαιρετικά ψηλοτάβανα και γειτόνευαν με τή Χωροφυλακή, άριστερά και δεξιά με τή Νομαρχία, τής όποίας, επί αυτοδιοικήσεως Ε.Α.Μ. (τέλη 1944 - άρχές 1945) προϊστατο ως νομάρχης ο πατέρας μου, πριν συλληφθεί και έγκλεισθεί στο παρακείμενο κτίριο, στον 5ο θάλαμο, όπως μου είπε τό 1991 στήν κηδεία του ο συγκρατούμενος Πρόδρομος Άϊδατζίδης, στή βορειοδυτική γωνία του επάνω όρόφου, πού έβλεπε στο σπίτι μας και πού, καθώς απέιχε ελάχιστα (30-40 μέτρα), επέτρεπε τήν άμεση έπικοινωνία των γονιών μου. Η μητέρα μου από τήν ταράτσα μας τόν ρωτούσε τί φαγητό ήθελε, και ο πατέρας μου από τό καγκελόφραχτο παραθυράκι του τής ζητούσε ό,τι χρειαζόταν, συνήθως βιβλία, από τήν πλούσια για τά έπαρχιακά δεδομένα τής έποχής βιβλιοθήκη του. Φυσικά συζητούσαν και τά νέα τής ήμέρας, φαντάζομαι όχι φωναχτά, τουλάχιστον από τήν πλευρά τής μητέρας μου – ή φωνή τής ήταν τόσο δυνατή πού όταν με φώναζε για φαγητό άκουγόταν ως τόν φούρνο του Άμερικάνου. Άπό κάτω περνούσαν οι γείτονες και οι περαστικοί, πού θά πρέπει νά είχαν γίνει πιά μέλη τής οικογενείας, ή όποια, όταν ο πατέρας μου μεταφέρθηκε στα νησιά, ασφαλώς διευρύνθηκε, γιατί ή δημόσια συν-

ομιλία τους συνεχίστηκε με τά ειδικά – χωρίς φάκελο – δελτάρια πού ήταν υποχρεωμένοι νά χρησιμοποιούν στήν άλληλογραφία τους οι έξόριστοι και όσοι τους έγγραφαν. Μόλις είχα γεννηθεί, και ή μητέρα μου με έπαιρνε μαζί της κάθε φορά πού πήγαινε στον πατέρα μου φαγητό, δηλαδή δύο φορές τήν έβδομάδα.

Αυτές ήταν οι πρώτες μου έπισκέψεις στίς φυλακές, πού συνεχίστηκαν άργότερα με τίς έπισκέψεις στους θείους μου και λίγο μετά με τή φίλια μου με τά παιδιά του διευθυντή. Παίζαμε ώρες όλόκληρες κάθε μέρα, όχι μόνο στήν αυλή, του σπιτιού τους αλλά και στο λιθόστρωτο προαύλιο των φυλακών, όπου υπήρχε μιά γυμνή λωρίδα χώματος, κατάλληλη για τζιτζιλίδες και κουρσούμια (στήν Άθήνα ανακάλυψα ότι τά έλεγαν δώλους). Μπαινόβγαινα καθημερινά στίς φυλακές έχοντας πιάσει φίλια με τους χωροφύλακες, με άφηναν νά μπω – ξεκλειδώνοντας και κλειδώνοντας – άκόμα και στήν έσωτερική αυλή, όπου σέ χτύπαγε μιά μυρωδιά από τους γύρω θαλάμους των φυλακισμένων, πού μου ζητούσαν νά τους φέρω πράγματα απέξω, ιδίως ο κύριος Καργόπουλος, οικογενειακός μας φίλος, πού ήταν μέσα για ύπθαλψη καταζητουμένου. Του πήγαινα από τή βιβλιοθήκη μας μυθιστορήματα του Ντοστογιέφσκι, κυρίως *Τό χωριό Στεπανοίκοβο*, τό είχε διαβάσει τρεις φορές και δύο ο κυρ-Λαδίσιλαος, ο ύπονωματάρχης, πού τά διάβαζε κι αυτός στήν έπιστροφή και με ρωτούσε αν είχαμε τό *Ταπεινωμένοι και καταφρονημένοι*.

Ο κυρ-Λαδίσιλαος ήταν και σκακιστής, και καθώς οι άλλοι χωροφύλακες έπαιζαν μόνο τάβλι, με είχε μάθει νά παίζω σκάκι, και παίζαμε μαζί κάτω από τή μεγάλη μουριά του προαυλίου, πράγμα πού είχε ως αποτέλεσμα νά άναδειχτώ τό 1957 νικητής στο «πρωτάθλημα ζατρικίου» των προσκόπων, στους όποιους έπίσης με είχε γράψει ή γιαγιά μου για νά δείξει στήν κοινωνία τής Δράμας πόσο νομοταγής ήταν πλέον ή οικογενεία μας. Παίζαμε κάτω από τή μεγάλη μουριά, δίπλα στα λεκιασμένα από τά μούρα σκαλοπάτια πού οδηγούσαν στίς γεμάτες πάντοτε αίθουσες των δικαστηρίων, όπου συχνά παρακολουθούσα τίς δίκες, πού ήταν συνήθως πολιτικές, μόνος μου ή με τόν Τίμο και τόν Κόκκινο, αίθουσες πού μύριζαν άσχημα σαν τό άμπάρι του πλοίου «Άνατολή», με τό όποιο ταξιδέψαμε – ήμουν σχεδόν πέντε χρονών – από τήν Καβάλα μέσω Άλεξανδρουπόλεως στή Λήμνο για νά δώ για πρώτη φορά τόν πατέρα μου. Φορούσε μέσα στον θάλαμο, πού μύριζε κι αυτός, ένα περιεργό ψάθινο καπέλο, σαν εκείνο του Στάλιν στον πίνακα του Πικάσο, τόν κρεμασμένο άργότερα στο καμαράκι του κήπου, όπου ζωγράφιζε με σκοτεινές νερομπογιές θλιβερά πρόσωπα φυλακισμένων.

Βρωμούσε τό άμπάρι σαν τά δικαστήρια, αλλά όταν έρχονταν νά καταθέσουν, πάντα σαν μάρτυρες κατηγορίας, οι άνθρωποι τής Άσφάλειας, ο Κρεωνάς και ο Φούτσης, ένιωθες στον διάδρομο μιά μυρωδιά κολώνιας.